

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

ป่าชุมชน : การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของ
พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Community forest : A study of ecological principles and practices in
community forest management of monks in the northeast

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ป่าชุมชน : แนวคิดทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้ (ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ

Community forest : The concept of community forest ecology management
of monks in the northeastern region

โดย

นายสนั่น ประเสริฐ

ดร.สังเวียน สาผาง

ดร.สงวน หล้าโพนทัน

ดร.ทิพย์ภวิษณ์ ไสชาติ

นายกิตติพัทธ์ เทศกำจร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760137

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

ป่าชุมชน : การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของ
พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Community forest : A study of ecological principles and practices in
community forest management of monks in the northeast

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ป่าชุมชน : แนวคิดทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้ (ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ

Community forest : The concept of community forest ecology management
of monks in the northeastern region

โดย

นายสนั่น ประเสริฐ

ดร.สังเวียน สามีวง

ดร.สงวน หล้าโพพันธ์

ดร.ทิพย์ภวิษณ์ ไสชาติ

นายกิตติพัทธ์ เทศกำจร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760137

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub - Research Report

Community Forest : A Study of Ecological Principles and Practices in
Community Forest Management of Monks in the Northeast

Under Research plan

Community Forest : The concept of community forest ecology management
of monks in the northeastern region

By

Mr. Sanan Prasert

Dr. Sangwian Saphang

Dr. Sanguan Lapontun

Dr. Thipphavit Saichart

Mr. Kittipat teskamjon

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Roi-Et Buddhist college

B.E. 2017

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760137

(Copyriht Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

- ชื่อรายงานการวิจัย :** ป่าชุมชน : การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ผู้วิจัย :** นายสนั่น ประเสริฐ, ดร.สังเวียน สามี, ดร.สงวน หล้าโพพันธ์,
ดร.ทิพย์ภวิษณ์ ไสชาติ และนายกิติพัทธ์ เทศกำจร
- ส่วนงาน :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
- ปีงบประมาณ :** ๒๕๖๐
- ทุนอุดหนุนการวิจัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เรื่อง “ป่าชุมชน : การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเพื่อวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย ได้แก่ ป่าชุมชนโคกสี จังหวัดกาฬสินธุ์ ป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง ป่าชุมชนโคกเขวา จังหวัดร้อยเอ็ด และป่าชุมชนดงใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน บุคลากรองค์การปกครองท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์ป่าชุมชน และเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ รวมทั้งสิ้น ๒๕ รูป/คน เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มย่อย นำเสนอข้อมูลที่ได้โดยการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ป่าตามคำสอนพระพุทธศาสนาเป็นสถานที่ที่ร่มรื่น มีความเงียบสงบเหมาะสำหรับปฏิบัติธรรม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทหลายสิกขาบทเพื่อห้ามภิกษุทำลายระบบนิเวศ และพระองค์ทรงอาศัยธรรมชาติเป็นสื่อการสอนธรรมะ ป่าชุมชน คือป่าสาธารณะที่ชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน มีกฎหมายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการ มีการทำกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ ตามบริบทหรือความเหมาะสมของพื้นที่ เช่น การปลูกป่า ป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น พระสงฆ์ส่วนหนึ่งมีบทบาทสำคัญในการเป็นแกนนำและมีส่วนร่วมในการจัดการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งได้รับการยอมรับและเคารพนับถือจากชาวบ้าน เพราะท่านเป็นผู้เสียสละประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม พื้นที่วิจัยในครั้งนี้มีกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ การปลูกป่า บวชป่า สำรวจพันธุ์ไม้และพืชสมุนไพร เข้าค่ายศึกษาป่า และจัดงานประจำปี ส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า ได้แก่ พระสงฆ์ ชาวบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน กรมป่าไม้ มหาวิทยาลัย มูลนิธิ และบริษัทเอกชน การส่งเสริมของรัฐ เช่น การกำหนดนโยบายที่เอื้อต่อวิถีประชา สนับสนุนงบประมาณ แต่ยังมีจำนวนจำกัด บางแห่งรัฐก็มีปัญหาเกี่ยวกับชาวบ้านเรื่องการบุกรุกที่ดิน การจัดการป่าเป็นลักษณะของเครือข่าย รูปแบบของการจัดการป่า ได้แก่ การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม การอนุรักษ์ป่า การต่อต้านความอยู่ดีมีสุข การให้ความรู้ และการส่งเสริมและพัฒนา

Research Title: Community Forest: A Study of Ecological Principles and Practices in Community Forest Management of Monks in the Northeast

Researchers: Mr. Sanan Prasert, Dr. Sangwian Saphang, Dr. Sanguan Lapontan, Dr. Thipphavit Saichart and Mr, Kittiphat Thedkamchorn

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya Roi-Et Buddhist College

Fiscal Year: 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya

Abstract

Research report on “Community Forest : A study of Ecological Principles and Practices in Community Forest Management of Monks in the Northeast” aims to study the principles and practices of ecology in the Buddhist scriptures, To study the practices of community forest management in monks in northeastern Thailand and to analyze the community forest management. model according to the ecology of monks in the Northeast. This research is qualitative research. The research areas are [1] Khok Chee Community Forest, Karasin Province, [2] Khampakang Community forest [3] Khok Khwa Community Forest, Roi-Et Province and Dongyang Community Forest , Maharakham province. The samples were monks, community leaders, personnel of local administrative organizations, Philosopher Villagers and the forest community. A total of 25 staff, members and discussion groups. Describe the information obtained by depiction.

The research found that The forest according to the teachings of Buddhism is a shady place. With silence Suitable for practice The Buddha commanded many Sikhs to prohibit monks to destroy the ecosystem and He relies on nature as a teaching medium for Dharma. Community forest is a community forest that is shared by the community. The law encourages public participation in management. There are activities in various forms. The monks play an important role in leading and participating in community forest management. Which is recognized and respected by the villagers because you are the self-sacrifice for the common good. The main activities of this research were community forest management, forestation, clergy, forest survey, and herbal plants. Forest camp and the annual event. Participants in

forest conservation include monks, villagers, local government organizations, schools, forestry institutes, universities, foundations, and private companies. The promotion of the state, such as the policy to promote the path of citizens. Budget support But there are also limited. Some states have problems with the villagers about land encroachment. Forest management is the restoration of degraded forests, forest conservation, anti-injustice, educating, and promotion and development.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยดีตามวัตถุประสงค์ก็เพราะได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่ได้ส่งเสริมการวิจัยเพื่อประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสถาบันทางสังคม ขอขอบคุณเจ้าของพื้นที่การวิจัยที่เมตตาอนุเคราะห์ให้คณะผู้วิจัยได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชน เพื่อนำไปเผยแพร่รูปแบบการจัดการป่าชุมชน อันควรค่าแก่การอนุรักษ์และส่งเสริมเพื่อการเรียนรู้และอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

ขอขอบคุณกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ และผู้ร่วมเสวนาทุกท่าน ซึ่งมีส่วนสำคัญในการให้ข้อมูลหรือแบ่งปันประสบการณ์ความรู้เกี่ยวกับหลักการและแนวทางการปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้สาธารณชนได้รับทราบความรู้เกี่ยวกับหลักการและแนวทางการปฏิบัติเชิงนิเวศในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอาศัยปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

คุณงามความดีและประโยชน์ที่จะพึงเกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยด้วยความมุ่งมั่นเสียสละทั้งกำลังกายและกำลังสติปัญญาของคณะผู้วิจัย ขออุทิศบูชาคุณบูรพาจารย์ที่ได้สืบทอดพระพุทธศาสนา มาจนถึงปัจจุบัน ทำให้พุทธศาสนิกชนได้นับถือ ศีลธรรมและปฏิบัติตาม และได้มีที่พึ่งทางใจอันประเสริฐ เข้าใจโลกและชีวิต สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความสงบสุข

นายสนั่น ประเสริฐ และคณะ

๓ กันยายน ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
คำอธิบายอักษรชื่อย่อคัมภีร์.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์การวิจัย.....	๔
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๕
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖
๒.๑ การจัดการประชุม.....	๖
๒.๒ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการประชุม.....	๑๔
๒.๓ นิเวศวิทยาแนวพุทธ.....	๑๘
๒.๔ พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าชุมชน.....	๒๓
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๖
๒.๖ สภาพทั่วไปของพื้นที่การวิจัย.....	๕๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๖๑
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๖๑
๓.๒ พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๖๑
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๖๒
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๖๓
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๓
๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๖๔
๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๖๔
บทที่ ๔ หลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการประชุมของ พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๖๕
๔.๑ หลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา.....	๗๔

๔.๒	แนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๗๓
๔.๓	รูปแบบการการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๗๙
๔.๔	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๘๔
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	๘๗
๕.๑	สรุปผลการวิจัย.....	๘๗
๕.๒	อภิปรายผล.....	๙๑
๕.๓	ข้อเสนอแนะ.....	๙๒
บรรณานุกรม.....		๙๓
ภาคผนวก.....		๙๙
	ภาคผนวก ก. เครื่องมือวิจัย.....	๙๙
	ภาคผนวก ข. หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์.....	๑๐๒
	ภาคผนวก ค. ภาพถ่ายการลงพื้นที่ทำวิจัย.....	๑๐๔
	ภาคผนวก ฉ. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๐๗
	ภาคผนวก ง. ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact).....	๑๑๑
	ภาคผนวก จ. ประวัติผู้วิจัย.....	๑๑๔

คำอธิบายอักษรย่อชื่อคัมภีร์

อักษรย่อแทนชื่อคัมภีร์ตามที่ปรากฏในรายงานการวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงจาก พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รูปแบบการอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่างเช่น ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๘/๔๖. หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมปท พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๒๘ หน้าที่ ๔๖, อง.ตีก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๓. หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกกนิบาต พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ ๒๐ ข้อที่ ๔๐ หน้าที่ ๒๐๓ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	มูลปัญญาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมปท	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญในระบบนิเวศวิทยา เพราะเป็นเสมือนปอดของโลก นอกจากนี้ ป่ายังมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ เพราะเป็นแหล่งกำเนิดของปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคของมนุษย์ รวมทั้งสัตว์ด้วย กล่าวได้ว่าการที่มนุษย์และสัตว์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสุขสบายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็เพราะได้อาศัยป่านี้เอง หากขาดป่าก็ไม่อาจเป็นอยู่ได้ หรือเป็นอยู่ได้ด้วยความยากลำบาก ปัจจุบันระบบนิเวศวิทยากำลังถูกทำลายลงเรื่อย ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์เรียกว่า “การพัฒนา” อย่างไรก็ตาม สภาวะการณ์ในปัจจุบันนี้เป็นที่แน่ชัดแล้วว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะมีการตัดไม้ทำลายป่ามาก ก่อให้เกิดผลกระทบในภายหลังหลายประการ เช่น ความแห้งแล้ง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดจากความเข้าใจผิดและความโลภของมนุษย์นั่นเองสิ่งใดก็ตาม หากต้องการให้มีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต จะต้องมีการบริหารจัดการที่ดี แม้ป่าชุมชนก็เช่นเดียวกัน เมื่อมนุษย์รู้จักการใช้ประโยชน์จากป่า ก็ควรที่จะมีการจัดการป่าด้วย เพื่อให้ป่านั้นอำนวยประโยชน์แก่ตนในทางที่ถูกต้องและดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ในอดีตมนุษย์ก็รู้จักการจัดการป่าแล้ว เช่น การเครพตอป่า การบวชต้นไม้ เป็นต้น นับว่าเป็นกุศโลบายที่ดีในการรักษาป่าของมนุษย์ เพราะสามารถยับยั้งการตัดไม้ทำลายป่าได้ดีในระดับหนึ่ง และปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ก็เป็นผลดีต่อการรักษาป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์

ประเทศไทยได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างชัดเจนผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๔ – พ.ศ. ๒๕๐๙ จนถึงปัจจุบันอยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๕๕ – พ.ศ. ๒๕๕๙ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติทั้งสิ้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๕๕๕ – พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยมีเป้าหมายหนึ่งคือการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพโดยรักษาพื้นที่อนุรักษ์ไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๑๙ เพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้ร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศนอกจากนี้ยังมีแนวทางการพัฒนาการคุ้มครองป้องกันรักษาพื้นที่ป่าไม้และเขตอนุรักษ์โดยอนุรักษ์พื้นที่เปราะบางที่มีความสำคัญเชิงนิเวศสร้างพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างป่าวางระบบเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ควบคุมการใช้ประโยชน์พื้นที่ต้นน้ำและการใช้สารเคมีส่งเสริมเครือข่ายอนุรักษ์และ

ป้องกันการบุกรุกส่งเสริมหลักการชุมชนอยู่ร่วมกับป่าส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนฯ แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก^๑

พระพุทธศาสนากับธรรมชาติป่าไม้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การดำรงพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า และพระสาวกนั้นเป็นไปอย่างกลมกลืนสอดคล้องกับธรรมชาติ เป็นภาพลักษณ์แห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติป่าไม้ โดยที่มนุษย์ต้องอาศัยเป็นอยู่ เพราะป่าไม้นั้นเป็นที่มาของปัจจัย ๔ กล่าวคือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค สิ่งดังกล่าวนี้ มนุษย์จำเป็นต้องอาศัยและปฏิสัมพันธ์กับป่าไม้โดยตลอด หากมนุษย์ไปทำลายป่าไม้ ป่าไม้ที่มนุษย์พากันทำลายในลักษณะต่างๆ นั้นจะสะท้อนย้อนกลับมาทำลายมนุษย์ได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้น เมื่อมนุษย์มองสรรพสิ่งแบบองค์รวม (Holistic) กล่าวคือ มองเห็นว่า ทุกสิ่งในโลกล้วนเชื่อมสมานหรือสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวแล้ว จะเป็นเหตุให้มนุษย์ไม่ทำลายป่าไม้ นอกจากนั้น มนุษย์จะหันมาช่วยกันปกป้องมิให้ถูกทำลาย เพื่อมนุษย์สังคม และธรรมชาติจะได้ดำรงอยู่ยืนยาวต่อไป^๒

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับป่าไม้มีความเป็นมาตั้งแต่พุทธกาล ป่าไม้นั้นสร้างความชุ่มชื้น พื้นดิน ทำให้ฝนตก เมื่อฝนตกป่าไม้ก็ช่วยอุ้มน้ำไว้ไม่ให้ น้ำท่วมฉับพลัน เป็นกลไกทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กัน ถ้าขาดป่าไม้ฝนก็จะแล้ง พืชพรรณก็ไม่เกิด ถ้าฝนตกมาน้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่าสัตว์ก็อยู่ไม่ได้ มีความสัมพันธ์กันตลอดทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท คือ ทุกสิ่งทุกอย่างอาศัยกันและกันเกิด ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นก็มี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ จึงชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า ข้าพึ่งเจ้า บ่าวพึ่งนาย” ในทำนองกลับกันว่า “นายพึ่งบ่าว เจ้าก็พึ่งข้า ป่าก็พึ่งเสือ เรือก็พึ่งน้ำ” นั้นแสดงให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้นั้น ถ้าหากมนุษย์ไม่เข้าไปทำลาย ความสมดุลก็จะเกิดขึ้น จะมีป่าไม้ มีสัตว์ป่า มีอากาศที่บริสุทธิ์ ความอุดมสมบูรณ์ก็เกิดขึ้น พุทธศาสนาโดยพระสงฆ์จึงถือว่ามีสำคัญต่อการช่วยทำให้สภาพป่าไม้ให้คงอยู่ตลอดทั้งช่วยในการส่งเสริมให้ชุมชน ได้ร่วมกันอนุรักษ์หวงแหนป่าไม้ในชุมชนโดยการเทศนาบอกกล่าวชี้ให้เห็นคุณเห็นโทษและประโยชน์ของการมีป่า^๓

พระสงฆ์คือผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวบ้าน เพราะพระสงฆ์ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต คือเป็นผู้สั่งสอนชาวบ้านให้รู้จักผิดชอบชั่วดีโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน คือให้ละความชั่ว ตั้งตนอยู่ในคุณงามความดี และพัฒนาจิตของตนให้สงบสุข นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้มีความเป็นอยู่ที่ดีอีกด้วย โดยเฉพาะการแนะนำและเป็นที่ปรึกษาชาวบ้านทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น และมักจะทำได้ประสบความสำเร็จกว่าหน่วยงานของรัฐ เพราะพระสงฆ์ทำด้วยจิตวิญญาณ ทำในฐานะผู้ให้ ไม่ใช่สัก

^๑ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, อังโน สุชาวดี ชูเอน, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา ตำบลวังมะปราง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง”, วารสารวิทยบริการ, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม, ๒๕๕๕) : ๔๕.

^๒ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, อังโน รุจี ต้นต้อศวโยธี, การวิจารณ์วรรณคดีเชิงพุทธนิเวศ, พุทธศาสตร์คุณูปภัมชิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๕.

^๓ พระเมธีธรรม ภากรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๘-๙.

แต่ว่าทำตามนโยบายหรือโครงการเท่านั้น ซึ่งโดยมากไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ดังนั้นเมื่อพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการจัดการป่าชุมชนจึงเป็นเรื่องที่ดี ซึ่งจะได้เห็นการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการทำงานเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นองค์ความรู้แบบผสมผสานระหว่างศาสตร์สมัยใหม่และพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักการของพระพุทธศาสนาจะอำนวยความสะดวกในระยะยาว ไม่มีผลกระทบเหมือนกับแนวคิดหรือหลักการตามศาสตร์สมัยใหม่

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพระสงฆ์ที่มีบทบาทโดดเด่นในการจัดการป่าชุมชน เช่น พระคำเขียน สุวณฺโณ เป็นต้น ปัจจุบันมีพระสงฆ์ที่สืบทอดอุดมคติในการทำงานของท่านหลายรูป เช่น พระไพศาล วิสาโล แห่งวัดป่าสุคโต อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น โดยเฉพาะจังหวัดร้อยเอ็ดมีป่าชุมชนในทะเบียนทั้งสิ้น ๒๕๓ แห่ง มีพื้นที่ทั้งสิ้น ๔๗,๙๐๙ ไร่ ๓ งาน ๖๙ ตารางวา^๔ และเป็นพื้นที่ที่มีกรณีการจัดการป่าชุมชนที่มีความโดดเด่นระดับแนวหน้าของประเทศ คือป่าชุมชนหนองบัว อำเภอสุวรรณภูมิ ซึ่งปัจจุบันได้รับรางวัลโล่สีเขียว ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันถึงความสำเร็จในการจัดการป่า นอกจากนี้วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ดก็ได้ทำความตกลงร่วมมือกับเครือข่ายป่าชุมชนในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น ป่าชุมชนโรงเรียนศรีธวัชบุรี เป็นต้น ดังนั้นเพื่อเป็นการพัฒนางานด้านการจัดการป่าชุมชนในระดับที่สูงขึ้นไป คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเลือกศึกษาพื้นที่ ๓ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดกาฬสินธุ์

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒) เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ๓) เพื่อวิเคราะห์หลักการและแนวทางปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ พระพุทธศาสนามีหลักการและแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนอย่างไร ?
- ๑.๓.๒ พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนอย่างไร ?

^๔ “กรมป่าไม้”, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <http://forestinfo.forest.go.th> [๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งเน้นศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในส่วนเนื้อหาเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นศึกษาแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ ประกอบด้วย (๑) จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านเขวาคอก-บ้านเขวาพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ และป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพธิ์ทอง (๒) จังหวัดมหาสารคาม คือ ป่าชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำปำ (๓) จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ ป่าชุมชนโคกสี ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นการศึกษาเชิงสำรวจ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งการสุ่มแบบนี้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้วิจัยเอง คือได้เลือกเฉพาะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการป่าชุมชน เพราะเป็นผู้เข้าใจการจัดการป่าชุมชนดีที่สุด ได้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น จำนวน ๒๕ รูป/คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์ และกลุ่มตัวอย่างในการเสวนากลุ่ม ดังนี้

ก. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์

- ๑) พระสงฆ์ ๘ รูป
 - ๒) ผู้นำชุมชน ๔ คน
 - ๓) บุคลากรขององค์การปกครองท้องถิ่น ๔ คน
 - ๔) คณะกรรมการป่าชุมชน ๔ คน
 - ๕) ประชาชนทั่วไป ๕ คน
- รวมทั้งสิ้น จำนวน ๒๕ รูป/คน

ข. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการเสวนากลุ่ม

- ๑) พระสงฆ์ผู้เป็นเจ้าของพื้นที่การวิจัย ๔ รูป
 - ๒) คณะกรรมการป่าชุมชน ๔ คน
- รวมทั้งสิ้น ๘ รูป/คน (คัดเลือกจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์)

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

หลักการ หมายถึง แนวคิด ทศนคติ ความเชื่อ ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึงแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แนวปฏิบัติ หมายถึง แนวทาง วิธีปฏิบัติ วิธีดำเนินการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การจัดการ หมายถึง การฟื้นฟู อนุรักษ์ ปลูกป่า ตลอดจนใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่เป็นการทำลายป่า เช่น ใช้ป่าเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เป็นต้น

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าสาธารณะ ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน ในทางนิตินัยขึ้นอยู่กับ ความรับผิดชอบขององค์การปกครองท้องถิ่น ระดับล่างสุดคือเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดของการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนตามแนว พระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นหลักการและแนวปฏิบัติของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑) ได้ทราบหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒) ได้ทราบแนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ๓) ได้ทราบหลักการและแนวทางปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ๔) ได้ทราบเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน และพื้นที่วิจัย เพื่อเป็นพื้นฐานและแนวทางในการวิจัยซึ่งจะได้นำเสนอโดยแบ่งออกเป็นหัวข้อเรียงลำดับดังต่อไปนี้

- ๒.๑ การจัดการป่าชุมชน
- ๒.๒ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน
- ๒.๓ นิเวศวิทยาแนวพุ่ม
- ๒.๔ พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าชุมชน
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๖ สภาพทั่วไปของพื้นที่การวิจัย

๒.๑ การจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชน หมายถึงกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การปลูก บำรุงป่า การป้องกันรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ที่มาของแนวคิด

ป่าชุมชน มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านในฐานะเป็นแหล่งปัจจัย ๔ โดยเฉพาะปัจจัยคืออาหารชาวบ้านได้อาศัยผัก หน่อไม้ เห็ด และสัตว์ป่า เป็นต้นทำอาหารเลี้ยงชีพรวมทั้งขายด้วย และช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ป่าที่ไม่มีการจัดการย่อมไม่อำนวยประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ หรืออาจสร้างปัญหาให้กับชาวบ้านเอง ดังนั้นเพื่อความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์จากป่าจึงต้องมีการจัดการป่าชุมชนและทำความเข้าใจเรื่องการจัดการป่าด้วย

๒.๑.๒ ความหมายของป่าชุมชน

คำว่า ป่าชุมชน แปลมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Communal Forest หรือ Community Forest เป็นคำที่แสดงให้เห็นว่า สถานภาพของการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีอยู่ในบริเวณป่าชุมชนนั้นๆ โดยชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาและใช้ทรัพยากรหรือประโยชน์ร่วมกัน^๑ ป่าชุมชนได้

^๑ ปรีศนา พรหมมา และมนตรี สนิทวงศ์, ชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ โครงการพัฒนากลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน, (เชียงใหม่ : บี เอส การพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

จัดการตีความหมายแตกต่างกันออกไปตามความคิดและความเชื่อในปรัชญาของการพัฒนาของแต่ละบุคคลหรือแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง^๒

กรมป่าไม้^๓ ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า ป่าซึ่งประชาชน กลุ่มประชาชนหรือสถาบันในชุมชนนั้นได้ร่วมกันรักษาไว้ เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น ในความหมายเฉพาะคือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ ที่นำองค์ประกอบของความต้องการของประชาชนและประชาชนผู้รับประโยชน์เข้ามาร่วมในชุมชนนั้น

โกมล แพรกทอง^๔ ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า โดยให้ประชาชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากป่า รวมถึงเป็นผู้กำหนดแผนการ ควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ

สมศักดิ์ สุขวงศ์^๕ ได้ให้คำนิยามป่าชุมชนว่า ป่าที่ประชาชนได้รับมอบหมายให้ควบคุมจัดการและใช้ประโยชน์จากป่า โดยทุกคนมีสิทธิใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างเป็นธรรม

เสน่ห์ จามริก และคณะ^๖ ได้กล่าวถึงป่าชุมชนว่า เป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศน์ เพื่อทำการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และเป็นธรรมบนรากฐานของระบบความคิดภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน

จากความหมายของป่าชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ที่เป็นบริเวณการอนุรักษ์หรือกำหนดไว้ให้เป็นป่าของชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหรือจัดการ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนตามกฎหมายที่ได้กำหนดไว้

๒.๑.๒ องค์ประกอบของป่าชุมชน

องค์ประกอบสำคัญของป่าชุมชน จำแนกได้ ๓ ประการคือ ประการแรก ที่ดิน ที่สามารถนำมาดำเนินการป่าชุมชนได้ ประการที่สอง ชุมชน สำคัญสิ่งต่อป่าชุมชน เพราะชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่จะกำหนดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของชุมชนเอง มีปัจจัยที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับชุมชน ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ องค์กรประชาชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน และประการที่สาม การจัดการ ได้แก่ กิจกรรมที่ทำให้ป่าชุมชนเกิดความมั่นคงและยั่งยืนถาวร เพื่อ

^๒ อำนวย คอวนิช, “ร่าง พรบ. ป่าชุมชน”, วารสารสักทอง, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒).

^๓ กรมป่าไม้, **แนวทางปฏิบัติงานโครงการป่าชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^๔ โกมล แพรกทอง, **แนวทางการจัดการป่าชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๗.

^๕ สมศักดิ์ สุขวงศ์, “ป่าชุมชน : ทางเลือกในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ”, **วารสารข่าวสารป่าชุมชน**, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (เมษายน ๒๕๓๘) : ๒๘-๓๑.

^๖ เสน่ห์ จามริก และคณะ, **โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕-๒๗.

ประโยชน์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การป้องกัน การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า การบำรุงรักษา ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้จากพื้นที่ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของชุมชน โดยชุมชนจะตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นขึ้นมาควบคุมและมีการบังคับใช้กฎเกณฑ์^๗

จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบของป่าชุมชน ได้แก่ ที่ดิน ชุมชนและการจัดการ องค์ประกอบเหล่านี้มีการกระทำระหว่างกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เป็นป่าชุมชนรูปแบบต่างๆ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีความสำคัญและสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น

ชัยวัฒน์ ชวีบุญ^๘ ได้กล่าวว่า องค์ประกอบป่าชุมชนที่สำคัญว่ามีอยู่อย่างน้อย ๓ ประการ คือ ประการแรก การมีจิตสำนึกร่วมกันของชุมชนในการรักษาป่า จิตสำนึกดังกล่าวอาจสืบเนื่องมาจากประเพณีความเชื่อเดิม เช่น การนับถือผี ประการที่สอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นในวิถีชีวิตเกี่ยวกับสิทธิชุมชนหรือกฎเกณฑ์ จารีตประเพณีในการใช้ทรัพยากรชุมชน ประการที่สาม การมีองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง ทำหน้าที่บริหารจัดการดูแลรักษาทรัพยากรควบคุมกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้และทำหน้าที่แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของชุมชนด้วยกัน

จะเห็นได้ว่า ในการดำเนินงานป่าชุมชน เนื่องจากการจัดการป่าที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนในชนบทมาเป็นวัตถุประสงค์หลักและให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวมาเป็นผู้ควบคุมดำเนินการ โดยมีองค์กรประชาชนเป็นแกนนำมีการตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นบังคับใช้ มีการลงโทษเมื่อมีการฝ่าฝืนในกรณีที่ไม่สามารถควบคุมได้และขอสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

๒.๑.๓ ประเภทของป่าชุมชน

สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้^๙ ได้กล่าวถึง ประเภทของป่าชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นผู้ดูแลร่วมกันกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย และแตกต่างกันไปตามสภาพของพื้นที่ป่าระบบนิเวศของป่า รวมทั้งแตกต่างกันทางวัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน ซึ่งเป็นตัวกำหนดความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเหมือนกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ป่าชุมชนดั้งเดิมและป่าชุมชนพัฒนา รายละเอียดอธิบายได้ดังนี้

๑. **ป่าชุมชนดั้งเดิม** คือ ป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีไม้ขนาดใหญ่และพันธุ์พืชที่หลากหลาย โดยพื้นที่ป่าชุมชนจะถูกกำหนดห้ามมิให้มีการบุกรุกเข้ามาตัดไม้ หรือถือครองสภาพให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมในท้องถิ่น เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์และตอบสนองประโยชน์ของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรมตามความเหมาะสม ซึ่งสามารถแบ่งเป็นกลุ่มที่สำคัญได้ดังนี้

๑.๑ ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและป่า

^๗ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, การป่าไม้ชุมชน, เอกสารการสอน สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^๘ ชัยวัฒน์ ชวีบุญ, “วาทกรรมว่าด้วยความเข้าใจในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวิเคราะห์ในเชิงวาทกรรมป่าชุมชน”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๓) : ๕๓-๗๐.

^๙ กรมป่าไม้, ป่าชุมชน, ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า, (กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑-๕๙.

๑.๑.๑ ป่าต้นน้ำลำธาร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ป่าขุนน้ำ หมายถึงบริเวณป่าที่อยู่ตอนบนของกลุ่มน้ำ บนพื้นที่ภูเขาที่มีความลาดชันสูงพบมากในเขตภาคเหนือ

๑.๑.๒ ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำพุค เมื่อฝนตกน้ำส่วนหนึ่งจะถูกเก็บไว้ใต้ดินเป็นน้ำบาดาล หรือแม่น้ำใต้ดินเล็กๆ พื้นที่บางแห่งจะไหล ซึมออกมาตามผิวดินกลายเป็นน้ำซับ หรือบ่อน้ำขนาดใหญ่และจะถูกเรียกต่างๆ กันออกไป เช่น ที่ซับน้ำ ที่น้ำพุค และน้ำฐ (น้ำรู) เป็นต้น

๑.๑.๓ ป่าหัวไร่ปลายนา หมายถึง พื้นที่ที่เป็นเชิงเขานั้น ชุมชนต้องทำนาแบบขั้นบันได ด้วยข้อจำกัดของลักษณะภูมิศาสตร์ จึงมีข้อบังคับในการรักษาป่าที่ติดกับนา เพื่อให้ป่าธรรมชาติป้องกันการพังทลายของดิน ที่จะไหลมาทับถมที่นาอีกครั้งยังอาศัยไม้จากป่าบริเวณนี้เป็นไม้ใช้สอยอีกด้วย

๑.๑.๔ ป่าพรุ คือ พื้นที่ป่าที่มีน้ำท่วมขังตลอดปี คล้ายกับแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ที่มีป่าดงดิบปกคลุม พบบริเวณภาคใต้มากที่สุด

๑.๒ ป่าชุมชนเพื่อประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น

๑.๒.๑ ป่าดอนปู่ตา พบมากในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นป่าชุมชนดั้งเดิม มีการตั้งศาลปู่ตา เป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความปลอดภัย อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องผลผลิตทางการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์ โดยชาวบ้านจะทำพิธีเซ่นไหว้ตามวัฒนธรรม ตามประเพณีท้องถิ่นปีละ ๑ ครั้ง

๑.๒.๒ ป่าช้า ป่าเหหัว พบมากในภาคเหนือ และภาคอีสานบางแห่ง ซึ่งสมัยก่อนจะไม่นิยมเผาศพคนตายในวัด ก็จะนำศพออกไปเผาตามชายป่าที่ชุมชนท้องถิ่นได้กำหนดไว้ในการเผาศพอย่างเดียว บริเวณดังกล่าวมักจะถูกปล่อยให้เป็นป่าไม้ธรรมชาติ จึงเรียกว่า ป่าช้า หรือป่าเหหัว

๑.๒.๓ ป่าพิธีกรรม เป็นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในสถานะต่างๆ บางสถานการณ์นั้นยากต่อการทำความเข้าใจ หรืออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ มนุษย์มักจะเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่างๆ ให้เข้ากับเรื่องเหนือธรรมชาติ ปาฏิหาริย์ มนุษย์สร้างพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ทั่วไปกับพลังเหนือธรรมชาติ สิ่งนี้ทำให้เกิดความเชื่อว่า ผีसाง เทวดา ปีศาจ เทพเจ้า และวิญญาณอื่นๆ ซึ่งพลังเหนือธรรมชาติเหล่านั้น อาจสิ่งท่สถิตอยู่ในต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ สัตว์ป่า ก้อนหิน บ้านเรือน แม้กระทั่งในตัวมนุษย์เอง พฤติกรรมเหล่านี้ถูกอธิบายด้วยพิธีกรรมท้องถิ่น ทำให้เกิดเป็นกระบวนการการปรับตัวทางวัฒนธรรม และแสดงออกในรูปแบบพิธีกรรม เช่น การบวชต้นไม้ โดยการนิมนต์พระสงฆ์ มาทำพิธีบวชต้นไม้ จะมีผ้าเหลืองมาห่มที่ต้นไม้ต้นๆ โดยมีความเชื่อว่าเทวดาอารักษ์นั้นได้มาสิ่งสถิตต้นไม้ใหญ่ ซึ่งการห่มผ้าเหลืองให้กับต้นไม้ใหญ่เท่ากับเป็นการปกป้องที่อยู่อาศัยของเทวดาอารักษ์ให้ปลอดภัย และได้ช่วยรักษาต้นไม้ต้นๆ ไปด้วย

๑.๒.๔ ป่าในวัด เป็นป่าที่รักษาไว้เพื่อความร่มรื่น และให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมการเรียนรู้ธรรมะของพระสงฆ์และผู้สนใจเรียนรู้

๑.๒.๕ ป่าภัยทาน อาจจะเป็นพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งอยู่ในบริเวณวัด หรือบริเวณใดๆ ก็ได้ ซึ่งเป็นบริเวณที่ชุมชนได้สงวนไว้เป็นเขตภัยทาน ห้ามล่าสัตว์ที่เข้ามาพึ่งพิงอาศัยพื้นที่นั้นๆ

๑.๓ ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่นๆ

๑.๓.๑ ป่าบุงป่าทาม พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักเป็นพื้นที่ที่มีบริเวณกว้าง ดินลุ่มน้ำสำคัญคือ ลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำชี ลุ่มแม่น้ำมูล และลุ่มแม่น้ำสงคราม ป่าบุงป่าทามเป็นพื้นที่ราบต่ำน้ำท่วมถึง อยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำ เมื่อถึงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก น้ำจะไหลล้นฝั่งท่วมอยู่บนพื้นที่ลุ่มเป็นเวลาหลายเดือน จึงเรียกว่า ทาม ภายในบริเวณพื้นที่ทามนั้น ไม่ได้ราบเรียบเป็นผืนเดียว จะมีลักษณะเป็นเนินขนาดกลางๆ กระจายอยู่ทั่วไป ส่วนที่เป็นลุ่มน้ำแอ่งจะมีน้ำขังตลอดปี เรียกว่า บุง มักเป็นแหล่งอาหาร และขยายพันธุ์สัตว์บกสัตว์น้ำ สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ จึงเรียกอีกอย่างว่า พื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งไม่ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจมากนัก และหากไม่มีป่าบุงป่าทามอาจจะส่งผลเสียต่อระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมโดยตรงได้

๑.๓.๒ ป่าชายเลน พบในพื้นที่ภาคใต้และภาคตะวันออกของไทย และมีพรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ โกงกาง ลำพู ลำแพน แสม เป็นต้น

๑.๓.๓ ป่าห้วยไร่ปลายนา พบในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือของไทย เป็นพื้นที่ป่าขนาดเล็กที่ชาวบ้านเลื้อยไถให้เป็นเขตป่า

๑.๓.๔ ป่ารอบหมู่บ้าน พื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านนั้น มักมีการเผาป่าหรือเผาชิงช้า และอาจเกิดไฟลุกลามไหม้ลามมาถึงหมู่บ้านได้ ชาวบ้านจึงนิยมทำการเกษตรติดหมู่บ้าน แต่จะเว้นพื้นที่ป่าติดหมู่บ้านโดยรอบไว้ ซึ่งจะกลายเป็นแนวกันไฟป่าธรรมชาติ และเป็นแนวกันลม และลดแรงปะทะของพายุในก่อนพัดเข้าถึงหมู่บ้านได้

๒. **ป่าชุมชนพัฒนา** เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสาธารณะรกร้างว่างเปล่า หรือพื้นที่ป่าถูกทำลายจนเสื่อมโทรม และชุมชนเห็นว่าควรจะฟื้นฟูพื้นที่นั้นๆ ด้วยการปลูกขึ้นใหม่และป้องกันดูแลรักษาจนป่าฟื้นตัวกลายเป็นป่า เพื่อประโยชน์ใช้สอยร่วมกันในชุมชนต่อไป

๒.๑ ป่าชุมชน ซึ่งปลูกบนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม พื้นที่นี้จะเสื่อมโทรมในอดีตสาเหตุจากการบุกรุก ภายหลังชุมชนรอบพื้นที่เสื่อมโทรมเห็นความสำคัญ หรือต้องการแก้ปัญหาขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชน จึงได้ร่วมมือกันกับภาครัฐในการริเริ่มปลูกป่าในพื้นที่ดังกล่าวและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อเป็นแหล่งอาหาร และนันทนาการของหมู่บ้านรอบๆ ป่าด้วย

๒.๒ ป่าชุมชนซึ่งปลูกในที่สาธารณะของชุมชน เป็นป่าที่คนภายในชุมชนร่วมมือกันปลูกขึ้นมาเพื่อสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน โดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นผู้ดูแล

๒.๓ ป่าในวัด ปลูกเพื่อความร่มรื่นทำให้บรรยากาศเหมาะกับการปฏิบัติธรรม ส่วนไม้ที่ได้ก็นำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับกิจกรรมภายในวัด

๒.๔ ป่าชุมชนโรงเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพาอาศัยของสิ่งมีชีวิต รวมถึงแหล่งไม้ใช้สอยของโรงเรียน

๒.๕ ป่าชุมชนบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ลำคลอง หรือลำน้ำสาธารณะ เกิดจากการพยายามเพิ่มพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อการใช้ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

๒.๖ ป่าชุมชนสองฟากถนน เพื่อยึดไหล่ถนนไม่ให้เกิดการพังทลายของดิน และเป็นร่วมเงาให้ผู้สัญจรไปมาได้พักอาศัย

๒.๗ ป่าอนุสาวรีย์ เป็นรูปแบบการแสดงออกถึงการระลึกถึงคุณความดีของบุคคล โดยการปลูกต้นไม้บริเวณพื้นที่โดยรอบ

๒.๘ ป่าชุมชนเมือง เป็นพื้นที่ป่าในชุมชนอยู่กระจัดกระจาย เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องของพื้นที่ จะมีการจัดตกแต่งพื้นที่ให้สวยงามเพื่อการพักผ่อนและออกกำลังกายเท่านั้น

๒.๙ ป่ามรดก มีอยู่ภาคใต้ของไทย เกิดจากการสร้างและอนุรักษ์สืบทอดกันมาเป็นเวลานานร้อยปี ผลผลิตให้ลูกหลานแบ่งกันกินกันใช้ โดยไม่ได้ยกกรรมสิทธิ์ให้ใครคนใดคนหนึ่ง ป่ามรดกมีลักษณะใกล้เคียงป่าธรรมชาติมาก มีทั้งไม้ป่าและไม้ผล เป็นแหล่งชับน้ำยาดีให้กับชุมชน

๒.๑๐ ป่าชุมชนพัฒนา เป็นป่าที่ชาวบ้านในบริเวณนั้นพยายามฟื้นฟู เพื่อลดความรุนแรงของพายุที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อบ้านเรือนพืชผลทางการเกษตรและป้องกันการพังทลายของหน้าดินบริเวณชายฝั่ง เพื่ออนุรักษ์พัฒนาแหล่งผลิตอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหลายชนิด

๒.๑.๔ ประโยชน์จากป่าชุมชน

กรมป่าไม้^{๑๐} ได้แยกประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการดูแลรักษาและจัดการป่า ซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนให้มีความสมบูรณ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ๔ ประการ ดังนี้

๑. ประโยชน์เพื่ออนุรักษ์ดิน น้ำ สมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น เป็นแหล่งกักเก็บน้ำจืด เป็นแหล่งรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งพืชสมุนไพร เป็นต้น

๒. ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านในชุมชน

๓. ประโยชน์จากเนื้อไม้ เช่น เป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอยต่างๆ เป็นต้น

๔. ประโยชน์ที่ให้แก่สังคม เช่น การพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนในรูปแบบชุมชน เป็นต้น

กรณีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ดำเนินการตามแนวคิดดังกล่าวมานี้ที่เลือกมาศึกษาได้แก่ (๑)การจัดการป่าชุมชนของบ้านทาเป่า(๒) ชุมชนบ้านดอนหมู ซึ่งมีกระบวนการจัดการหรืออนุรักษ์ดังนี้

๑. การจัดการป่าชุมชนของบ้านทาเป่า มีวิธีจัดการหรืออนุรักษ์ดังนี้

๑) การจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการ ป่าชุมชนในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เพื่อเข้ามามีบทบาทในการดูแล ป่าชุมชน และกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการ ส่วนใหญ่มาจากความสมัครใจหรือผู้ที่มีจิตอาสา และมา จากการร่วมลงคะแนนเสียงจากประชาชนทั้งหมด จึงได้คณะกรรมการป่าชุมชนทั้งหมด ๙๐ คน และมีพระสุธี ปุรปุณโญ พ่อหลวงไพบูลย์ จำหงส์ และนายอำเภอแม่ทา เป็นที่ปรึกษา โดยคณะกรรมการป่าชุมชนถูกแบ่งออกเป็น ๖ ชุดตามหน้าที่คือ ๑) ชุดออกตรวจป่าชุมชน ๒) ชุดดูแล เขตป่า๓) ชุดดูแลป่าในกลุ่มหาของป่า ๔) ชุดผู้สูงอายุ ๕) ชุดกลุ่มบ้านฟื้นฟูป่า และ ๖) ชุดกลุ่มหาทุนเสริม สำหรับผู้ที่เลิกตัดไม้ทำลายป่า

๒) กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่า ชุมชน โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ นำแนวคิดในการ อนุรักษ์ป่ามากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งกำหนดไว้ว่า ห้ามตัด

^{๑๐} กรมป่าไม้, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า, (กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๔๑), หน้า ๖๐-๗๐.

ต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะ กรรมการป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้าม ฟืนหรือ ถางเปลือกไม้เพื่อกระทำการใดๆ อันเป็นสาเหตุให้ ต้นไม้ตายห้ามขุดหัวไม้ หัวมัน หัวดอกกระเจียว ห้ามเผา ถ่านและทำไม้ฟืนจากป่าชุมชน แต่สามารถนำเอาเฉพาะ กิ่งไม้แห้งหรือต้นไม้ที่ล้มตายแล้วมาใช้เป็นเชื้อเพลิงใน คริวเรือนได้

๓) กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ ของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้ แนวทางการลงโทษ จากระเบียบป่าชุมชนตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่านเป็นต้นแบบ และ พิจารณาร่วมกันระหว่างคณะกรรมการ ป่าชุมชนรวมถึงประชาชนในชุมชนด้วย โดยบทลงโทษมี รายละเอียด ๕ ประการคือ ๑) ห้ามตัดไม้ก่อนได้รับอนุญาต ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามความยาวของ ต้นไม้โดยวัดเป็นนิ้ว นิ้วละ ๕๐๐ บาท ๒) ห้ามล่าสัตว์ ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตาม น้ำหนักของสัตว์ที่ล่า ราคา กิโลกรัมละ ๒๐๐ บาท ๓) ห้าม บุกรุกที่ดินในป่าเพื่อทำกิน ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามขนาด ของ พื้นที่บุกรุกที่ตารางเมตรละ ๕๐๐ บาท ๔) ห้ามคนนอก พื้นที่เข้ามาตัดไม้ ถ้าฝ่าฝืนครั้งแรกจะทำการ ตักเตือน ครั้งที่สองจะจับส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อดำเนินคดี และ ๕) ห้าม จุดไฟเผาป่าเพื่อล่าสัตว์โดย เด็ดขาด

๔) ปลุกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะ กรรมการเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมและ ขอรับการ สนับสนุนต้นกล้าจากศูนย์เพาะพันธุ์ไม้จังหวัดลำพูน คณะกรรมการป่าชุมชนดำเนินการ ประชาสัมพันธ์ผ่านหอ กระจายเสียงหมู่บ้านเพื่อชักจูงให้ประชาชนเข้ามาร่วม กันปลุกต้นไม้ ซึ่งจะทำ ในโอกาสวันสำคัญ เช่น วันเฉลิม พระชนมพรรษาฯ วันสิ่งแวดล้อมหรือวันมาฆบูชา เป็นต้น

๕) แฝว่ถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่าไม้โดยคณะ กรรมการป่าชุมชนร่วมกับประชาชน รวมกลุ่มกันช่วย แฝว่ถางวัชพืชเพื่อบำรุงป่า ซึ่งจะดำเนินการก่อนการ จัดกิจกรรมสำคัญๆ ในชุมชน เช่น ก่อนทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำการบวชป่า รวมทั้งดำเนินก่อนการปลูกป่า เป็นต้น

๖) จัดเวรยามควบคุมการดูแลรักษาป่าเพื่อมิให้ ผู้ใดเข้ามาลักลอบตัดไม้ โดยมีการจัด คณะกรรมการออก ตรวจสอบเพื่อลาดตระเวนภายในป่าชุมชนครั้งละ ๑๐ คน ปฏิบัติเดือนละ ๑ ครั้ง

๗) จัดทำแนวป้องกันไฟป่า โดยความร่วมมือของ ชาวบ้านทาป่าเปาทุกคน โดย คณะกรรมการป่าชุมชนจะดำเนินการพร้อมชาวบ้านประมาณเดือนกุมภาพันธ์ และมีนาคมเป็นประจำ ทุกปีเนื่องจากเป็นช่วงฤดูแห้งแล้งอาจเกิดไฟป่าได้ง่าย โดยเชิญเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดมาให้ความรู้ และสาธิตการทำแนวป้องกันไฟป่าอย่างถูกต้อง^{๑๑}

๒. ชุมชนบ้านดอนหมู มีวิธีอนุรักษ์ดังนี้

ขั้นที่ ๑ สถานการณ์ความเสี่ยง โทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ความแห้งแล้งและการ แยกชิงทรัพยากร จากบุคคลภายนอกชุมชน ทำให้ ระบบนิเวศเสียสมดุล เกิดภาวะความแห้งแล้ง ผู้นำชุมชน จึงนำปัญหาดังกล่าวหรือร่วมกันกับสมาชิกในชุมชน เป็นการสร้างความตระหนักร่วม

^{๑๑} จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ, “ การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า ชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน”, วารสารวิจัยและพัฒนา มจร. ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๖) : ๒๒๒-๒๒๓.

ให้กับสมาชิก ในชุมชนถึงปัญหาความเสื่อมโทรม ของ ทรัพยากรธรรมชาติ ภาวะความแห้งแล้ง และ การแย่งชิงทรัพยากรจากคนภายนอก เพื่อใช้พื้นที่ปลูกไม้โตเร็ว ร่วมกันแสวงหาแนวทางการแก้ไข ปัญหา แสวงหา ความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ประสานงาน กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กร พัฒนาเอกชน

ขั้นที่ ๒ ให้ ความสำคัญ เรียนรู้ เข้าใจในเหตุผลของการกระทำ

ขั้นที่ ๓ เกิดการยอมรับในวิถีทางที่ปฏิบัติ

ขั้นที่ ๔ การเข้ามามีส่วนร่วม เนื่องจากได้รับผลจากการลงมือ ปฏิบัติ และปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นนิสัย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงยั่งยืน

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชน มีดังนี้

ชุมชนบ้านดอนหม่อมมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง มีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความพอเพียง มีความเอื้ออาทร มีจารีตประเพณีของการจัดการทรัพยากรส่วนรวมได้อย่างเข้มแข็ง มีความไว้วางใจ เชื่อใจซึ่งกันและกัน บทบาทของบ้าน วัด โรงเรียน เข้มแข็ง วัฒนธรรมชุมชนแบบชุมชนอีสาน ชนบทที่เรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง มี ทบพทวนตนเอง เรียนรู้การค้นหาคักยภาพของชุมชน ผ่านกระบวนการทำวิจัย จึงทำให้ชุมชนมีกระบวนการ เรียนรู้ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงและ พัฒนา ศักยภาพของตนเองอย่างเป็นระบบและมีความ ต่อเนื่อง

ชุมชนบ้านดอนหม่อม สามารถหลอมรวม วิธี ปฏิบัติ วิธีคิดและวิถีชีวิตได้สอดคล้องกับปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง มีกิจกรรมที่บูรณาการเรื่องของ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็น หลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน การให้ความสำคัญกับ เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่อง ของทุกคนในชุมชน เป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องร่วมกัน ดูแล สร้างความตระหนักและความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันของ สมาชิก ในชุมชน นับเป็นการสร้างจิตสำนึก ของการใช้ทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน ปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกระบวนการจัดการป่าชุมชนบ้านดอนหม่อม คือการ มีเครือข่ายความร่วมมือที่ดีกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ลักษณะของการเข้ามาให้การสนับสนุนชุมชน การ สนับสนุนความรู้ การฝึกอบรม ได้แก่ ธนาคารเพื่อ การเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย (สกว.) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบัน การศึกษาในพื้นที่ในขณะเดียวกันชุมชนเรียนรู้ที่จะคัดกรองโครงการและการช่วยเหลือจากภายนอก เนื่องจากชุมชนมีบทเรียนและประสบการณ์ในอดีต ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้การมีปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานและบุคคล องค์กรภายนอก ต่าง ๆ เกิดกระบวนการเรียนรู้^{๑๒}

^{๑๒} กาญจนา คุ่มทรัพย์, “การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหม่อม จังหวัดอุบลราชธานี”, RAJABHAT AGRIC. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๘) : ๓๓-๓๔.

๒.๒ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

๒.๒.๑ ที่มาของแนวคิด

การจัดการป่าชุมชนจะดำเนินไปได้ต้องอาศัยการได้รับความร่วมมือจากฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งผู้นำชุมชนและชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์ป่าชุมชนจะต้องมีความสามัคคีเป็นเบื้องต้น การให้ความร่วมมือในการทำงานจึงจะเกิดขึ้นได้ การมีส่วนร่วมมีข้อดีหลายอย่าง เช่น ได้รับรู้ปัญหา ร่วมกัน ได้แสดงความคิดเห็นและมีแนวทางการปฏิบัติที่หลากหลาย เป็นต้น ซึ่งแนวคิดการมีส่วนร่วม รวบรวมได้ดังนี้

๒.๒.๒ ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามี ๔ ขั้นตอน ได้แก่

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจการ
๓. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล^{๑๓}

โกวิท พวงงาม ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรจะมี ๔ ขั้นตอน คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวบ้านยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อม ไร้ประโยชน์ เพราะชาวบ้านจะไม่เข้าใจ และมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการ ดำเนินงานเหล่านั้น

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวบ้านรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

๓. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมี ฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวบ้านสามารถคิดค้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวบ้านย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้นได้รับ ผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะ ประสบความยากลำบาก

^{๑๓} เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท ในการบริหารงานพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์โอเดียนส์โตร์. ๒๕๒๖), หน้า ๑๐.

นอกจากนี้สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย ยังได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา ๕ ขั้น ดังนี้

๑. ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจน กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

๒. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนด นโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่ใช้

๓. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนา ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

๕. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วม ประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด^{๑๔}

การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เพื่อการกระทำกิจกรรมใดกิจกรรม หนึ่งให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น มีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วม ของชุมชน ดังนี้

ฟอรัลารอฟ (Fornaroff : ๑๙๘๐) เสนอว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน มีขั้นตอน การมีส่วนร่วม ดังนี้

๑. การวางแผน รวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

๒. การดำเนินงาน

๓. การใช้บริการจากโครงการ

๔. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

นอกจากนี้ อภิญา กังสนารักษ์ (๒๕๔๔) ได้นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน ๔ ขั้นตอน คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายใน ชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ

๒. การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทาง

การดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยาการที่จะใช้ในโครงการ

๓. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วม ช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน

^{๑๔} ทฤษฎีการมีส่วนร่วม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://gotoknow.org> [๑๖ มกราคม ๒๕๖๒].

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวกันก็ได้

ส่วน อคิน รพีพัฒน์ (๒๕๔๗) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

๑. การกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
๒. การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา แก้ไขปัญหา
๓. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
๔. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

ขั้นตอนการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (๒๕๔๗) ได้สรุปและนำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมใน ๒ ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ ๑ มีขั้นตอน ดังนี้

๑. การคิด
๔. การตัดสินใจ
๓. การวางแผน
๔. การลงมือปฏิบัติ

ลักษณะที่ ๒ มีขั้นตอน ดังนี้

๑. การกำหนดปัญหา
๒. การวางแผน
๓. การดำเนินงาน
๔. การประเมินผล
๕. การบำรุงรักษา และพัฒนาให้คงไว้

จากแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งหมดสรุปได้ว่า ขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมี ๖ ขั้นตอน ได้แก่

๑. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา และแนวทางแก้ไข
๒. ตัดสินใจกำหนดความต้องการ
๓. ลำดับความสำคัญ
๔. วางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน ทรัพยากร
๕. วางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน ทรัพยากร
๖. ดำเนินงานตามโครงการ และ/หรือ สนับสนุนการดำเนินงาน
๗. ประเมินผล

๒.๒.๓ รูปแบบการมีส่วนร่วม

จากขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการร่วมทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น บนพื้นฐานของการเข้ามามีส่วนร่วม ไพบุลย์ วัฒนศิริ ได้นำเสนอความคิดเห็นผ่านบทความ “แลหน้าเศรษฐกิจสังคมไทย” สรุปการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนได้ใน ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่รัฐเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้เป็นการมองมาจากเบื้องบนหรือมาจากรัฐ ประชาชนเป็นเพียงผู้คอยรับนโยบายและปฏิบัติตาม

๒. การมีส่วนร่วมที่เกิดจากความต้องการของประชาชนด้วยความสมัครใจโดยที่รัฐคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำหรือคอยอำนวยความสะดวกเท่านั้น

ทั้งนี้ จากการที่กฎหมายได้กำหนดบทบาทของท้องถิ่นกับการจัดการศึกษาในสาระมาตรา ๔๑ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ที่ระบุไว้ว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือทุกระดับตามความพร้อม ความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น ทั้งนี้ วิชิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพิณิจ ได้นำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาไว้ดังนี้

๑. รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง การจัดการศึกษาในลักษณะนี้ เกิดจากความสามารถและความต้องการของคนในชุมชน ที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน โดยยึดหลักให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างไม่ยึดจำกัดของระยะเวลา สถานที่ เพศ และอายุ เป็นการเปิดโอกาสให้คนได้เรียนรู้ตามอัธยาศัยที่แท้จริง ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทหลักในการจัดการศึกษา ทั้งนี้ รูปแบบการมีส่วนร่วมตามแนวทางนี้ ต้องอาศัยองค์ประกอบ ๓ อย่างที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร โดยมีกระบวนการดำเนินการ คือ ๑) การวิเคราะห์ - สังเคราะห์ ปัญหาชุมชน ๒) หาทางออกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต ๓) ดำเนินการสร้างกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนได้แก้ไขปัญหามีอยู่ ๔) ประเมินผลกิจกรรม

โดยการกำหนดเนื้อหาหรือกิจกรรมการเรียนรู้ จะเริ่มจากจุดเล็กๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันแล้วขยายออกไปสู่เนื้อหาหรือกิจกรรมที่ซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งหมด

๒. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นที่สัมพันธ์ และสอดคล้องกับความเป็นจริงของสภาพชุมชน สนองความต้องการและวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่น โดยบุคคลในท้องถิ่น เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง มาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและประเมินผล

๓. รูปแบบการเชื่อมประสานการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบนี้จะเกิดขึ้นเฉพาะกับชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง มีองค์กรชุมชนเพื่อจัดการเรียนรู้ร่วมกัน มีเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนอื่น

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ตามที่ได้กล่าวมานั้น สรุปได้ว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานั้น นอกจากจะเป็นการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแล้ว นอกจากจะเป็นการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแล้ว ยังเป็นไปในลักษณะของการร่วมกันจัดการศึกษาให้แก่คนในชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนนั้น ๆ ด้วยบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในระดับสูง^{๑๕}

^{๑๕} การมีส่วนร่วมของประชาชน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.blogspot.com> [๑๖ มกราคม ๒๕๖๒].

๒.๓ นิเวศวิทยาแนวพุทธ

๒.๓.๑ ที่มาของแนวคิด

ระบบนิเวศ เป็นระบบพึ่งพิงอาศัยกันของธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่อาศัยธรรมชาติเป็นอยู่ พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนเรื่องนิเวศโดยตรง เพราะไม่ใช่คำสอนที่มุ่งการพันกิเลสโดยตรง แต่สามารถศึกษาคำสอนลักษณะนิเวศได้ ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายแห่งทั้งพระวินัยและพระสูตร นิเวศวิทยาแนวพุทธเป็นแนวคิดที่ควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่งเพราะมีความเป็นมิตรกับธรรมชาติและเป็นไปเพื่อความยั่งยืน สมควรที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

๒.๓.๒ แนวคิดนิเวศวิทยา

ระบบนิเวศ หมายถึง ความสัมพันธ์ในการรับหรือส่งพลังงาน และแร่ธาตุ ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต หรือระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ณ บริเวณใดบริเวณหนึ่ง การเป็นผู้รับและผู้ให้ซึ่งกันและกันเช่นนี้ ทำให้สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในบริเวณเดียวกันเกิดความสัมพันธ์กัน กลุ่มสิ่งมีชีวิตที่อยู่ร่วมกันในแต่ละแห่งจะมีความเกี่ยวข้องกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง และมีลักษณะกลุ่มแตกต่างกันไป โดยทั่วไปกลุ่มสิ่งมีชีวิตจำแนกตามแหล่งที่อยู่อาศัยได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มสิ่งมีชีวิตบนบก กลุ่มสิ่งมีชีวิตในน้ำจืด และกลุ่มสิ่งมีชีวิตในน้ำเค็ม^{๑๖}

๒.๓.๒.๑ ความสมดุลของระบบนิเวศ

คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของระบบนิเวศ คือ มีกลไกในการปรับสภาวะตัวเอง (selfregulation) โดยมีรากฐานมาจากความสามารถของ สิ่งมีชีวิตแต่ละชนิด ซึ่งเป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศนั้น ๆ คือ ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลายในการทำให้เกิดการหมุนเวียนของธาตุอาหารผ่านสิ่งมีชีวิต ถ้าระบบนิเวศนั้นได้รับพลังงานอย่างพอเพียง และไม่มีอุปสรรคขัดขวางวัฏจักรของธาตุอาหาร แล้ว ก็จะทำให้เกิดภาวะสมดุล equilibrium ขึ้นมาในระบบนิเวศนั้น ๆ โดยมีองค์ประกอบและความสัมพันธ์ ของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดทำให้แร่ธาตุ และสารกับสิ่งแวดล้อมนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลง มาก ซึ่งทำให้ระบบนิเวศนั้นมีความคงตัว ทั้งนี้เพราะการผลิตอาหารสมดุลกับการบริโภคภายในระบบนิเวศนั้นการปรับสภาวะตัวเองนี้ ทำให้การผลิตอาหารและการเพิ่มจำนวนของ สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในระบบนั้นมีความพอดีกัน กล่าวคือจำนวนประชากรชนิดใด ๆ ในระบบนิเวศจะไม่สามารถเพิ่มจำนวนอย่างไม่มีขอบเขตได้

ถ้าในระบบนิเวศสิ่งมีชีวิตบางชนิดถูกทำลายไปจะทำให้ความสมดุลของระบบนิเวศลดลง เช่น บริเวณทุ่งหิมะและขั้วโลกเป็นระบบนิเวศที่ง่ายและธรรมดาไม่ซับซ้อน เพราะมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ไม่กี่ชนิด พืชก็ได้แก่ ตะไคร่น้ำ ไลเคน หญ้าชนิดต่าง ๆ เพียงไม่กี่ชนิดและต้นหลิว พืชเหล่านี้เป็น

^{๑๖} ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔๕.

อาหารของกวาง ซึ่งมีอยู่ ๒ ชนิด คือ กวางคาริเบียนกับกวางเรนเดีย กวางเป็นอาหารของสุนัขป่าและคน นอกจากนี้ ก็มีหนุณาและไก่อ่า ซึ่งเป็นอาหารของสุนัขจิ้งจอกและนกก้าแมว เพราะฉะนั้นในบริเวณหิมะนี้ ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงจำนวนของสิ่งมีชีวิตในระดับหนึ่ง จะมีผลรุนแรงต่อสิ่งมีชีวิตในระดับอื่น ๆ ด้วยเพราะมันไม่มีโอกาสเลือกอาหารได้มาก นักสิ่งมีชีวิตที่อยู่ใต้น้ำจึงเปลี่ยนแปลงเร็ว จนบางชนิดสูญพันธุ์ ดังนั้นระบบนิเวศที่ไม่ซับซ้อนจึงเสียดูแลได้ง่ายมากเหมือนกับการปลูกพืชชนิดเดียว (monocropping) เช่น การเกษตรสมัยปัจจุบันเวลาเกิดโรคระบาดจะทำให้เสียหายอย่างมากและรวดเร็ว

๒.๓.๒.๒ องค์ประกอบของระบบนิเวศ

ระบบนิเวศทุก ๆ ระบบจะมีโครงสร้างที่กำหนดโดยชนิดของสิ่งมีชีวิตเฉพาะอย่างที่อยู่ในระบบนั้น ๆ โครงสร้างประกอบด้วยจำนวนและชนิดของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เหล่านี้ และการกระจายตัวของมันถึงแม้ว่าระบบนิเวศบนโลกจะมีความหลากหลายแต่มีโครงสร้างที่คล้ายคลึงกันคือประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วนคือ

๑. ส่วนประกอบที่ไม่มีชีวิต (Abiotic component) แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑.๑ อนินทรีย์สาร เช่น คาร์บอนไดออกไซด์ คาร์บอนไดออกไซด์ น้ำและออกซิเจน เป็นต้น

๑.๒ อินทรีย์สาร เช่น โปรตีน คาร์โบไฮเดรต และฮิวมัส เป็นต้น

๑.๓ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น แสง อุณหภูมิ ความเป็นกรดเป็นด่าง ความเค็มและความชื้น เป็นต้น

๒. ส่วนประกอบที่มีชีวิต (Biotic component) แบ่งออกได้เป็น

๒.๑ ผู้ผลิต (producer) คือ พวกที่สามารถนำเอาพลังงานจากแสงอาทิตย์มาสังเคราะห์อาหารขึ้นได้เอง จากแร่ธาตุและสารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ พืชสีเขียว พลังค์ตอนพืช และแบคทีเรียบางชนิด พวกผู้ผลิตนี้มีความสำคัญมาก เพราะเป็นส่วนเริ่มต้นและเชื่อมต่อระหว่างส่วนประกอบที่ไม่มีชีวิตกับส่วนที่มีชีวิตอื่น ๆ ในระบบนิเวศ

๒.๒ ผู้บริโภค (consumer) คือ พวกที่ได้รับอาหารจากการกินสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ อีกทอดหนึ่งได้แก่พวกสัตว์ต่าง ๆ แบ่งได้เป็น

ผู้บริโภครวมหมู่ (primary consumer) เป็นสิ่งมีชีวิตที่กินพืชเป็นอาหาร เช่น กระต่าย วัว ควาย และปลาที่กินพืชเล็ก ๆ ฯลฯ

ผู้บริโภคทุติยหมู่ (secondary consumer) เป็นสัตว์ที่ได้รับอาหารจากการกินเนื้อสัตว์ที่ กินพืชเป็นอาหาร เช่น เสือ สุนัขจิ้งจอก ปลากินเนื้อ ฯลฯ

ผู้บริโภครวมหมู่ (tertiary consumer) เป็นพวกที่กินทั้งสัตว์กินพืช และสัตว์กินสัตว์ นอกจากนี้ยังได้แก่สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในระดับขั้นการกินสูงสุดซึ่งหมายถึงสัตว์ที่ไม่ถูกกินโดยสัตว์อื่น ๆ ต่อไป เป็นสัตว์ที่อยู่ในอันดับสุดท้ายของการถูกกินเป็นอาหาร เช่น มนุษย์

๒.๓ ผู้ย่อยสลาย (decomposer) เป็นพวกไม่สามารถปรุงอาหารได้ แต่จะกินอาหารโดย การผลิตเอนไซม์ออกมาย่อยสลายแร่ธาตุต่าง ๆ ในส่วนประกอบของสิ่งที่มีชีวิตให้เป็นสาร

โมเลกุลเล็กแล้วจึงดูดซึมไปใช้เป็นสารอาหารบางส่วน ส่วนที่เหลือปลดปล่อยออกไปสู่ระบบนิเวศ ซึ่งผู้ผลิตจะสามารถเอาไปใช้ต่อไป จึงนับว่าผู้ย่อยสลายเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สารอาหารสามารถหมุนเวียนเป็นวัฏจักรได้^{๑๗}

ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ อาจจำแนกได้เป็น ๔ ลักษณะ คือ

๑. การเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน (Symbiosis) คือการอยู่ร่วมกันทั้งของสิ่งมีชีวิตทั้ง ๒ ชนิด ที่ให้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยมีลักษณะของการเกื้อกูลดังนี้คือ

๑.๑ การพึ่งพาแบบถาวร (Mutualism with Continuous Contact) เป็นการอยู่ร่วมกันตลอดชีวิต ถ้าแยกจากกันฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือทั้งสองฝ่ายจะต้องตาย เช่น รา (Lichens) กับสาหร่ายสีเขียว ราได้อาหารจากสาหร่ายสีเขียวซึ่งสร้างอาหารเองได้ด้วยการสังเคราะห์แสง ส่วนสาหร่ายสีเขียวได้ความชื้นจากรา เพื่อน มาสร้างอาหาร

๑.๒ การพึ่งพาแบบชั่วคราว (Mutualism without Continuous Contact) บางทีเรียกว่า การได้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน (Proto Cooperation) แต่ไม่จำเป็นต้องอยู่ด้วยกันตลอดไปถึงจะแยกกันอยู่ก็ยังสามารถมีชีวิตต่อไปได้ เช่น ควายกับนกเอี้ยง นกเอี้ยงได้กินแมลงต่างๆ บนหลังควายเป็นอาหาร ควายสบายตัวขึ้น เพราะมีนกเอี้ยงช่วยจิกแมลง และรู้ตัวก่อนล่วงหน้าว่ามีศัตรู เมื่อนกเอี้ยงกระพือปีกบิน

๑.๓ การอิงอาศัยกันตลอดชีวิต (Commensalism with Continuous Contact) เป็นการอิงอาศัยกันตลอดชีวิต โดยฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้ประโยชน์ และไม่เสียประโยชน์ เช่น เปรียงหินที่เกาะอยู่บนเปลือกหอย หอยไม่ได้รับประโยชน์และไม่เสียประโยชน์ ๑.๔ การอิงอาศัยกันชั่วคราว (Commensalism without Continuous Contact) เป็นการอิงอาศัยกันชั่วคราว โดยฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้ประโยชน์และไม่เสียประโยชน์ เช่น นกทำรังอยู่บนต้นไม้ นกได้ประโยชน์จากต้นไม้โดยใช้เป็นที่อยู่อาศัย ส่วนต้นไม้ไม่ได้รับประโยชน์ และไม่เสียประโยชน์

๒. การแข่งขันทำลาย (Antagonist) คือการอยู่ร่วมกันทั้งของสิ่งมีชีวิตทั้ง ๒ ชนิด ที่แข่งขันทำลายกัน มีลักษณะ ดังนี้ คือ

๒.๑ การล่าเหยื่อ (Predation) เป็นการแข่งขันที่สิ่งมีชีวิตหนึ่งเป็นฝ่ายล่า (Predator) และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายเหยื่อ (Prey) คือ ถูกล่า เช่น แมวจับหนู นกกินหนอน

๒.๒ การแก่งแย่ง (Competition) เป็นการแข่งขันที่แย่งปัจจัยในการดำรงชีพ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้ช่วยจำกัดจำนวนสิ่งมีชีวิตภายในระบบนิเวศให้เป็นไปอย่างเหมาะสม เช่น ต้นไม้ในป่าแย่งแสงสว่างกัน ปลาในบ่อแย่งอาหารที่คนเลี้ยงโยนให้กิน

๒.๓ การต่อต้าน (Antibiosis) เป็นการแข่งขันทำลายเพื่อให้มีอิทธิพลเหนือฝ่ายหนึ่ง เช่น ราเพนิซิลเลียมหลังสารยับยั้งการเจริญเติบโตของแบคทีเรีย

^{๑๗} พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://taninkhamkka.blogspot.com> [๗ มีนาคม ๒๕๖๑].

๒.๔ การกระทบกระเทือน (Amensalism) เป็นการอยู่ร่วมกันที่สิ่งมีชีวิตหนึ่งได้รับความกระทบกระเทือนจากสิ่งมีชีวิตอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ต้นหญ้าใต้ต้นไม้ใหญ่ ไม่งดงามเพราะถูกต้นไม้ใหญ่บัง แต่ต้นไม้ใหญ่ไม่กระทบกระเทือน

๓. ภาวะปรสิต (Parasitism) คือภาวะที่สิ่งมีชีวิตหนึ่งไปอาศัยกับอีกสิ่งมีชีวิตหนึ่ง โดยผู้ที่ไปอาศัยได้ประโยชน์ เรียกว่า ปรสิต (Parasite) ส่วนผู้ที่ปรสิทอาศัยอยู่เรียกว่า (Host) เสียประโยชน์ เช่น พยาธิในลำไส้มนุษย์ทำให้มนุษย์มีโรคภัยไข้เจ็บ

๔. ภาวะห่วงโซ่อาหาร (Food Chain) มีความสัมพันธ์กันในทางที่เป็นอาหาร โดยมีการย่อยสลาย (Saprophytism) สิ่งมีชีวิตหนึ่งย่อยสลายอีกสิ่งมีชีวิตหนึ่งให้เน่าเปื่อยผุพัง เช่น เห็ด ร่าย่อยสลายกิ่งไม้ที่ตายแล้วของต้นไม้ ซากที่ย่อยสลายกลายเป็นสารอนินทรีย์กลับคืนสู่สิ่งแวดล้อมให้พืชนำไปใช้ต่อไป^{๑๘}

๒.๓.๒.๓ พระพุทธศาสนากับแนวคิดเชิงนิเวศ

แนวคิดพระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา รวมทั้งผลการศึกษาพระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา รวบรวมได้ดังนี้

พระพุทธศาสนาองธรรมชาตินั้น โดยสาระสำคัญแล้วมีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. มองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์ น่าชื่นชมความงาม และมีความสุขกับธรรมชาติ
๒. เห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมภพของธรรมชาติอันเดียวกันกับตน จะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน
๓. มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูล ต่อการพัฒนาของมนุษย์เท่าที่เหล่านี จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อม พลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิต ข่มเหง รังแก เอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูล และอยู่ร่วมกันด้วยดี^{๑๙}

คติในทางพระพุทธศาสนาสอนให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์ และเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของความสุข คตินี้จะทำให้เรามีความสุขในการอยู่ตามกลางธรรมชาติ หรือทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุขนอกจากนั้น ธรรมชาติก็เป็นสวนประกอบหรือเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนาคนของมนุษย์ด้วย หมายความว่า พระพุทธศาสนาเอาธรรมชาติแวดล้อมมาใช้เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในการศึกษาคือในการที่จะ พัฒนาคนให้มีจิตใจเจริญงอกงาม... เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สอาด ปราศจากเสียงรบกวน และ กิจกรรมที่วุ่นวาย ทานเรียกว่า กายวิเวก คือ ความสอาดทางดานกาย โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่า รมไม้ หมูไม้ที่มีความสงบมีแต่ธรรมชาติ... ก็จะช่วยชักนำจิตใจให้โนมนไปสู่ความสงบด้วย เมื่อจิตใจรู้สึกมี ความสงบมีความอิมใจ มีความสดชื่นโนมนอมไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิดจิตวิเวก คือ ความสอาดทางจิตตามมา เมื่อจิตใจสงบสอาดไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจ เขามารบกวแล้ว สมารถที่จะอยู่ในสภาพที่ พรอมจะฝึกฝนพัฒนาอิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก คือจิตที่พรอมดีอย่าง

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, ๒๕๕๘.

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) , การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลด์คิมทอง, ๒๕๔๒. หน้า ๑๙๑.

นั้นแล้วไปใช้งาน ในการพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย จึงทำให้จิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่า เป็นอุปปิวิเวก คือ ทำให้เกิดความสงบจากกิเลสต่อไปในที่สุด^{๒๐}

การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญา ๓ ประการ

๑. การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป มนุษย์อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิตอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าไม้มีประโยชน์ต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก หากไม่มีการอนุรักษ์เอาไว้ป่าไม้ก็จะหมดไป จะเห็นได้จากพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญในเรื่องนี้และทรงมีพระราชดำริให้จัดทำโครงการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่หลายโครงการ การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปแบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทางตรง ได้แก่การใช้อย่างประหยัดการนำกลับมาใช้ใหม่การ บูรณะซ่อมแซม เป็นต้น การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทางอ้อม ได้แก่ การพัฒนาวิธีการและ เทคโนโลยีในการอนุรักษ์ โดยการให้ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงประชาชนมีส่วนร่วมด้วย โดยเน้นการปลูกจิตสำนึกประชาชนให้รัก และหวงแหนในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น เพื่อช่วยกันทำให้มีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ยั่งยืนตลอดไป

๒. การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นอย่างมากเพราะหลักธรรมคำสอน รวมถึงพระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นแล้วแต่เกี่ยวข้องกับอนุรักษ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น หลักธรรมทุกอย่างสามารถปรับใช้กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ทั้งสิ้น หากมนุษย์รู้จักละอายและเกรงกลัวต่อบาป (หิริโอตตปปะ) ก็จะไม่เกิดปัญหาทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลักธรรมนี้จะเป็เครื่องเตือนใจเหมือนการคุ้มครองโลกให้อยู่รอดปลอดภัยยาวนาน เท่านั้น ในนโยบายการฟื้นฟูและรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน พระสงฆ์เป็นกำลังที่สำคัญ ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะผู้ที่ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัดจะเป็นที่ชื่นชมของ ผู้พบเห็นและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติดังมีพระเถรานุเถระที่ได้มีบทบาทในการเป็นผู้นำทางด้าน การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีการประยุกต์เอาประเพณีมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ และการปลูกต้นไม้ในวันสำคัญต่างๆ

๓. วิเคราะห์การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ควรนำเอาหลักธรรมต่างๆ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเกิดความรักและหวงแหน ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เช่น หลักเมตตาธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ประชาชนรู้จักเมตตา ให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักรักและ หวงแหนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตนให้สมบูรณ์และยั่งยืนต่อไปในอนาคต หิริคือหลักธรรมที่ส่งเสริม ให้เกิดความไม่เห็นแก่ตัว และโอตตปปะ คือหลักที่ส่งเสริมให้เกิดความเกรงกลัวต่อบาปที่อาจเกิดขึ้นต่อ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เมื่อประชาชนเกิดความรักและหวงแหน

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร:สธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑-

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็ส่งผลให้มีการใช้อย่างรู้คุณค่า การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์สูงสุด การใช้ด้วยปัญญาพิจารณาใช้สอย ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเห็นคุณค่าแท้คุณค่าเทียมเพื่อให้การใช้และหาสิ่งทดแทนที่ขาดหายไป ให้รู้จักใช้ แต่ความพอดีไม่ใช่ฟุ่มเฟือย เป็นการบริโภคด้วยปัญญา ไม่บริโภคด้วยกิเลสตัณหา เท่านั้นก็ทำให้มนุษย์ อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสันติมีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์และยั่งยืนต่อไปในอนาคต^{๒๑}

๒.๔ พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๒.๔.๑ ที่มาของแนวคิด

พระสงฆ์เป็นบุคคลสาธารณะ คือบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ดังนั้นพระสงฆ์จึงดำรงอยู่ในฐานะที่เคารพรักของชาวบ้าน เพราะท่านเป็นผู้เสียสละ ซึ่งในสังคมชาวบ้านทั่วไปหาได้ยากยิ่ง พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคมหลายด้านตามความสนใจและความถนัดของท่าน หนึ่งในบรรดางานพัฒนาสังคมคือการอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งมีพระสงฆ์หลายรูปที่เสียสละและทุ่มเทกับงานดังกล่าวและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เช่น หลวงพ่ออนาน จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น และพระสงฆ์ก็ทำได้ดีเพราะท่านมีเวลามาก จึงกล่าวได้ว่าป่าหลายแห่งมีความอุดมสมบูรณ์ก็ด้วยอาศัยพระสงฆ์เป็นแกนนำในการอนุรักษ์

๒.๔.๒ พระสงฆ์กับป่าไม้

ป่า วัด และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งวัดแรกในพุทธศาสนาคือวัดเวฬุวนาราม (มาจากคำว่า เวฬุ แปลว่า ไม้ไผ่ + วณ แปลว่า ป่า +อาราม แปลว่า สถานที่รื่นรมย์) มีพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธถวายแก่พระพุทธเจ้า นอกจากนั้นก็มีวัดป่าเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น เขตวนาราม บุพพาราม นิโครธาราม และอัมพวนาราม ซึ่งเป็นเหตุบอกให้เราทราบว่า ป่ากับพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกัน วัดในพุทธศาสนาล้วนมีความสัมพันธ์กับป่าหรือต้นไม้อย่างมาก วัดส่วนใหญ่ไม่ว่าจะอยู่ในชุมชน หรือชนบทห่างไกลจะมีต้นไม้ใหญ่ๆ มีความร่มรื่นเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักการถืออุตงค์ที่มุ่งให้พระภิกษุสงฆ์อยู่โคนต้นไม้เป็นวัตรในการ ประพฤติปฏิบัติธรรมชำระกิเลสภายในใจ ดังนั้น พระสงฆ์กับป่าไม้จึงถือเป็นสิ่งคู่กัน ไม่สามารถแยกจากกันได้ตามคติความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา

ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทยถึงแม้จะไม่มีการกล่าวไว้ในกฎหมายรัฐ ธรรมนูญก็ตาม แต่ในใจของประชาชนต่างก็ทราบว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมีบทบาทที่สำคัญ ตั้งแต่บรรพบุรุษมาแล้ว ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ส่วน คือ ๑) ศาสนวัตถุ เช่น

^{๒๑} พระอนุสรณ์ ปรุกโกโม, “ศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท”, วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๓๑๖-๓๑๗.

จากเจ้าหน้าที่ คือกรมป่าไม้ และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และส่วนใหญ่พระสงฆ์ที่สามารถดำเนินการขออนุญาตใช้ประโยชน์โดยการสร้างวัด นั้นได้ช่วยดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นการช่วยรัฐอีกส่วนหนึ่ง ดังเช่นพุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์^{๒๒}

๒.๔.๓ ตัวอย่างพระสงฆ์นักอนุรักษ์ป่าที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว

๑. พระครูประโชตธรรมาภิรม^{๒๓} ภิกษุผู้คืนชีวิตให้ผืนป่า

สมณเพศผู้พลิกฟื้นผืนป่าให้กลับมามีอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง เป็นผู้ริเริ่มแนวคิดเชื่อมระบบนิเวศผืนป่าตะวันออกที่เคยถูกตัดขาดจากการบุกรุกให้เป็นผืนเดียวกัน ด้วยการชวนเชื่อมในชื่อโครงการ “ทางช้างผ่าน” โดยใช้วิถีฤดูเรื่องการตายของช้างป่าเป็นตัวจุดประกายความร่วมมือ

๑) **ทำบุญด้วยการปลูกป่าภาคตะวันออกเป็นภาคที่เติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว** ผืนป่าตะวันออกได้ถูกโรงงานอุตสาหกรรมและตึกรามบ้านช่อง รวมถึงพื้นที่ทำการเกษตร สวนผลไม้ สวนยางพารา แบ่งสัดส่วนพื้นที่ไปใช้ ทำให้จำนวนป่าลดลงจากเดิมมาก

พระครูประโชตธรรมาภิรม หรือ ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า หลวงตาสาย เจ้าอาวาสวัดธรรมศิลาธรรมาราม อำเภอกาบัง จังหวัดระยอง สนใจความเปลี่ยนแปลงของจำนวนพื้นที่ป่าที่ลดลงอย่างมาก ส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสรรพสัตว์ จึงคิดหาทางเพิ่มพื้นที่ป่า “ชีวิตกับธรรมชาติและธรรมะเป็นเรื่องเดียวกัน แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังใช้ป่าเป็นที่ตรัสรู้ แสดงธรรม และปรินิพพาน เราจึงควรสืบทอดปณิธานของพระพุทธเจ้า บรมครูของชาวโลก โดยการร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าให้คงอยู่คู่โลกต่อไป แล้วก็มาเปลี่ยนทัศนคติของคนทำบุญอีกแบบหนึ่งว่า เราสร้างศาสนวัตถุเสียจนเต็ม ไม่ค่อยมีใครอาศัย ไม่มีคนดูแล ทีนี้ถ้าเราสร้างป่า อย่างน้อย ๆ ก็มีสิ่งสารพัด หรือพวกแมลงอาศัย ก็เลยคิดมาทำป่า” หลวงตาสายบอกถึงแนวคิดในการสร้างป่า

ในระยะแรกหลวงตาสายเริ่มปลูกป่าในพื้นที่วัดวังศิลาธรรมาราม เนื้อที่ประมาณ ๒๐ ไร่ แต่การปลูกต้นไม้ในเขตเมืองนั้น บางครั้งคนในชุมชนก็ไม่เข้าใจ มีเสียงบ่นว่าทำให้ไม่มีที่จอดรถบ้าง บังสถานที่บ้าง “ความคิดในใจเกิดขึ้นลึกๆ ว่า ถ้ามีโอกาสเก็บปัจจัยพร้อมเมื่อไร จะไปหาสถานที่สักแห่งหนึ่ง แล้วจะสร้างสวนป่าให้เป็นป่าโดยธรรมชาติขึ้นมาเลย” หลวงตาสายตั้งความหวังไว้ในใจ ปี ๒๕๓๖ ท่านได้สานต่อเจตนารมณ์ที่คิดไว้ โดยรวบรวมปัจจัยซื้อที่ดินบริเวณชายเขา ใกล้หมู่บ้านส่วย หมู่ ๓ ตำบลพวา อำเภอกาบังทางแมว จังหวัดจันทบุรี เพื่อปลูกป่า โดยหวังให้พื้นที่ป่าปลูกนี้เป็นพื้นที่กันชนระหว่างพื้นที่อนุรักษ์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน กับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน โดยให้ชื่อป่าปลูกผืนนี้ว่า “สวนป่าอรัญปิยวงศ์” หลวงตาสายเดินทางมาพื้นที่ปลูกป่าทุกวันเป็นระยะทางกว่า ๕๐ กิโลเมตร ท่านลงมือปลูกต้นไม้ด้วยตัวเอง ด้วยความมุ่งมั่นที่เปลี่ยนทุ่งหญ้าให้เป็นป่าสมบูรณ์ ได้ยินเสียงค่อนขอดจากชาวบ้านบางส่วนที่ไม่เข้าใจการกระทำของท่านว่า...นี่ไม่ใช่กิจของสงฆ์ บ้างก็เข้าใจว่าท่านจะมาสร้างอาณาจักรที่นั่น หลวงตาสายวางอุบายจากคำครหาเหล่านั้น ปลูกป่าต่อไป

^{๒๒} เฉลิมเกียรติ แก้วหอม, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนววิถีพุทธ : พุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://sites.google.com> [๗ มีนาคม ๒๕๖๑].

^{๒๓} เจ้าอาวาสวัดวังศิลาธรรมาราม อ.กาบัง จ.ระยอง.

ด้วยความวิริยะอุตสาหะ เวลาผ่านไป ชาวบ้านเริ่มเข้าใจ เกิดศรัทธา และทยอยเข้ามาช่วยทำนุสนา เจตนาธรรม อาทิ มาช่วยขุดดินให้ ด้วยไม่ยอมให้สมณเพศเช่นท่าน ต้องมีโอกาสผิดพลาดโดยมิได้ตั้งใจ เช่น การฆ่าสัตว์ในดินอย่างไ้เดือนในระหว่างการทำขุดดินปลูกต้นไม้ สวนป่าอรัญญิกวงศ์ได้เข้าร่วม โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติฯ เป็นบางแปลงด้วย การปลูกครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ และหน่วยราชการ จนสามารถขยายพื้นที่ปลูกไปตามแรงศรัทธาของชาวบ้าน ทุกวันนี้รวมพื้นที่ปลูกป่าและพื้นที่ไม้ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ ไร่ เจตนาธรรมในการสร้างป่าธรรมชาติของหลวงตาสายเป็นจริงแล้ว พื้นที่ซึ่งเคยเป็นทุ่งหญ้าโล่งพลิกผันมาเป็นป่าจากหยาดเหงื่อแรงงานของท่านและชาวบ้าน ยิ่งเวลาผ่านไป ป่ายิ่งอุดมสมบูรณ์ ต้นไม้หลากชนิดทำให้ระบบนิเวศฟื้นตัวกลับคืนสู่ความสมดุลทางธรรมชาติ

๒) ปัญหาข้างตาย

หลวงตาสายได้สร้างพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ในป่า เพื่อให้ชาวบ้านที่สัญจรผ่านไปมาได้สักการะ นับเป็นกุศโลบายหนึ่งในการใช้หยุดการล่าสัตว์ในป่า ให้ผู้ที่คิดจะทำบาปได้เกิดเมตตาจิตในใจ แต่แล้ววันหนึ่ง หลวงตาได้พบร่องรอยของข้างป่าบริเวณใกล้กับที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นโคลงข้างทั้งครอบครัว เพราะทิ้งรอยนั่ง ทั้งตัวเล็กและตัวใหญ่เอาไว้บนดิน ว่ากันว่า...ครอบครัวคชสารนี้เขาคงแวงมาไหว้พระ ข้างเป็นสัตว์ที่ใช้พื้นที่หากินบริเวณกว้าง ป่าบริเวณใกล้ๆ นั้น มีข้างป่าเดินทางผ่านไปหาอาหาร และเนื่องจากมีหมู่บ้านอยู่รอบป่า บางครั้งข้างก็ลงไปกินพืชผลในเรือกสวนไร่นาของชาวบ้าน สร้างความเสียหายอยู่เป็นระยะ

ปี ๒๕๔๐ เกิดกรณีข้างแม่ลูกตายโดยไม่ทราบสาเหตุ รู้แต่ว่าสองแม่ลูกนี้เคยรุกที่ทำกินของชาวบ้านโคกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นสร้างความสะเทือนใจอย่างยิ่ง กับการสูญเสียข้างป่าซึ่งมีจำนวนน้อยลงอยู่แล้ว หากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไป อาจจะมีโคกนาฏกรรมเกิดขึ้นอีกครั้งแล้วครั้งเล่า คำถามเกิดขึ้น...จะแก้ปัญหานี้อย่างไร?

๓) โครงการ “ทางข้างผ่าน”

หากมองจากที่สูงในจังหวัดระยอง จะเห็นที่ราบระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมากับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน พื้นที่กว้างใหญ่เหล่านี้เป็นอาณาเขตหากินของข้างป่า หลวงตาสายมีความคิดว่า หากปลูกป่าในพื้นที่ราบ ก็จะช่วยเชื่อมระบบนิเวศของป่าภาคตะวันออกให้เป็นผืนเดียวกัน และขยายพื้นที่หากินให้ข้างป่า เป็นการแก้ปัญหาเรื่องข้างกินพืชผลของชาวบ้านบริเวณเขาป่าเขาชะเมา และเมื่อชาวบ้านขับไล่ ข้างจะได้เดินข้ามไปอาศัยในป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนได้สะดวกและปลอดภัย “ที่ตรงนี้มีมันเป็นที่ทางสัตว์ป่าเดิน ระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาชะเมากับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ทำอย่างไรเราจะขอซื้อเขาตรงนี้ เพราะมันมีเจ้าของ ที่ทุกตารางนิ้วมีเจ้าของหมด จะขอซื้อเขาทำเป็นสวนป่า ให้เป็นที่ทางเดินสำหรับสัตว์ป่า เลยใช้ชื่อว่าทางข้างผ่าน...” หลวงตาสาย เล่าถึงความคิดที่มาจากโครงการทางข้างผ่านวิกฤติการณ์สูญเสียข้างป่าแม่ลูกสองตัว ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการแก้ไขปัญหา มีการประชุมร่วมกันของหน่วยงานหลายฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน หลวงตาสายเสนอความคิด “โครงการทางข้างผ่าน” ให้เป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาวิธีการคือ จ่ายค่าอาสินเป็นค่าทดแทนการครอบครองที่ดินป่าสงวนบริเวณดังกล่าวให้กับเจ้าของพื้นที่ก็จะสามารถนำพื้นที่ป่าที่มีการครอบครองนั้นมาทำเป็นป่าธรรมชาติได้ และถ้ารักษาไว้ได้ พื้นที่นี้ก็จะกลายเป็นฉนวนเชื่อมป่าอนุรักษ์สองผืนให้เป็นผืนป่าเดียวกัน “ปัญหาที่เราเจอคือ ข้างมันออกมา

ทำลายพืชผลของชาวบ้านมากมาย ปกติข้างมันก็จะผ่านไปผ่านมา เดินสะเปะสะปะไปทั่ว เพราะไม่มีช่องทางให้มันเดิน ถ้าเรามีทางให้มันผ่าน มันก็น่าจะมีขอบเขตในการผ่านไปผ่านมาแคบลง ให้ความรู้สึกปลอดภัยในทางเดินของมัน เราเห็นประโยชน์ตรงนี้น่าจะแก้ปัญหาของชาวบ้านได้ ก็เลยเห็นด้วยกับหลวงตา” บุญเลิศ ดุชิตา ชาวบ้านตำบลพวา ให้เหตุผลถึงการเข้าร่วมโครงการทางช้างผ่านการดำเนินงานเริ่มต้นจากการหาทุนเพื่อใช้ซื้อที่ดิน ซึ่งออกมาในรูปแบบการจัดผ้าป่า ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเข้ามามีส่วนร่วมทำงาน องค์กรเอกชนอย่างมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ก็เข้ามาช่วยในเรื่องเงินทุนและกิจกรรมปลูกป่า กลุ่มรักษ์เขาชะเมาซึ่งเป็นกลุ่มเยาวชนในอำเภอแกลง จังหวัดระยอง ก็ระดมแรงงานเล็ก ๆ จากเด็กๆ นักร้องไปช่วยกันปลูกป่า สร้างสีสนและเป็นกำลังใจให้กับผู้ใหญ่ ทั้งยังจัดแสดงละครประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของโครงการทางช้างผ่าน ว่าไม่เพียงจะส่งผลต่อช้างป่าเท่านั้น แต่ยังเท่ากับเชื่อมผืนป่าตะวันออกสองผืนให้เป็นหนึ่งเดียว รูปแบบละครถ่ายทอดเป็นการจินตนาการว่า ป่ามีเส้นกันอยู่เส้นหนึ่ง เด็กๆ พยายามเอาเส้นกันนั้นออก ซึ่งหมายถึงการทำให้ป่ากลับมาเป็นผืนเดียวกันอีกครั้ง

นอกจากนั้น ยังมีการปลูกต้นไม้ที่เป็นอาหารของช้างเสริมในพื้นที่ป่าปลูก และในส่วนของชุมชนก็มีการกำหนดเวรยามเฝ้าระวังช้างป่าที่จะเข้ามาทำลายพืชผล ด้านจังหวัดระยองก็อนุมัติงบประมาณให้ชาวบ้านซื้อไฟฉายเพื่อใช้ส่องตอนกลางคืน เวลารวมกลุ่มไปไล่ช้าง โดยมีมติว่าจะไม่ใช้ความรุนแรง “ถ้าเราสร้างมิติใหม่ ใช้ความเป็นกัลยาณมิตร สัตว์ทุกชนิดสามารถอยู่ด้วยกันได้ ที่ว่าสัตว์ทุกชนิดคิดอยากทำร้าย ก็เพราะมันหิว แล้วก็โกรธ พุดง่ายๆ ภาษาวัดก็คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มันเกิดขึ้น มันเลยปะทุออกมาทางใจ แล้วทำให้เบียดเบียนกัน แย่งกัน เพราะฉะนั้น ถ้าเราควบคุม แล้วเราเรียนรู้ร่วมกัน เราสามารถอยู่ร่วมกันได้ ระหว่างคนกับสัตว์” หลวงตาสายเทศน์หลักธรรมอันลึกซึ้งถึงการอยู่ร่วมกันของสัตว์โลกทางช้างผ่านไม่ได้ให้แค่ช้างผ่าน แต่เปิดโอกาสให้มวลสัตว์ที่มีชีวิตเกือบได้เดินทางผ่านเข้าสู่ผืนป่าใหม่ ทางช้างผ่านไม่ได้ให้แค่มวลสัตว์สัญจรผ่าน แต่ยังเป็นแนวทางชาญฉลาดในการเชื่อมสองผืนป่าใหญ่แห่งภาคตะวันออกให้เป็นหนึ่งเดียวกันและเหนือสิ่งอื่นใด อานิสงส์แห่งการทำงานนี้ ยังช่วยให้สัตว์โลกทั้งหลายอยู่ร่วมกันฉันท์กัลยาณมิตร อันหมายถึงศานติสุขได้บังเกิดขึ้น...บนโลกที่หมุนวุ่นวายไปนี้^{๒๔}

๒. พระโสภณ อุตตสโร^{๒๕} (พระอาจารย์เขียว) ภิกษุนักพัฒนา

ภิกษุผู้มีบทบาทอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และพัฒนาสังคม ช่วยเหลือชุมชนด้วยหลักคิดที่ว่า “พระต้องเป็นฝ่ายให้” และสามารถพลิกฟื้นผืนป่าเสื่อมโทรม ๑,๐๐๐ ไร่ ให้กลายเป็นแผ่นดินที่อุดมในพื้นที่ ๒๐๐ ไร่ ป่าผืนนั้นเสื่อมโทรมเพราะการบุกรุกแผ้วถางเพื่อเป็นที่ทำกิน แม้จะเป็นคนต่างถิ่น แต่ลักษณะเป็นคนพูดจริงทำจริง ตลอดจนความมีน้ำใจของท่านทำให้ชาวบ้านเกิดศรัทธา เทศนาธรรมที่มักเน้นเรื่องสิ่งแวดล้อมช่วยปลูกหัวใจรักและความใจเรื่องธรรมชาติ เมื่อรวมใจชาวบ้านให้ช่วยกันฟื้นฟูสภาพเสื่อมโทรมได้แล้ว ท่านก็ออกธุดงค์ต่อไปยังวัดเขาหินแล จ.ลพบุรี และก็ได้ร่วมปลูก

^{๒๔} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๕ (๒๕๕๖), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pttinternet.pttplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๒๕} สำนักสงฆ์เขาม่วง หมู่ ๓ ต.บางเตย อ.เมือง จ.พังงา.

ป่ากับชาวบ้านในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ๓๐๐ ไร่ จากนั้น ก็เดินทางกลับถิ่นมาที่วัดประชาสันติ ซึ่งเป็นวัดที่บวชครั้งแรก มาช่วยชาวบ้านปลูกป่าพื้นที่ ๑๐ ไร่ จนกระทั่งปี ๒๕๓๔ ท่านจึงกลับมาจำพรรษาที่สำนักสงฆ์เขาม่วง ซึ่งเป็นสำนักสงฆ์สาขาของวัดประชาสันติ ใน ต.บางเตย อ.เมือง จ.พังงา ณ ที่นี้ท่านได้สร้างความร่มเย็นให้กับผืนดินด้วยการปลูกต้นไม้ถึง ๑,๐๐๐ ไร่

๑) โจทย์ใหม่ในบ้านเกิด

“เป็นพระจะจ้องเอาจากโยมฝ่ายเดียวไม่ได้ ต้องให้ด้วย ต้องคอยดูช่วยเหลือว่าชาวบ้านเขาขาดเหลืออะไร ไม่ใช่จ้องจะรอให้ชาวบ้านมาให้ พระต้องเป็นฝ่ายให้” พระอาจารย์เขียว กล่าวในตอนหนึ่งเมื่อกลับมาจำพรรษาที่สำนักสงฆ์เขาม่วง พระอาจารย์เขียวพบว่าพื้นที่รอบสำนักสงฆ์นั้นมีลักษณะเสื่อมโทรม ท่านจึงค่อยๆ ทำความคุ้นเคยเพื่อเตรียมแก้ปัญหาเกี่ยวกับโจทย์ตัวใหม่ พื้นที่รอบสำนักสงฆ์แห่งนี้ประกอบด้วย ๘ หมู่บ้าน ที่มีทั้งชุมชนพุทธจำนวน ๔ ชุมชน และชุมชนมุสลิมอีก ๔ ชุมชน แต่เดิมนั้นเป็นพื้นที่นาแห้งแล้ง ขาดน้ำใช้สอยในการเกษตร ท่านค่อยๆ ชักชวนชาวบ้านทั้งพุทธและมุสลิมให้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา โดยทำหน้าที่เป็นแกนหลักในการดำเนินการ โดยเริ่มจากการระดมแรงงานชาวบ้าน มาช่วยกันฟื้นฟูป่าบนภูเขาด้านบนที่ติดกับสำนักสงฆ์ พื้นที่ประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ พื้นที่ส่วนนี้เป็นป่าเสื่อมโทรม และบางส่วนยังเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่ทิ้งร้างไว้เนื่องจากไม่มีแหล่งน้ำเพื่อเพาะปลูก แม้ไม่มีความรู้ทางวิชาการ แต่พระอาจารย์เขียวก็อาศัยใจรักธรรมชาติ บวกกับประสบการณ์ที่ขบลองผิดลองถูกมาเป็นบทเรียน ความเป็นนักเดินทางทำให้ท่านเก็บเมล็ดพันธุ์ไม้จากป่าต่างๆ ในทุกพื้นที่มาทดลองเพาะพันธุ์เพื่อใช้สำหรับปลูก กล้าไม้ที่เกิดจากการทดลองกลายเป็นไม้ใหญ่ในผืนป่าแห่งนี้ ศาสนสถานที่ย่อมรินด้วยต้นไม้ ย่อมนำพาจิตใจให้สงบสุข พระอาจารย์เขียวกล่าวว่าเมื่อชาวบ้านเข้ามาในวัดที่มีต้นไม้ มีความร่มเย็น ก็เกิดศรัทธาในการปฏิบัติธรรม “ศรัทธาเหล่านี้จะช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ ศรัทธายังกลายเป็นทุนการศึกษาให้กับเด็กๆ และยังเป็นทุนในการพัฒนาวัดและหมู่บ้านอีกด้วย” ท่านกล่าวถึงการเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ และศรัทธาแห่งวิถีพุทธะ ๑๓ ปีของความร่วมแรง ผืนป่าที่เคยเสื่อมโทรมกลับคืนสู่ความเขียวขจี ท่านเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมาเก็บหาของป่าเพื่อบริโภค ด้วยตระหนักว่าการดูแลอย่างเดียวยังไม่ใช่อันุรักษ์ที่ยั่งยืน การใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมคือแนวทางที่ถูกต้อง โดยขอให้ผู้เก็บผลผลิตดูแลรักษาป่าเป็นการตอบแทน และมีข้อห้ามเรื่องการตัดไม้อย่างเด็ดขาด ระยะเวลาแห่งความเพียรที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านหลายคนเกิดจิตศรัทธา พากันบริจาคที่ทำกินของตนมอบให้เป็นส่วนหนึ่งของผืนป่า ภายใต้การดูแลของพระอาจารย์เขียว

ส่วนพื้นที่ด้านล่างซึ่งเป็นเขตสำนักสงฆ์ จำนวน ๓๔ ไร่ ซึ่งก็เคยเป็นพื้นที่แห้งแล้ง พระอาจารย์เขียวก็ประสานงาน ขอเข้าร่วมโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ กับปตท. ในปี ๒๕๔๑ โดยประสานจัดหากล้าไม้ และชักชวนชาวบ้านมาร่วมกันปลูกและฟื้นฟูสภาพป่า ตัวท่านเองก็นำหาพันธุ์ไม้แปลกๆ มาช่วยเติม “ที่เน้นแปลกๆ ก็เพราะอยากให้มีความหลากหลาย แล้วก็มีพวกพันธุ์ไม้หายาก ไม้บางอย่างก็ได้มาจากการไปจุดดงที่อีสาน ที่อยากให้มีความหลากหลายก็เพราะอยากให้ที่นี่เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้” พระอาจารย์เขียว ให้เหตุผลกลับไปแะสำนักสงฆ์เขาม่วงตอนนี้ นอกจากจะสัมผัสกับความร่มรื่นแล้ว ไร่ป่าหวัดแดง ไร่ป่าหวัดขาว และนกยูง ก็พากันเดินให้ขวักไขว่ เป็นการ

กลับมาโดยสมัครใจ หลังจากพบว่าอาหารการกินสมบูรณ์ ผู้คนมีเมตตา และผืนป่าก็ร่มรื่นน่าอยู่ เมื่อป่าฟื้นตัว ท่านก็หันมามองเรื่องนี้.. เดิมทีนั้นเมื่อหน้าร้อนมาเยือนก็แล้งนัก พระอาจารย์เขียว จึงรวบรวมเงินบริจาคจากชาวบ้านในชุมชน และงบบุสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ นำมาจัดทำอ่างเก็บน้ำในวัด และฝายน้ำล้น จำนวน ๔ ไร่ พร้อมจัดตั้งคณะกรรมการดูแลรักษา จนสามารถนำมาสู่กระบวนการจัดการประปาหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีทั้งน้ำกินและน้ำใช้อย่างพอเพียง ไม่เพียงแต่ช่วยบรรเทาความแห้งแล้งที่เคยเกิดขึ้นในอดีต แต่ยังช่วยชาวบ้านลดภาระการซื้อน้ำดื่ม น้ำกินในแต่ละเดือน

นอกจากจะมีบทบาทในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนแล้ว ท่านยังทำเรื่องพัฒนาชุมชน ด้วยการระดมเงินบริจาคมาสร้างสถานีอนามัย จัดทุนการศึกษา กิจกรรมทุกอย่างได้รับความร่วมมือจากทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิมมาโดยตลอด “การให้...ก็ต้องให้เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชาวบ้าน เมื่อให้แล้ว ชาวบ้านก็จะให้กลับคืนสู่วัดอีกครั้ง แต่พระต้องให้ก่อน” ในวัย ๕๒ ปี พระอาจารย์เขียวยังมุ่งมั่นทำงานอนุรักษ์และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แม้ในผืนป่าที่ท่านเคยจุดศรัทธาไปช่วยฟื้นฟูเมื่อวันวาน ทุกวันนี้ก็ยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ แม้ตัวท่านจะอยู่อีกขอบฟ้าหนึ่งก็ตาม^{๒๖}

๓. พระอธิการพรหมมา^{๒๗} ผู้สร้างป่า เป็นตำราแห่งความพอเพียง

การสร้างความสำเร็จให้เกิดแก่ผู้ที่ไม่รู้ ย่อมต้องใช้เวลาและความตั้งใจจริง การปลูกป่าก็เช่นกัน ต้องใช้เวลาและความตั้งใจจริง เมื่อรวมเข้ากับความเข้าใจแล้ว ผืนป่าที่ปลูกจึงมีนัยยะมากกว่าการสร้างพื้นที่สีเขียว “อาตมาปลูกไม้ผลปนไว้กับไม้ประเภทอื่นในพื้นที่ป่า” พระอธิการพรหมมาเจ้าอาวาสวัดเขาฉาด กล่าว พร้อมกับเลือนถาดผลไม้ที่เต็มไปด้วยเงาะและมังคุดมาให้ ก่อนจะเริ่มทำความถึงประวัติความเป็นมาของตัวเอง ก่อนจะก้าวเข้ามาอยู่ใต้ร่มกาสาพิกตร์ “อาตมาเป็นคนกาฬสินธุ์ เรียนหนังสือจบชั้น ป.๔ ที่นั่น หลังจากนั้นก็ทำงานเป็นเกษตรกร ปลูกผัก ผลไม้ ทำไร่ ทำสวน อาตมาเป็นคนชอบปลูกต้นไม้ ชอบมาตั้งแต่เด็ก รักเป็นชีวิตจิตใจ ”

พระอธิการพรหมมา จำพรรษามานานกว่า ๒๐ พรรษา ท่านบวชที่วัดแห่งหนึ่งในบ้านเกิดเมื่อปี ๒๕๒๔ ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุ ๔๔ ปี หลังจากบวช ท่านออกธุดงค์ไปเรื่อยๆ จนมาจำพรรษาที่วัดเขาฉาด ในปีเดียวกัน และขึ้นเป็นเจ้าอาวาส เมื่อปี ๒๕๓๒ เนื่องจากพระอธิการพรหมมาเป็นผู้มีใจรักการปลูกต้นไม้มาตั้งแต่ตอนยังเป็นฆราวาส ประกอบกับเคยมีอาชีพเป็นเกษตรกรมาก่อน ท่านจึงนำพื้นฐานความรู้ทางด้านการปลูกต้นไม้มาใช้ปรับปรุงพื้นที่ในอาณานิเวศวัดจำนวน ๑๐๖ ไร่ ซึ่งเดิมเป็นป่าเสื่อมโทรมให้กลายเป็นป่าสมบูรณ์ ด้วยการปลูกต้นไม้ไปที่ละต้น สองต้น แต่หลากหลายชนิดพันธุ์ ไม่ว่าจะป็นสมุนไพร ไม่ใช่สอย ไม่ใช่เศรษฐกิจ โดยใช้ระบบนิเวศพึ่งพากันเองในธรรมชาติ

^{๒๖} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๖, (๒๕๔๗), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pptinternet.pptplc.com>, [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๒๗} เจ้าอาวาสวัดเขาฉาด ต.เทพนิมิต อ.เขาสมิง จ.ตราด.

๑) วัตรปฏิบัติบนความพอเพียง

นอกเหนือจากการปฏิบัติกิจของสงฆ์ประจำวันแล้ว ท่านจะใช้เวลาที่เหลือทั้งหมดอยู่กับการปลูกป่าในพื้นที่ ๑๐๖ ไร่ภายในวัด “ก็ปลูกทุกวัน ค่อยๆ ปลูกไปเรื่อยๆ พอมีเวลาว่างก็จะเข้าไปเดินในป่าแล้ว บางทีก็ไปถางหญ้า เดินผ่านไปก็เก็บเมล็ดที่มันร่วงหล่น บางอันก็ขุดหลุมปลูกได้เลย บางอันก็เก็บเอามาเพาะก่อน โตสักหน่อยแล้วค่อยเอาไปปลูก” เจ้าอาวาสวัดเขาฉลาด เล่าถึงวิธีการที่ท่านค่อยๆ สร้างผืนป่า ซึ่งในช่วงแรกๆ นั้น ท่านต้องอาศัยความอดทนอย่างสูงไม่ใช่เพราะต้องปลูกป่าหรือว่าเหน็ดเหนื่อยแต่อย่างใด หากแต่เป็นเพราะชาวบ้านที่อยู่รอบข้างนั้นไม่เข้าใจว่า ท่านทำไมจึงเอาแต่ปลูกต้นไม้ วันๆ อยู่แต่ในป่า ปลูกต้นไม้.. ดูแล.. เพาะกล้า.. เก็บเมล็ดที่ร่วงหล่นอยู่ในพื้นที่ป่าของวัด แล้วนำมาปลูก.. ท่านทำเช่นนี้มาตลอดนับตั้งแต่มาจำพรรษาที่วัด เมื่อปี ๒๕๒๔ จนชาวบ้านบางส่วนคิดว่าท่านเป็นพระที่เพี้ยน สติไม่ดี ชาวบ้านบางคนไม่ยอมใส่บาตรให้ ด้วยเห็นว่าท่านมีจิตใจที่ไม่ปกติ แม้ชาวบ้านจะต่อต้านและแสดงออกอย่างไร ก็มีได้ทำให้ความตั้งใจของท่านเปลี่ยนแปลง ทุกวันภารกิจของท่านก็ยังเหมือนเดิม บิณฑบาต...ศึกษาธรรม...บวระซ่อมแซมวัด และปลูกต้นไม้ ขยายพันธุ์ เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จากพื้นที่ป่าที่แลดูบางตา วันนี้นักครุฑแน่นหนาไปได้ต้นไม้นานา สาระพัดชนิด ทั้งไม้ใช้สอย ไม้เศรษฐกิจ สมุนไพร และไม้ผล เช่น เงาะ มังคุด ที่ท่านได้ปลูกปนไปกับพื้นที่ป่าแบบวนเกษตรและไม้ใช้สอยเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ชุมชน เพื่อให้ได้ความหลากหลายของผลผลิตและอาจจะแก้ปัญหาเรื่องรายได้ของชุมชน และเพื่อให้ชาวบ้านเก็บกินขณะเดียวกันทางวัดก็สามารถเก็บขายเป็นรายได้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายภายในวัด และเป็นทุนการศึกษาสำหรับเด็กๆ นอกจากงานปลูกต้นไม้ พระอธิการพรหมยังมองถึงความสำคัญของเรื่องนี้ โดยปรับปรุงอ่างเก็บน้ำในวัดซึ่งมีอยู่ ๒ อ่าง ซึ่งมีทั้งในวัดด้านล่าง และที่อยู่บนเขาก็ก ๑ อ่าง ชาวบ้านได้อาศัยบริโภคในยามแล้ง (อ่างด้านล่าง) ส่วนอ่างด้านบนท่านก็ปรับให้เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ ปล่อยให้หมีลักษณะน้ำหยดเพื่อรดต้นไม้ด้านล่าง ชาวบ้านที่เคยไม่เข้าใจพฤติกรรมของท่าน เริ่มเข้าใจและเห็นประโยชน์จากสิ่งที่ท่านทำ จากที่เคยสังเกตดูพฤติกรรมท่าน เริ่มหันมาให้ความร่วมมือและช่วยเหลือในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปลูกต้นไม้ ขยายพันธุ์ และอนุรักษ์ป่าในวัด การไม่หวั่นไหวต่อปัจจัยที่มากกระทบรอบข้างต่างๆ นานา สะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงของท่าน ในการที่จะปลูกป่า เพื่อให้ทุกคนรวมทั้งเด็กๆ เยาวชนรุ่นหลังได้รับประโยชน์จากผืนป่าในระยะยาว ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของระบบนิเวศที่สมดุล สิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้นในชุมชน ตลอดจนจนถึงองค์ความรู้ที่จะได้รับ หากเด็กๆ ได้เข้ามาศึกษาในผืนป่าที่เปรียบเสมือนเป็นห้องเรียนธรรมชาติแห่งนี้ “ก็มีเด็กๆ เข้ามาศึกษาเรียนรู้ ทางกระทรวงศึกษาธิการเขาก็มาทำหลักสูตรธรรมชาติ ทำเป็นนุทยานการศึกษา พาเด็กๆ มาเดินมาศึกษาเรียนรู้จากต้นไม้ในป่านี้ อาตมาเห็นแล้วก็ดีใจ”

เหตุการณ์หนึ่งที่สะท้อนถึงความเอื้ออาทรของพระอธิการพรหมมาต่อเด็กๆ ก็คือการเรียกร้องให้โรงเรียน ตชด.ซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้ๆ วัด ที่กำลังจะถูกยุบ เปิดทำการสอนต่อไป เพื่อให้เด็กๆ ในละแวกนั้นได้มีที่เรียน การเรียกร้องของท่าน คือ การเข้าเฝ้าสมเด็จพระเทพฯ และกราบบังคมทูลเพื่อขอให้พระองค์ช่วยเหลือวันนี้เด็ก ๆ ในละแวกนั้น จึงมีที่เรียนดังเดิม และเหตุการณ์นี้ก็ยังคงอยู่ในความทรงจำของชาวบ้านอย่างไม่รู้ลืมแม้พื้นที่ป่าที่พระอธิการพรหมมาปลูกสร้างไว้จะมีเพียง ๑๐๖ ไร่ ซึ่งเป็นจำนวนพื้นที่ที่ไม่มากนัก แต่ท่านก็มักยืนยันปฏิเสธที่จะออกไปปลูกป่า หรือพัฒนาพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมแห่งอื่นๆ ท่านยังคงยืนยันว่าจะทำอยู่แค่ภายในวัด พระอธิการพรหมมาให้เหตุผล เรื่องการไม่

ขยายพื้นที่ปลูกป่าออกไปข้างนอก หรือสร้างป่าที่วัดอื่นหรือพื้นที่อื่นๆ ที่เป็นป่าเสื่อมโทรม ก็เพราะท่านรู้จักกับความเพียงพออยู่ ไม่โลภ ไม่หวังจะทำอะไรเกินตัวให้เกิดทุกข์ ป่าที่ท่านใส่ใจดูแลจึงมีเพียงพื้นที่ป่า ๑๐๖ ไร่ ภายในวัดเขาฉลาดเท่านั้น วัดนี้จึงร่มรื่น ร่มเย็น เป็นแหล่งพักผ่อนทางจิตใจให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี นั่นก็เพราะการปลูกต้นไม้ของท่าน ไม่ใช่เพื่อตอบสนองความต้องการของตัวเอง หากแต่มองให้ลึกซึ้ง ก็จะเห็นถึงสิ่งที่ท่านต้องการจะสะท้อนผ่านการปลูกป่า นั่นก็คือ วิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย และเป็นไปตามธรรมชาติการพึ่งพิงกันอย่างสันติสุข ระหว่างต้นไม้เดิมในป่า ต้นไม้ใหม่ที่ปลูก และต้นใหม่กว่าที่ปลูกขึ้นมาเรื่อยๆ รวมทั้งสรรพสัตว์ที่เข้ามาอาศัยอยู่ อาศัยกินผลผลิตจากป่า ไม่ว่าจะเป็นงู ไก่ป่า หรือแม้แต่มนุษย์เอง คือ ธรรมชาติและการทำงานของชีวิตที่เรียบง่าย และได้พึ่งพากัน การปลูกป่านั้นมีนัยยะมากกว่าการได้พื้นที่สีเขียว หรือความร่มเย็น แต่ยังได้สร้างแหล่งน้ำ สร้างชีวิต ให้ที่พึ่งพิงของสรรพสัตว์ และมีเรื่องราวมากมายที่เป็นตำราเล่มโต...รอให้ผู้คนมาศึกษา^{๒๘}

๔. พระศราวุธ เตชธมโม^{๒๙} ประทีปธรรมแห่งบ้านช่องกุ่ม

ภิกษุผู้ยอมสละตำแหน่งแห่งความก้าวหน้า เพื่อทุ่มเทเวลาในการอนุรักษ์ผืนป่า แม้จะเป็นพื้นที่ๆ เล็ก แต่กลับมีพลังในการสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชน พลิกป่าหญ้าที่ไร้ค่าให้กลับมาเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร แหล่งน้ำ และสร้างห้องเรียนธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ให้ชุมชน เมื่อเอ่ยถึงจังหวัดสระแก้ว หลายคนนึกถึงตลาดโรงเกลือเป็นอันดับแรก และอาจจะเป็นสิ่งเดียวที่คนทั่วไปนึกออก เพราะความเจียบสงบของจังหวัดชายแดนแห่งนี้ ไม่ได้มีอะไรมากไปกว่าการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้าน ปลูกสวนผลไม้ ทำไร่นา แต่กระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นกลับทำลายป่าไปทีละน้อยอย่างไม่รู้ตัว พื้นที่เล็กๆ แห่งหนึ่งในจังหวัดสระแก้ว อันเป็นที่ตั้งของวัดป่าช่องกุ่มเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในชุมชนเล็ก ๆ ด้วยความพยายามของพระศราวุธ เตชธมโม ผู้ที่สละตำแหน่งเจ้าอาวาสเพียงเพื่อต้องการใช้เวลาในการดูแลรักษาป่าผืนเล็กๆ เพิ่มมากขึ้นให้ชุมชนได้เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาของเยาวชนในพื้นที่ ต้องการรักษาแหล่งน้ำซับไว้ โดยการปลูกป่าเสริม ทั้งสมุนไพรและไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงา เช่น ไม้ประดู่ สะเดา พญาสัตบรรณ ไม้ในป่าเต็งรัง ที่ทนทานและโตเร็ว ก่อให้เกิดผลผลิตแก่ชาวบ้านโดยไม่ได้หวังตอบแทน

ผลจากการดำเนินกิจกรรมของพระศราวุธ และพระลูกศิษย์ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ ได้สร้างแรงศรัทธาให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านในละแวกดังกล่าว โดยอาศัยการแทรกผ่านความคิดและจิตสำนึกจากเยาวชนไปสู่ผู้ปกครอง ก่อให้เกิดอุดมการณ์ร่วมกันในการอนุรักษ์และรักษาป่าผืนนี้ไว้สืบกว่าปีของการเดินทางบนเส้นทางของการอนุรักษ์ อยู่บนพื้นฐานความคิดว่าการทำความดีโดยไม่ต้องขยายผล รู้ว่าตนเองได้ทำ ผลย่อมเห็นได้เอง...

พระศราวุธ เตชธมโม เป็นชาวสระแก้วโดยกำเนิด แต่ไปโตที่นครราชสีมา บรรพชาเมื่อปี ๒๕๓๓ และอยู่จำพรรษาที่นครราชสีมาเป็นเวลา ๒ ปี ก่อนที่จะย้ายมาอยู่ที่วัดช่องกุ่ม อ.ช่องกุ่ม จ.

^{๒๘} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๖, (๒๕๔๗), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pptinternet.pptplc.com>, [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๒๙} วัดป่าช่องกุ่ม ๑๕ หมู่ที่ ๕ บ้านช่องกุ่ม ต.ช่องกุ่ม อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว .

สระแก้ว ในปี ๒๕๓๕ ด้วยจริยวัตรที่งดงาม พระศราวุธได้รับนิมนต์จากชาวบ้านหมู่ ๕ ให้มาจำพรรษา อยู่ในบริเวณที่เคยเป็นที่สาธารณะประโยชน์ของตำบล แต่ภายหลัง ถูกบุกรุกเข้าไปหาผลประโยชน์จนกลายเป็นป่าหญ้าเพ็ก ทรายแดงของไม้ใหญ่เหลือแต่ตอ เมื่อท่านรับนิมนต์ ในช่วงแรกก็สร้างที่พักสงฆ์อย่างง่าย ๆ จนภายหลังจึงมาเป็นสำนักสงฆ์ และกลายเป็นวัดป่าช่อกลุ่ม ในปัจจุบัน "เมื่ออาตมาไปที่พื้นที่นี้ครั้งแรกพบว่า ชาวบ้านเขาถางป่าออก เตรียมไถเพื่อปลูกลำไยสำปะหลัง ญาติโยมโดยการนำของกำนันสวาท งามจันสี (อดีตกำนันตำบลช่อกลุ่ม) ก็ขอรื้อ แบ่งพื้นที่ส่วนนี้ไว้ประมาณ ๓๐๐ ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของหมู่ ๕ หมู่ ๗ และหมู่ ๘ มีแต่ต้นไม้เล็กๆ มองไปตรงไหนก็โล่งไปหมด มีไม้เต็งรังขึ้นประปราย มีหญ้าเพ็กขึ้นเต็มไปหมด ต้นไม้ที่เป็นร่มเงาไม่มีอยู่แล้ว อาตมาก็ถามพระที่เป็นลูกศิษย์ว่าจะอยู่ได้ไหม บางรูปก็บอกว่ามีศาลาหลังเดียว แดดเปรี้ยวๆ จะอยู่ได้หรืออาตมาก็ตอบไปว่าถ้าเราเป็นพระ ก็อยู่ได้ อยู่ไปสักพัก อนาคตก็น่าจะดี..."

๑) ดับไฟป่าด้วยศรัทธาแห่งพลัง

พระศราวุธ ได้เข้ามาพัฒนาพื้นที่ ๓๐๐ ไร่ (ทั้งนี้ ตามกฎหมายอนุญาตให้วัดมีวิสุคามสีมาได้ไม่เกิน ๑๕ ไร่) ซึ่งเป็นป่าหญ้าเพ็ก ให้กลายเป็นผืนป่าที่สมบูรณ์ด้วยไม้หลายชนิด เช่น กฤษณา ตะเคียน สะเดา ไม้หอม รวมไปถึงพื้นที่ที่เป็นดินลูกรังที่ไม่สามารถปลูกไม้ใหญ่ได้ ก็นำดินที่เหลือจากการขุดถนนหน้าวัดมาถม และปลูกลำไยหลายชนิด เพื่อนำมาทำเป็นยารักษาโรคให้กับชาวบ้าน โดยไม่หวังประโยชน์ตอบแทน กว่าจะมาเป็นป่าสมบูรณ์อย่างทุกวันนี้ พระศราวุธต้องเผชิญกับไฟป่าที่ถือว่าเป็นนักทำลายล้างอันดับหนึ่ง สาเหตุที่มีไฟป่าเกิดขึ้นประจําวันนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากชาวบ้านจุดไฟ เพราะชาวบ้านคิดว่า ไฟไหม้จะได้หญ้าระบัดมาเลี้ยงวัวควาย ผักป่าบางชนิดก็แตกใบ แต่มองข้ามต้นไม้เล็กๆ สัตว์ตัวน้อย ที่เป็นห่วงโซ่อาหารในธรรมชาติ ภารกิจต่อมาหลังจากปลูกต้นไม้ในดิน ก็คือการปลูกต้นไม้ในใจคน ดังนั้น จึงต้องทำงานพัฒนาจิตสำนึกชาวบ้านด้วย คนมากมาย ก็ต้องใช้หลากหลายวิธีการ "วิธีการสูไฟป่าในปีแรกๆ จะสูไฟโดยใช้วิธีหิ้วกระป๋องน้ำไปราด ใช้กิ่งไม้จุ่มน้ำแล้วพาดกับดิน ทำกับพระลูกศิษย์ สู้กับไฟในปีแรกจนปอดพัง เพราะหายใจเอาฝุ่นเอาควันเข้าไป ปอดเราก็อักเสบ ติดเชื้อ ต้องไปโรงพยาบาลและรักษาตัวอยู่ ๖ เดือน จึงหายขาด"

หลังจากนั้นก็มาคิดหาวิธีสู้กับไฟไหม้ คราวนี้ต้องอาศัยญาติโยม คอยหารือกันจนได้วิธีการใหม่ คือใช้ถังใส่น้ำแล้วเดินฉีด และใช้วิธีการถางป่าแล้วกวาดออก หรือทำแนวกันไฟนั่นเอง โดยมีพระลูกศิษย์เป็นกำลังหลัก เพราะชาวบ้านอยู่ไกล การจะเรียกมาช่วยในแต่ละครั้งก็ลำบาก โดยเฉพาะฤดูแล้งที่ตรงกับเดือนเมษายนและพฤษภาคม ซึ่งจะมีการออกเดินธุดงค์ก็ต้องการวางแผนการออกเดินธุดงค์ สลับสับเปลี่ยนกันไปในช่วงหน้าแล้ง เพราะถ้าออกธุดงค์หมด ก็ไม่มีผู้ดูแล

๒) ปลูกสำนึกต้องเริ่มจากเด็ก

ส่วนปัญหาใหญ่อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ความไม่เข้าใจของชาวบ้านที่เห็นพระเข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่เขาเคยได้ประโยชน์ มาอยู่ยังไม่พอ ยังมาห้ามตัดไม้เสียอีก "ที่แรกมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งไม่พอใจมาก บางคนอยากได้ที่ทำกินก็ทำไม่ได้ เราก็ใช้วิธีทำป้ายเขตอภัยทานไปปักไว้บ้าง ใช้ผ้าเหลืองผูกต้นไม้บ้าง แต่ทำอย่างนี้อย่างเดียวไม่ได้ ต้องเข้าถึงตัวเขาเลย โดยขอรื้อกันจริงๆ ในวันพระ อ่างถึงคุณงามความดีของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระรัตนตรัย นี่เป็นสิ่งที่คุ้มครองเราได้จริงๆ..."

นอกจากนี้ ยังต้องทำงานเชิงรุกอีก ถ้าพบเห็นคนลักลอบตัดต้นไม้ ก็ใช้วิธีการเข้าไปขอรื้อกันจริงๆ ว่าอย่าตัดต้นไม้เลย พระขอรื้อ...ชาวบ้านก็เกรงใจ พระศราวุธใช้เวลาอธิบายให้เหตุ

ให้ผล เช่น ถ้าตัดไม้ไปก็ได้ประโยชน์ไม่กัวัน แต่มันกว่าจะโตมาใช้เวลาหลายปี ลูกหลานจะได้อาศัยป่า เพื่อพักผ่อนแต่คนตัวโตสอนยาก พระศราวุธจึงเน้นที่เด็ก โดยเปิดสอนธรรมะในวันธรรมสวนะ แบ่งพระลูกศิษย์ออกเป็นกลุ่มให้ความรู้เรื่องธรรมะ แทรกความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม ที่นี่ได้ผล...เด็กเริ่มเข้าใจและเห็นคุณค่าของป่า เกิดความรู้สึกรักหวงแหน เมื่อ "ครู" พาเข้าไปเรียนรู้ธรรมชาติจากห้องเรียนกว้างใหญ่ ๓๐๐ ไร่ "จะเห็นว่าสภาพแวดล้อมมันดึงดูดเด็กเข้ามา เราก็ทำหน้าที่ในวัดให้ดี ทำให้เกิดความผูกพันที่พระทำกิจกรรมกับเด็ก เช่น พาเด็กไปทัศนศึกษา ไปดูวัตถุโบราณ ไปวัดที่หน้าเทียว การทำกิจกรรมธรรมศึกษา การบวชเณร เข้าค่ายปฏิบัติ จัดอบรมธรรมปีใหม่ เข้าพรรษา ออกพรรษา เหล่านี้ทำให้เกิดความผูกพันกัน เด็กก็ไม่เบื่อ"

กิจกรรมที่พระศราวุธและพระลูกศิษย์จัดทำนั้นเต็มพิกัดตลอดทั้งปี ไม่มีว่าง ซึ่งต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก การนี้ก็ได้ทุนจากการรับกิจนิมนต์และเงินบริจาคที่ชาวบ้านถวายให้ พระทุกรูปจะนำปัจจัยเหล่านี้มาไว้ที่กองกลางเพื่อใช้ในการทำกิจกรรม "การอยู่แบบวัดป่า ไม่มีสมบัติเป็นของตนเอง ดังนั้น จึงมีเงินกลางที่จะเกื้อกูลสังคมส่วนรวมได้ งบประมาณที่มาจัดทำกิจกรรมสำหรับเด็กก็มาจากกองกลางนี้ ทำให้เด็กรู้ว่ามาแล้วได้อะไร เด็กที่โตแล้วก็เวียนกันมาช่วยงานต่อ การคุ้นเคยกับเด็กเหล่านี้ ทำให้เราสามารถกระตุ้นให้เด็กเห็นคุณค่าในการรักษาป่า เราก็เหนื่อยหน่อยตรงเรื่องหาทุนนี้แหละ." พระลูกศิษย์วัดซึ่งเปรียบเสมือนทีมงาน นอกจากช่วยให้ความรู้ชาวบ้านและเด็กๆ แล้วตัวเองก็ต้องเรียนรู้ไปด้วย เรียนรู้ทั้งสภาพปัญหาและการแก้ปัญหา พระศราวุธกล่าวว่า พระที่เลือกบวชที่วัดป่ามักจะรู้มาก่อนว่าการอยู่วัดป่ามีสภาพเช่นไร การเติมความรู้ให้พระบวชใหม่จึงไม่ยากนัก โดยเฉพาะการให้ความรู้เรื่องสมุนไพร โดยพาเดินดูในป่าให้เรียนรู้จากของจริง และช่วยกันขยายพันธุ์สมุนไพรในพื้นที่วัด "ทุกรุ่นก็ผ่านไปด้วยดี บางรูปสึกไปแล้ว ก็กลายเป็นคนรักต้นไม้ นอกจากนี้ การให้พระบวชใหม่ปลุกต้นไม้ก่อนเข้าพรรษา ก็เป็นเหมือนสัญลักษณ์ว่าท่านต้องดูแลเรื่องอนุรักษ์ เราให้เด็กๆ มาปลุกต้นไม้ทุกปีด้วย เสียตายที่พื้นที่เรามีน้อย จะไปเพิ่มพื้นที่ก็ไม่ควร บริเวณใกล้ๆ ก็มีพื้นที่สาธารณะประโยชน์แต่ก็ไม่ชัดเจนว่าเป็นของใคร เคยคิดจะขยายต่อไปในหมู่อื่นๆ แต่ผลตอบรับตอนนี้ยังไม่ดี ก็เลยใช้กลยุทธ์เป็นการแจกกล้าไม้ แนะนำวิธีการดูแลรักษา หรือหมู่ไหนจะมานิมนต์ไปช่วย ก็ไป"

จากการปลูกฝังเยาวชนทุกรุ่นอายุในชุมชนมานานกว่า ๑๐ รุ่น ทำให้พระศราวุธเกิดความเชื่อมั่นว่า เมล็ดพันธุ์แห่งความดีได้เติบโตขึ้นกลางใจเด็กๆ ในหมู่บ้านแล้ว "อาตมาคิดว่า คนตัดไม้ทำลายป่าในอีก ๑๐ ปีข้างหน้าจะหมดไป เพราะ ๑๐ ปีที่ผ่านมาเราปลูกฝังเด็ก ให้ผูกพันอยู่กับวัดอยู่กับป่า เมื่อเด็กเหล่านี้โตขึ้น ไปเรียนที่อื่น ก็กลับมาสอนรุ่นน้อง ส่วนคนอายุมากรุ่นก่อนๆ ก็ปล่อยเขาไป เราไม่หวังผล"

๓) จากป่าหญ้า...สู่ป่าใหญ่

ผลจากการปลูกป่านั้นได้สะท้อนให้เห็นออกมาเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน คือบริเวณป่าในวัดกลายเป็นแหล่งน้ำซับ จากที่ไม่เคยมีน้ำ ก็ปรากฏความชุ่มชื้น มีน้ำซึมซับ พระศราวุธจึงทำการขุดบ่อบาดาลภายในวัดขึ้นเพื่อนำน้ำมาใช้ โดยขุดลึกลงไปประมาณ ๑๐ คอก (๗ เมตร) "มันเป็นธรรมชาติที่ผูกพันกันระหว่างพระกับป่า ทั้งกันไม่ได้ ประโยชน์แก่สังคมในอนาคตก็มีมาก เราควรรักษาป่าไว้ แต่สังคมที่เสื่อมเราจะห้ามไม่ได้ เราทำได้เท่าที่ทำ ชะลอมันไว้ก็พอ ที่ทำอย่างนี้ มีความหวังอยู่ว่าคนที่มีปัญหา มีความทุกข์ อัดอั้น เก็บกด เมื่อเข้ามาวัดก็ได้อาศัยร่มเงา ความสงบ

ร่มเย็น มีความรู้สึกสบาย และเข้ามาหาพระ พระก็มีความสงบอยู่ก่อน พระจะเป็นพระที่สงบได้ ก็ต้องฝึกฝนในสถานที่ที่สงบด้วย ก็คือต้องมีป่า ป่าทำให้พระสงบ เมื่อพระสงบ พระก็เป็นสิ่งที่พึงที่ปรึกษาให้กับโยมที่มีความทุกข์ได้ หากเราไม่มีสถานที่สัปปายะ ทั้งพระและโยมต่างก็อยู่ในสถานที่ที่ร้อนรุ่มร้อนต่างก็เป็นผู้ร้อนรุ่ม ทั้งคู่ มันก็ไม่สามารถช่วยคลี่คลายปัญหาได้ ความทุกข์ในโลกก็แก้ไม่ได้ ความสามารถในการช่วยแก้ปัญหาสังคมก็ไม่มี" เป็นที่รู้ว่าการแก้ปัญหาทางจิตใจก็ต้องใช้ปัญญา และปัญญาที่สำคัญที่จะช่วยแก้ไข ส่วนหนึ่งเป็นปัญญาที่เกิดจากความสงบเย็น ความสงบก็ได้มาจากสิ่งแวดล้อม คือธรรมชาติ ซึ่งเปรียบเหมือนสายธารใสเย็นใครผ่านมาก็ได้ความเย็นกลับไป "ป่าเป็นหัวใจของความสงบสุขของโลก เป็นสิ่งที่มีค่ามากที่สุด ไม่มีสิ่งใดที่เราไม่ได้จากป่า ไม่ว่าจะป็นอากาศและน้ำ หากโลกนี้ไม่มีป่าไม้ ก็ไม่มี ข้าว น้ำ อาหาร จึงไม่มีอะไรที่ไม่ได้มาจากป่า แม้แต่น้ำมันก็มาจากป่าไม้ในอดีตศักดิ์ดาบรรพ ถ้าเรามีป่าที่สมบูรณ์เราจะมีชีวิตอยู่ที่ดี" เทศนาธรรมจากภิกษุวัย ๓๙ ปี ผู้สละความสุขส่วนตัว เพื่อสรรสร้างประโยชน์สุขของมวลชน^{๓๐}

๕. พระครูวินัยธรบุญชัย จิตตปาโล^{๓๑} หลวงพ่อชั้นเต๋อของคนอนุรักษ์ฯ

ด้วยความที่เป็นคนพูดตรง มุ่งมั่น และตั้งใจในการทำงาน ทำให้ท่าทีของพระครูวินัยธรบุญชัย จิตตปาโล บางครั้งก็ดูแข็งกร้าวในสายตาของผู้กระทำผิด ในทางกลับกันก็ได้เป็นแรงกระตุ้นให้คนบางกลุ่มลุกขึ้นมาต่อสู้ เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ ทั้งในจังหวัดฉะเชิงเทรา และได้แพร่ขยายเครือข่ายไปสู่จังหวัดใกล้เคียง ด้านหลังวัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา คือ โรงเจวัดโสธรวรารามวรวิหาร อันเป็นที่ทำงานของพระครูวินัยธร บุญชัย จิตตปาโล หรือที่นักข่าวสายสื่อมวลชนตั้งฉายาว่า “หลวงพ่อชั้นเต๋อ” ด้วยหลักการทำงานง่ายๆ แต่ต้องอาศัยความกล้าหาญ เมื่อมีปัญหา ก็เข้าไปค้นหาสาเหตุของปัญหา หาแนวทางแก้ไขโดยสันติวิธี ใช้วิธีพูดคุย หลักจิตวิทยา และหลักวิชาการ โดยยึดความเป็นธรรม ความถูกต้อง และสิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์สำคัญคือ ทุกครั้งที่ลงพื้นที่ต้องไปร่วมกับสื่อมวลชน เพื่อนำข้อมูลข่าวสารออกมาเผยแพร่ไปสู่สาธารณชนให้ได้รับรู้ “การทำงานด้านการอนุรักษ์ ไม่ใช่เพียงรักษาสภาพให้คงอยู่โดยไม่นำมาใช้ประโยชน์ เพราะการอนุรักษ์ต้องไม่ขัดขวางการพัฒนาประเทศ ตลอดจนการทำงานไม่ใช่ทำเพียงคนเดียว ต้องทำงานเป็นทีม มีการประสานงานกับองค์กรและหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน” พระครูวินัยธร กล่าวถึงแนวคิดในการอนุรักษ์ฯ

ทั้งนี้ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ แต่ได้มีการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดโดยไม่มีการวางแผน เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบต่อเนืองกันเป็นลูกโซ่ “ตัวเราต้องทำงานด้วยใจ ใจต้องมีความรักความหวงแหนธรรมชาติ ทำพร้อมกับการพัฒนาคน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการดูแล รักษาและใช้ประโยชน์ โดยเริ่มต้นจากการประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจเข้าไปร่วมรับรู้ปัญหา ร่วมแก้ไข ร่วมทุกข์ร่วมสุข

^{๓๐} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๗, (๒๕๔๘), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pptinternet.pptplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๓๑} วัดโสธรวรารามวรวิหาร (โรงเจวัดโสธรฯ) ต.โสธร อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา.

กับชาวบ้าน ข้าราชการในท้องที่ เสมือนเป็นคนในครอบครัว ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และความผูกพัน ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชน”

๑) ฝ่าวิกฤตบ้านนายาว

ในอดีตบ้านนายาวอยู่ในเขตกิ่งอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มีสภาพเป็นป่าดงดิบที่สมบูรณ์ของภาคตะวันออก ไม่มีถนน ไม่มีไฟฟ้า ประชาชนที่อาศัยอยู่เป็นพวกอพยพต่างถิ่นมาจากภาคอีสาน (ส่วนใหญ่เป็น ผกค.) ทำให้บ้านนายาวกลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ที่มีผู้คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก มีการดูแลรับผิดชอบคนในหมู่บ้านเป็นคุ้ม รวม ๒๑ คุ้ม แต่ละคุ้มจะมีหัวหน้าเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ “เมื่อ ๒๐ ปีก่อน บ้านนายาวมีปัญหาการบุกรุกป่าจากคนอพยพต่างถิ่นจากภาคอีสาน จึงมีความตั้งใจที่จะเข้าไปช่วยราชการดูแลรักษาป่า และเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ได้เข้าไปสัมผัสป่าในเขตสนามชัยเขตและท่าตะเกียบ ตั้งแต่ป่าผืนนี้ยังไม่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ” ปัญหาที่รุนแรงมากที่สุดในช่วงนั้นคือ การที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้บริษัทนายทุนได้รับสัมปทานทำไม้เพื่อธุรกิจการค้า ชาวบ้านที่รับจ้างตัดไม้ของบริษัทรวมทั้งผู้อพยพจากอีสาน เริ่มมีการบุกรุกที่ดินเสื่อมโทรม เจ้าหน้าที่ของวัดต้องเข้ามาควบคุมและจัดแบ่งที่ดินที่เสื่อมโทรมให้เป็นที่ สปก. และทำแนวป่าสงวนหลังจากทางราชการได้จัดสรรที่ดินให้แล้ว ชาวบ้านก็ยังบุกรุกที่ดินเพื่อจับจองและนำไปขาย รวมทั้งมีการใช้อำนาจมืดและอำนาจทางการเมืองถือโอกาสเข้าไปครอบครองที่ทำกินของชาวบ้านอีกทอดหนึ่ง ผู้ที่ขัดขืนก็ถูกกำจัด ผู้อ่อนแอต้องถอยหนี “ด้วยจิตสำนึกรักและหวงแหนป่าผืนสุดท้าย กอปรกับความต้องการสร้างผู้สื่อข่าวมือสะอาด ทำให้อาตมาได้ลงมาช่วยทำงานร่วมกับนายอำเภอภูซังค์ รังสินธุ์ และสำนักพัฒนาที่ ๑ หน่วยทหารพรานหนองคอก โดยพันโทศักดิ์ชัย จิรัตติกุล ที่อยู่ในท้องถื่น แก้ปัญหาการบุกรุกที่ดิน และปัญหาการยุ้งชาวบ้านให้บุกรุกป่า” “อาตมาได้ต่อสู้เรื่องที่ดิน การบุกรุกป่า การทำลายป่า การล่าสัตว์ป่าของชาวบ้าน นักการเมืองท้องถิ่นและระดับชาติ ทำให้ชาวบ้านชุมชนบ้านนายาวเกิดความรักความสามัคคี รู้คุณค่าของทรัพยากรมีการดูแลรักษาป่า ไม่ให้ใครบุกรุกเข้ามาจับจองทำเป็นธุรกิจ ชาวบ้านรู้จักรวมตัวเพื่อพิทักษ์ธรรมชาติทรัพยากรของแผ่นดิน” พระครูวินัยธร เล่าความเป็นมาแรกเริ่ม หลังจากปัญหาการบุกรุกที่ดินเบาบางลง การส่งเสริมความรู้ให้กับนักเรียนในพื้นที่ก็เป็นอีกเป้าหมายหนึ่งของพระครูวินัยธร ถึงแม้ว่าในพื้นที่บ้านนาวยาวยังเป็นพื้นที่เสี่ยงอยู่ก็ตาม จวบจนถึงปัจจุบัน พระครูวินัยธรฯ ก็ยังได้มอบงบประมาณส่วนตัว สนับสนุนเกี่ยวกับเวชภัณฑ์ เครื่องมือแพทย์ ฯลฯ อยู่เสมอมา จนชาวบ้านเกิดความศรัทธา ทุกคนมีความสุขและให้คำมั่นสัญญาว่า “จะช่วยกันดูแลรักษาป่าด้วยชีวิต”

๒) วิกฤตชุมชนบ้านนาอีสาน

ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคอีสาน เข้ามาในเขตพื้นที่รอยต่อของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากสังคมมานานกว่า ๒๐ ปี คนไทยอีสานได้พากันอพยพมาบุกเบิกตั้งรกราก โดยเริ่มจากการเป็นแรงงานรับจ้างตัดไม้กับบริษัทที่ได้รับสัมปทาน จากนั้นก็พากันจับจองที่ดินทำกินและปลูกสร้างบ้านเรือน ในบริเวณป่าเสื่อมโทรม และรุกพื้นที่ป่าไปเรื่อยๆ จนเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องเข้าไปจัดการควบคุมจัดแบ่งพื้นที่ที่เสื่อมโทรมเป็นที่ สปก. และทำแนวป่าสงวน

แม้ว่าบ้านนาอีสานอยู่ห่างไกลและทุรกันดารเพียงใด อิทธิพลอำนาจมีต่อนายทุนผู้ได้รับสัมปทานป่า และอำนาจทางการเมืองก็ได้เข้าไปกระทบกับการทำมาหากิน และความเป็นอยู่ของชาวบ้านจนกระทั่ง ตชด. ได้นำชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนมาพบกับพระครูวินัยธร เพื่อเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เนื่องจากบริษัทที่รับสัมปทานได้ทำการไล่ชาวบ้านทั้งหมดออกจากพื้นที่ โดยกล่าวหาว่าชาวบ้านบ้านนาอีสานได้เข้าไปปลูกสร้างบ้านเรือนบนที่ดินของบริษัทฯ ซึ่งได้ยึดเยื่อมาเป็นปีๆ ก็ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้

พระครูวินัยธรฯ จึงได้เข้าไปในหมู่บ้านบ้านนาอีสาน ได้พบกับข้าราชการในพื้นที่ และได้สอบถามข้อมูลถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากนั้นก็ได้ประสานขอความร่วมมือจากหลายฝ่าย และขอเข้าพบผู้รับผิดชอบของบริษัทสวนป่ากิตติเพื่อเจรจา และเรื่องราวที่ขัดแย้งกันมาเป็นปีก็จบลงเพียงวันเดียวด้วยสันติวิธี

๓) ฝ่าป่าเขาอ่างฤๅไนท้องที่รอยต่อ ๕ จังหวัด

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน อยู่ที่ ต.คลองตะเกรา อ.ท่าตะเกรา จ.ฉะเชิงเทรา ได้ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ และในปี พ.ศ.๒๕๔๔ ได้เกิดโครงการศึกษาธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ในท้องที่รอยต่อ ๕ จังหวัด (ฉะเชิงเทรา สระแก้ว จันทบุรี ระยองและชลบุรี) เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ พร้อมทั้งสร้างงานให้แก่ราษฎรในพื้นที่ ยกกระดับคุณภาพชีวิตชาวบ้านให้สูงขึ้น พระครูวินัยธรฯ จึงเข้ามาต่อสู้เพื่อรักษาป่าเขาอ่างฤๅไน เพราะหากปล่อยให้มีการตัดถนนผ่านเข้าไป จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติอย่างมหาศาล “อาตมาเห็นโครงการฯ แล้วใจหาย เพราะว่าป่าผืนสุดท้ายของภาคตะวันออก ซึ่งการเดินทางไม่สะดวก อยู่ห่างไกลจากสังคมเมือง ยังมีการบุกรุกป่า การตัดไม้ขนาดใหญ่ และการล่าสัตว์ปรากฏให้เห็นอยู่ทุกวัน และถ้ามีการตัดถนนผ่าป่าเข้าไปจะส่งผลกระทบต่อธรรมชาติมากขนาดไหน ด้วยการขนส่งที่สะดวก รวดเร็ว จะส่งผลให้เกิดการทำลายธรรมชาติอย่าง เป็นลูกโซ่ ป่าหาย สัตว์หาย น้ำก็จะมี แล้วอะไรจะเกิดกับมนุษย์ต่อไปในอนาคตหากพวกเราคิดจะทำอะไรที่ไม่คุ้มค่างับประโยชน์ที่ได้รับ อาตมาเชื่อว่าป่าผืนสุดท้ายแห่งภาคตะวันออกจะเหลือแต่ภาพให้อนุชนรุ่นหลังได้ดูเท่านั้น” ท่านพระครูวินัยธรฯ กล่าวด้วยน้ำเสียงไม่สู้ดีนัก การผ่าป่า (การตัดถนน) ตามโครงการฯ เขาอ่างฤๅไน แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. เส้นทางไปน้ำตกบ่อทอง ระยะทาง ๑๖.๙ กิโลเมตร
๒. เส้นทางบ้านทุ่งกระทิง ทุ่งหนองคาย และซับขุนุน ระยะทาง ๑๔.๕ กิโลเมตร
๓. เส้นทางเข้าที่พักรักท่องเที่ยวบริเวณน้ำตกเขาตะกรับ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็นผืนป่าอนุรักษ์ครอบคลุมพื้นที่ ๖๔๓,๗๕๐ ไร่ ตั้งอยู่ใจกลางของพื้นที่ป่าผืนใหญ่รอยต่อ ๕ จังหวัด เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำบางปะกงทางด้านจังหวัดฉะเชิงเทรา คลองโตนด จังหวัดจันทบุรี และแม่น้ำประแสร์ในจังหวัดระยอง

พระครูวินัยธรฯ ได้เชิญสื่อมวลชนและองค์กรเอกชน (NGO) เข้าไปประทับโครงการฯ ดังกล่าว โดยเชิญป่าไม้ประชุมชี้แจงโดยถ่ายทอดโทรทัศน์ทางช่องไอทีวี และหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ได้ออกข่าวติดต่อกันหลายวัน จนกระทั่งโครงการฯ ดังกล่าวต้องยุติไป ทั้ง ๓ พื้นที่พระครูวินัยธรฯ ได้เข้าไปแก้ปัญหานั้น เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นคล้ายๆ กันทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย แต่จะมีใครบ้างที่ยืนหยัดขึ้นมาต่อสู้และแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง พระครูวินัยธรฯ บุญชัย จิตตปาโล คือ ผู้หนึ่งที่ได้รับการ

ยอมรับจากหลายๆ ฝ่าย จนได้รับเลือกให้เป็นประธานเอ็นจีโอภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และอีกหลายกำลังใจที่ส่งไปถึงท่าน ในการช่วยแก้ไขปัญหาในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างจริงจังเสียที่^{๓๒}

๖. พระอธิการอเนก ยสทินโน^{๓๓} พระผู้พลิกฟื้นผืนดิน ทุ่ง ผืนป่า

พระอธิการอเนก ยสทินโน ผู้พลิกฟื้นผืนดินสาธารณะที่เสื่อมโทรมและใช้ทิ้งขยะของชุมชน ให้เป็นพุทธสถานที่สุดไปด้วยพรรณไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และการใช้ประโยชน์ เชื่อมโยงธรรมชาติ และผู้คนเป็นหนึ่งเดียว ด้วยกุศโลบายอันชาญฉลาด ผ่านการศึกษา สังเกต และทดลอง ปฏิบัติการอย่างสม่ำเสมอและยาวนาน จนเป็นองค์ความรู้ที่เป็นแบบอย่าง ขยายผลสู่วัด โรงเรียน และชุมชนภายนอก “คนเรานั้นมีความผูกพันกับต้นไม้และป่าไม้ตั้งแต่เกิดจนตาย เราได้รับประโยชน์จากต้นไม้มากมาย เช่น แรกเกิดแม่กั้นนอนที่แคร่ไม้ไผ่ ใช้ถ่านอยู่ไฟ เราเจริญเติบโตมาก็เพราะกินอาหาร อาหารนั้นส่วนใหญ่ก็มาจากพืชผักทั้งนั้น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มทั้งหลายที่เราใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันนั้นก็มาจากใยของพืช บ้านที่อาศัยจะหลังเล็กหลังใหญ่ก็มาจากต้นไม้เช่นกัน อาหารทุกรสทุกประเภทก็ได้มาจากพืชและต้นไม้เป็นส่วนมาก ยามเราจะหลับนอนหัวของเราก็หนุนหมอน ร่างกายก็ต้องใช้ผ้าห่ม ชีวิตของเราทุกคนนั้นทั้งยามหลับและยามตื่นก็อาศัยพืชต้นไม้ตลอดเวลา แม้ยามเราเจ็บป่วยเราก็อาศัยยารักษาโรค ซึ่งก็ได้มาจากกลุ่มสมุนไพรเป็นส่วนมาก ฉะนั้นอาตมาจึงเห็นว่าป่าไม้พืชผักทุกชนิดเป็นพ่อแม่ภาคที่สองของมนุษย์ เพราะว่าสิ่งเหล่านี้ได้ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ทุกลมหายใจ แม้ที่สุดของชีวิตในยามเราตายไปก็ต้องอาศัยพื้นผิวดินผืนป่าของเรามาฝังศพของเรา ตลอดชีวิตมนุษย์เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึงวันที่เราละโลกไป เราทุกๆ คนก็ได้อาศัยต้นไม้และพืชผักต่างๆ หล่อเลี้ยงชีวิตมาด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเราทุกคนทราบว่าต้นไม้พืชผักมีประโยชน์ต่อทุกชีวิตอย่างใหญ่หลวง เราจะต้องช่วยกันปลูกต้นไม้ให้มากยิ่งขึ้น และจะต้องปลูกอย่างเอาใจใส่เป็นอย่างดี ต้นไม้ที่ปลูกจึงจะเจริญงอกงามได้” คำปรารภของพระอธิการอเนก ยสทินโน ที่ต้องการให้ทุกคนเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑) พลิกฟื้นผืนดิน ทุ่ง ผืนป่า

๓๐ ปีที่ผ่านมา พระอาจารย์อเนก ยสทินโน ได้รับมอบหมายจากหลวงพ่อบุญ ช่างทอง แห่งวัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ให้มาจำพรรษาอยู่ที่บ้านไทรงาม ตำบลเมืองเดช อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี จึงเริ่มต้นศึกษาสภาพแวดล้อมของวัดที่เป็นที่สาธารณะเนื้อที่ประมาณ ๒๕ ไร่ พบว่าเป็นที่เสื่อมโทรม ไม่มีต้นไม้ หรือพืชพันธุ์ที่จะเป็นที่พึ่งพิงและใช้ประโยชน์ได้ของทั้งคนและสัตว์ เป็นแต่เพียงที่ทิ้งขยะของชุมชนในละแวกนั้น มีแมลงวันและขยะจำนวนมากที่ถูกนำมาทิ้งในแต่ละวัน จึงเริ่มการปรับปรุงโดยการชวนชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงทำการคัดแยกขยะ บางอย่างทำลายทิ้ง บ้างส่งไปขาย นำเงินที่ได้เพียงเล็กน้อยมาซื้อเครื่องมือ อุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น จอบ เสียม มีด พร้า แต่สิ่งที่ไม่ได้ซื้อ คือแรงงาน กำลังศรัทธาของชาวบ้านที่มาทำบุญ

^{๓๒} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๘, (๒๕๔๙), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pttinternet.pttplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๓๓} วัดป่าไทรงาม บ้านไทรงาม อ.เดชอุดม-ทุ่งศรีอุดม ต.เมืองเดช อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี.

และได้รับฟังคำสอนจากพระอาจารย์ เกิดศรัทธาเข้าร่วมแรงร่วมใจ หลังจากจัดระบบขยะแล้ว การปลูกต้นไม้ เป็นสิ่งที่ดำเนินการต่อมาโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ผลิตจากขยะเป็นอาหารสำหรับต้นไม้

การปลูกต้นไม้ของพระอาจารย์เอนก เริ่มต้นจากปลูกทุกอย่างที่อยากปลูก เพียงเพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับดินและเพื่อการนำมาใช้ประโยชน์ทั้งไม้ใช้สอยและพืชผักสวนครัว แต่เมื่อสั่งสมประสบการณ์ได้ระยะหนึ่งเริ่มที่จะเข้าใจถึงหลักของธรรมชาติ สภาพทางกายภาพ ความหลากหลายและความยั่งยืน ทำให้พระอาจารย์ได้เริ่มต้นศึกษาและทดลองอย่างจริงจัง จนเห็นผลและพิสูจน์ได้ คือต้นไม้ที่ปลูก ต้องเป็นพันธุ์ไม้พื้นถิ่น จึงสามารถอยู่รอด เจริญเติบโตและแข็งแรงในสภาพพื้นที่บริเวณนี้ได้ ต้นไม้ที่ปลูกต้องมีทั้งไม้ยืนต้น เพื่อให้เป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ และสำหรับไม้ใช้สอย เช่น ไม้ตะเคียน ไม้สัก ไม้มะค่า ไม้โมง ฯลฯ และมีทั้งไม้ผล พืชผักสวนครัว หลากหลายชนิด เพื่อใช้บริโภค มีการแบ่งพื้นที่การปลูกอย่างเหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ เช่น ต้นไม้ใหญ่อยู่บริเวณป่าเพื่อความสมบูรณ์ของป่า ไม้ผล ผักสวนครัว อยู่ติดทางเดินและโรงครัว เพื่อสะดวกในการเก็บหาปลูกหญ้าแฝกอยู่ริมคลองน้ำเพื่อกันดินหลุด มีการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ให้อยู่รอดและเจริญเติบโต ไม่สูญเสีย โดยการคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สภาพดิน ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ปลูกต้นไม้ให้อยู่รอดและเจริญเติบโตโดยเลือกปลูกต้นไม้ในเวลาเย็นถึงเวลากลางคืนเพื่อให้ต้นไม้ได้รับอุณหภูมิที่เหมาะสม ทำให้ตอนเช้าต้นไม้จะฟื้นสภาพระบัดใบ สดชื่นแข็งแรง มีการติดตามดูแลต้นไม้ที่ปลูกทุกต้น วัดขนาดการเจริญเติบโต จำนวนรอด และการปลูกเสริม รวมทั้งการจัดทำศูนย์เพาะขยายพันธุ์กล้าไม้ขึ้นเองในวัด สร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินที่ปลูกต้นไม้ โดยการขุดคลองล้อมรอบวัด โดยให้คันคลองมีความสูงพอที่จะเก็บกักน้ำให้มีระดับความสูง สูงกว่าระดับพื้นดินที่ปลูกต้นไม้ ทำให้น้ำจากคลองซึมสู่พื้นที่ปลูกต้นไม้ หล่อเลี้ยงต้นไม้ให้ได้รับน้ำอย่างพอเพียงไม่ขาดแคลนแม้ในหน้าแล้ง ปลูกหญ้าแฝกตามคันคลองป้องกันการพังทลายของดิน ทำท่อระบายน้ำเพื่อจัดระดับน้ำให้เหมาะสมอย่างเป็นธรรมชาติ คั้นคำว่า ป่าไทรงาม

จากการศึกษาควบคู่กับการปฏิบัติ ทำให้พระอาจารย์เอนกได้ค้นพบว่า พันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่บริเวณนี้อีกชนิดหนึ่ง คือ ต้นไทร เพราะสามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งในขณะน้ำท่วม หรือหน้าแล้ง ต้นไทรยังสามารถอยู่รอดและแข็งแรง จึงทำให้ต้นไทรเป็นพันธุ์ไม้อีกชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในบริเวณวัดป่าไทรงาม และพระอาจารย์เอนกก็ได้ใช้ประโยชน์จากต้นไทรนี้ เป็นส่วนประกอบของการปรับปรุงสถานที่วัดป่าไทรงามเป็นพุทธสถานสำหรับปฏิบัติธรรม

๒) เชื่อมโยงธรรมะกับธรรมชาติ

ด้วยการปฏิบัติจริง ปฏิบัติชอบ เกิดเป็นกำลังศรัทธา มีการขยายพื้นที่วัดจากเดิม ๒๕ ไร่ เป็น ๕๐ ไร่ และเป็น ๑๓๐ ไร่ในปัจจุบัน โดยใช้ปัจจัยจากการทำบุญของพุทธศาสนิกชน ลูกศิษย์ที่เคารพนับถือ และการบริจาคกำลังทรัพย์ กำลังแรงงาน และวัสดุอุปกรณ์จากชาวบ้าน ผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก เยาวชน ในพื้นที่ และความร่วมมือ สนับสนุนจากโรงเรียน หน่วยงานทางราชการ เป็นความร่วมมือที่มาจากทุกภาคส่วน ความร่วมมือจากทุกส่วนล้วนเกิดจากศรัทธา ศรัทธาเกิดจากคำสอนที่ออกมาจากท่าทีที่เรียบง่าย ท่วงทำนอง ภาษาฟังแล้วเข้าใจ เกิดแง่คิดและนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน เป็นวิถีทางธรรมชาติ สอดคล้องเหมาะสมกับธรรมชาติ เป็นกัลยาณมิตรกับสภาพแวดล้อม ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อ สื่อจากการจัดสถานที่ธรรมชาติให้เป็น พุทธสถานที่เอื้อต่อการ

เรียนรู้ธรรมะ โดยการตกแต่งบริเวณวัดจากวัสดุที่เป็นธรรมชาติ มาจากธรรมชาติ แต่ไม่รบกวนธรรมชาติ เช่น ไร่ข้าวไร่ ต้นไม้ ดอกไม้ ที่ตายแล้วไม่มีประโยชน์มาตกแต่ง ให้กลับมามีประโยชน์ในทางธรรมะ คือ ให้คนเข้าใจชีวิต เกิดแก่ เจ็บ ตาย สังขารมนุษย์และธรรมชาติ การตระหนักรู้ และการให้คุณค่าแก่ทุกสิ่งเป็นการเคารพธรรมชาติ เคารพตนเอง และเคารพผู้อื่น ใช้หินแกละสลักเป็นรูปวาง ที่นั่ง อาสนะ มีร่มไทรให้ความร่มรื่น ทุกสิ่งเกิดจากกุศลโอบายของพระอาจารย์ “การสอนคน ต้องเริ่มจากให้คนอยาก เมื่อคนเข้ามาในวัดเริ่มแรกได้พบเห็นธรรมชาติ การจัดแต่งที่สวยงาม น่าประทับใจ น่าเรียนรู้ คนจะเริ่มซึมซับและอยากที่จะรู้มากขึ้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการดึงคนเข้าก่อน แล้วค่อยสอนในขั้นต่อไป

๓) สุ่มตาดธรรมในใจคน

ความศรัทธาก่อให้เกิดพลังในการปฏิบัติ การภายในวัดกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ธรรมะ ที่โรงเรียนนำเด็กนักเรียนมาเข้าค่ายปฏิบัติธรรมเป็นประจำ ภายนอกวัดมีการขยายผลจัดโครงการปลูกต้นไม้และการอนุรักษ์ธรรมชาติสู่วัดสาขา จำนวน ๒๖ วัด วิทยาลัยเทคนิคเดชอุดม กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๒๒๕ และเทศบาลตำบลเมืองเดชร่วมดำเนินการ และความศรัทธาทำให้เกิดเมตตาธรรม หล่อหลอมความรัก ความมีน้ำใจ เพื่อแผ่สู่ผู้ด้อยโอกาสในสังคมในรูปแบบกองทุนสวัสดิการสังคม เช่น กองทุนเมตตาธรรมสงเคราะห์โค กระบือ กองทุนเมตตาธรรมสงเคราะห์ชุมชน กองทุนข้าว กองทุนสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณรที่อาพาธ กองทุนเมตตาธรรมสงเคราะห์โรงเรียน และชุมชน การใช้หลักธรรมนำพาให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง ที่มีทั้งพุทธศาสนิกชน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เด็กเยาวชน หน่วยงานทั้งราชการและเอกชน มีหลักคิด ยึดมั่น และวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างกลมกลืนพึ่งพา ดูแลรักษา คำนึงความอุดมสมบูรณ์ให้กับดิน น้ำ ป่า เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ล้วนเกิดจากความมุ่งมั่นทางด้านจิตใจและการปฏิบัติที่เรียบง่าย ประณีต สม่ำเสมอ และเข้มแข็ง เป็นแบบอย่างของพระอาจารย์เอนกยสทินโน ที่มุ่งหวังให้คนได้พัฒนาอย่างยั่งยืนจากจิตใจผ่านธรรมะและธรรมชาติที่ดั่งงาม^{๓๔}

๗. พระครูจันทรปัญญาภรณ์^{๓๕} "แสงทอง" ของวัดภูนงกระบา

พระครูจันทรปัญญาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดภูนงกระบา ผู้นำเสนอแนวคิดในการพิชิตไฟป่าที่เกิดขึ้นในหน้าแล้งทุกปี ภิกษุผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ชุมชนมาช่วยกันป้องกันการเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ และการจัดการไฟป่าอย่างเป็นระบบ รวมทั้งการปลูกต้นไม้ทดแทนความเสียหาย จัดทำแนวกันไฟไม่ให้ลุกลามไปยังพื้นที่อื่นๆ ในภูเขา และเพื่อให้ชาวบ้านมีแหล่งหาอาหาร แหล่งยาสมุนไพรไว้ใช้ในวิถีชีวิต ผลจากการดูแลรักษาป่า ทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์มีแหล่งน้ำเกิดขึ้น ภูนงกระบา เป็นแนวเทือกเขาภูพานที่ทอดยาวลงมาจากจังหวัดอุดรธานีไปจนถึงอำเภอสังขม จังหวัดหนองคาย บนภูเขาแห่งนี้มีต้นไม้อายุซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของนกกระบาเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านคงได้นิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษาอยู่บนยอดภูเขาแห่งนี้ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๗๙ และได้ขอจัดตั้งเป็นวัดภูนงกระบาขึ้นเมื่อวันที่ ๑๓

^{๓๔} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๘, (๒๕๔๙), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pptinternet.pptplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๓๕} วัดภูนงกระบา บ้านผาดัง ต.ผาดัง อ.สังขม จ.หนองคาย.

มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ โดยมีพระครูสีลขันธสังวร เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก และพระครูจันทร ปัญญาภรณ์ เป็นเจ้าอาวาสจนปัจจุบัน สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต

พระครูจันทรปัญญาภรณ์ เป็นชาวอุดรธานี บวชมาตั้งแต่อายุ ๒๕ ปี มาจำพรรษาเป็นเจ้าอาวาสวัดภูนงกระบา ตั้งแต่ปี ๒๕๒๔ ตามคำนิมนต์ของชาวบ้าน เพราะวัดภูนงกระบา ในขณะนั้นเป็นวัดร้าง ไม่มีพระจำพรรษา อันเนื่องมาจากความยากลำบาก ไม่มีน้ำ และยังเกิดไฟป่ารุกรานทุกปี เมื่อแสงเงินแสงทองเริ่มจับขอบฟ้าส่องสว่างในยามเช้าตรู่ ปลุกให้เหล่านกกาตื่นจากการนอนมาตลอดทั้งคืน ต่างพากันเตรียมตัวโบยบินออกไปจากรวงรัง เสียงโก่ป่าโก่งคอขันก้องกังวานไปทั่วหุบเขา รับกับเสียงระฆังจากวัดบนยอดภู ปลุกให้พระเณรลงมาปฏิบัติกิจของสงฆ์ เสมือนกับนาฬิกาแห่งธรรมชาติยามเช้าที่ปลุกให้ญาติโยมในหมู่บ้าน ต่างพากันลุกขึ้นมาหุงหาอาหารเช้าเป็นกิจวัตรประจำวัน

พระครูจันทรปัญญาภรณ์ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "หลวงพ่ोजันทร" วัย ๕๖ ปี เจ้าอาวาสวัดภูนงกระบาแห่งบ้านดงต้องหมู่ที่ ๖ ตำบลผาตั้ง อำเภอสังขม จังหวัดหนองคาย เดินทางลงมาจากภูภิบนภูเขาเพื่อไปปฎิบัติในหมู่บ้านด้วยอาการสำรวมเพียงลำพังรูปเดียว เป็นระยะทาง ๔ กิโลเมตรทุกวัน แต่เมื่อเวลาเดินทางกลับมายังศาลา วัด จะมีเด็กๆ ซึ่งเป็นลูกหลานชาวบ้านดงต้องกว่า ๑๐ คน ในวัย ๙-๑๒ ขวบ เดินตามหลังหลวงพ่ोजันทรขึ้นมาบนศาลา วัด พร้อมด้วยกระติบข้าว ปิ่นโต อาหารที่ชาวบ้านนำมาใส่บาตรถวายพระทุกวัน เด็กๆ เหล่านี้จะอาศัยอยู่กับตาและยาย ส่วนพ่อแม่เข้าไปทำงานทำในกรุงเทพฯ เมื่อหลวงพ่ोजันทรอาหารเช้าเสร็จ เด็กๆ ก็จะพากันล้อมวงกินข้าวกันบาตร จากนั้นก็ทำความสะอาดภาชนะใส่อาหาร เก็บกวาดศาลา วัด ภูภิ ลานวัดทุกวัน รวมทั้งช่วยหลวงพ่ोजันทรปลุกต้นไม้ และเป็นลูกมือช่วยทำแนวกันไฟ หรือบางทีก็ช่วยดับไฟป่า แม้ในยามค่ำคืนของหน้าแล้ง เมื่อเกิดไฟไหม้ป่า เด็กๆ กลุ่มนี้ก็จะเป็นคนกลุ่มแรกที่วิ่งขึ้นมาถึงวัดภูนงกระบาเพื่อช่วยหลวงพ่ोजันทร และกระจายกันวิ่งไปขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และกลุ่มชาวบ้านมาช่วยกันดับไฟที่ไหม้ลุกลามเข้ามาในเขตวัด ช่วยทำแนวกันไฟ นำถังน้ำมาดับไฟ หรือกิ่งไม้ที่พอจะหาได้มาช่วยกันดับไฟโดยไม่ย่อท้อ แม้จะตัวน้อยนิด แต่จิตสำนึกเรื่องรักป่าก็ไม่ด้อยกว่าคนตัวโต ๆ อาจเป็นไปได้ว่า พวกเขาเรียนรู้ถึงชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ รู้ดีว่าเมื่อเกิดไฟไหม้ หมายถึงอาหารพวกเห็ดป่า ผักป่า ถูกเผาผลาญไปด้วย แล้วก็ไม่มียอดผักหวานเอาไปแกงใส่ไข่มดแดง ไม่มีแมงอีหนูให้ให้เก็บไปคั่วตำแจ่ว ตำป่น ไม่มีเสียงเพลงธรรมชาติจากจักจั่นเรไรในยามกลางวัน ไม่มีกระต่าย ฟังพอน อีเห็น ลิง ค่าง กบเขียด อึ่งอ่าง ฯลฯ เป็นอาหาร ส่วนต้นพยอม ต้นยาง พยุง มะค่า เต็งรัง ใหญ่ ที่มีอายุกว่า ๓๐๐ ปี และเป็นที่อยู่อาศัยของนกกระบา ก็จะถูกไฟป่าเผาเหี้ยนต้นเหี่ยวเฉาตายไปในที่สุด ยังมีพวกพืชสมุนไพรอีกหลายร้อยชนิดที่อยู่ในป่า ที่หลวงพ่ोजันทรกับชาวบ้านและเด็กๆ นักเรียนช่วยกันปลูกอีกเล่า สมุนไพรใช้บำบัดรักษาเมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นมีมาก เช่น ต้นเปล้าน้อย ใช้แก้ท้องอืดท้องเฟ้อและปวดท้อง ตากวางใช้แก้โรคอาหารเป็นพิษและท้องเสีย ตุ่มตั้งแก้โรคกามตายด้าน รากพุทธรักษาผสมน้ำมะนาวใช้แก้โรคคลื่นชา รากพังคี่ใช้แก้ท้องอืดจุกเสียดแน่นท้อง ไม้โมกหรือหมากมูกใช้แก้ท้องเสีย เครือขจอนเนาใช้แก้โรคมะเร็ง ผักอีเล็ดใช้เป็นยาฆ่าพยาธิในอาหาร แก่นมะขามใช้ขับน้ำคาวปลา หมอยสาวแก่ใช้แก้โรคผมหงอกขาวให้เป็นสีดำ ต้นเหมือดใช้แก้ปวดเส้นเอ็น ส้มโอมงขี้มอดหรือชะมวงใช้ผสมกับฟ้าทะลายโจรใช้แก้โรคไอเจ็บคอ คิงไฟนกคุ้มหรือโตไม่รู้ล้มใช้แก้โรคกามตายด้าน ว่านชั้กมดลูก พญาช้างสาร และพญาเสือโคร่งมาผสมกันแก้โรคกระเพาะอาหารหรือ

ใช้ต้นข่าหัดต้มดื่ม เป็นต้น สมุนไพรมีค่าเหล่านี้จะใหม่เป็นจุน ถ้าไม่มีใครช่วยดับไฟ ในฤดูแล้ง อากาศแห้ง และมักเอื้อต่อการเกิดไฟป่าได้ง่าย วัตถุประสงค์ที่อยู่ที่เสี่ยง ไฟป่าที่เกิดขึ้น ทำให้ป่าไม้ถูกเผาทำลายไปเป็นจำนวนมาก แม้ชาวบ้านจะมาช่วยกันดับไฟ แต่บ่อยครั้งก็ไม่ค่อยทันเวลา อุปกรณ์ในการดับไฟก็ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ ประกอบกับพื้นที่ป่าไม้ของวัดอยู่บนภูเขาสูง ไม่มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่ใช้ในการดับไฟได้อย่างทั่วถึง ทำให้เสียพื้นที่ป่าไม้ไปเป็นจำนวนมาก เพื่อแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ หลวงพ่อจันทร์ จึงได้ขอให้ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน เรียกประชุมชาวบ้านเพื่อหาวิธีแก้ที่ต้นเหตุ คือการเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ และการควบคุมไฟป่า ตลอดจนดับไฟป่าที่เป็นระบบ รวมทั้งการปลูกต้นไม้ทดแทนป่าที่เสียหายเพราะไฟ มีการร่วมแรงร่วมใจกันจัดทำแหล่งน้ำขึ้น เพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการดับไฟป่าบนพื้นที่ในวัด ทำแนวกันไฟไม่ให้ลุกลามไปไหม้ในพื้นที่อื่นบนภูเขา

นอกจากนี้ ก็เป็นผู้ประสานให้เกิดการประชุมชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และองค์กรฝ่ายปกครองในท้องถิ่นให้กำหนดกฎเกณฑ์การดูแลรักษาป่า จัดให้มีการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ข่าวสาร จัดโครงการฝึกอบรมแหล่งศึกษาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้นักเรียนชั้น ประถมปีที่ ๔-๕ ในช่วงปิดภาคเรียนได้เข้ามาศึกษาและสำรวจพืชและสัตว์เป็นประจำทุกปี จัดทำโครงการปลูกป่าไม้ทดแทน โดยนักเรียนและชุมชนมาช่วยกันปลูก เนื่องในวันสำคัญของชาติเป็นประจำทุกปี เช่น วันพืชมงคล วันเฉลิมพระชนมพรรษา ได้แก่ ไม้เต็ง รั้ง จิก กระบก ยางใหญ่ ยางทุง ยางบง ยางแดง ยางทุงชาติ ไม้เปาะ ใช้ทำข้าวหลาม เป็นต้น จัดทำโครงการชมรมวิทยุสมัครเล่น VHF/FM เคลื่อนที่ ขนาดกำลังส่ง ๑๐.๐๐ Watt โดยใช้สัญญาณเรียกขาน HS๔EGN เพื่อส่งข่าวให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบ เมื่อเกิดไฟไหม้ป่าจะได้มาช่วยกันดับไฟได้ทันเวลา รวมทั้งประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเข้าใจคุณค่าและความสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ และการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ภายใต้คำขวัญ "หอรบั้ง ถังน้ำ ยามคอยไฟ บันไดคูดาว" และขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าไม้ไปยังวัดพื้นที่ใกล้เคียง จำนวน ๕ แห่ง ได้แก่ วัดผาใหญ่ วัดผาดัก วัดถ้ำเพียงดิน วัดบ้านดงตอง และวัดป่าขวาง รวมพื้นที่ ๓,๔๖๐ ไร่ ทั้งหมดนี้ หลวงพ่อบอกว่าไม่ใช้เพื่อวัด เพื่อพระ แต่เพื่อให้ชาวบ้านมีแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร และสร้างความชุ่มชื้นให้กับผืนดิน "ไฟป่า ไม่ได้เกิดจากป่า เพราะป่าไม่มีมือ ไม่มีไม้ขีดไฟมาเผาป่า มันเกิดจากคนเรานี้แหละไปจุดไฟเผาป่า" หลวงพ่อครูจันทร์ กล่าวเป็นที่รู้จักดีว่า สาเหตุไฟป่านั้นเกิดจากความตั้งใจและความเผอเรอของชาวบ้านในชุมชนเอง และชุมชนใกล้เคียงที่มักจะเผาหญ้าหรือเผาป่าอ้อย เพื่อให้ตัดได้ง่ายขึ้น ไม่ต้องไปลากถางหญ้า หรือเสียเวลามาลอกเปลือก

"จุดไฟเผา นั้นแหละง่ายที่สุด เมื่อเผาแล้ว ไฟก็ลุกไหม้ติด ลมพัดแรงเข้า หน้าแล้งป่าไม้แห้งติดไฟง่ายอยู่แล้วก็ควบคุมไม่ไหว ลุกลามเป็นบริเวณกว้างแล้วก็โยนบาปไปให้เป็นไฟป่า พวกนี้แหละตัวดีนี่ ต้องช่วยกันสอดส่องดูพวกมันนี่ให้ดี ถ้าใครพบเห็นต้องรีบไปแจ้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือเจ้าหน้าที่บ้านเมือง" หลวงพ่อเทศนา เด็ก ๆ บอกว่า หลวงพ่อจันทร์พูดอย่างนี้ให้พวกชาวบ้านฟังมา ๒๑ ปีแล้ว ตอนแรกทุกก็พากันเชื่อฟัง ไม่มีใครกล้าไปเผาหญ้าเผาอ้อยเลย เจ้าหน้าที่ตำรวจเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็เข้ามาช่วยกันดูแลเป็นอย่างดี แต่ระยะหลัง มีนายทุนเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อปลูกยางพารามากขึ้น ทำให้ชาวบ้านเข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่า รวมทั้งป่าในเขตวัดภูนกระบาด้วย และเมื่อเกิดไฟป่า ก็ไม่ค่อยมีเจ้าหน้าที่มาช่วยดูแล เมื่อเกิดไฟไหม้ก็ไม่มีใครมาช่วยหลวงพ่อดับไฟ ใช้วิทยุเรียกไปก็ไม่มา โทรศัพท์ไปก็เงียบไม่มีคนรับ ตอนนี้มีแต่ชาวบ้านกับพวกเด็กๆ เท่านั้นที่มาช่วยหลวงพ่อผจญ

เพลิงที่ตนเองไม่ได้ก่อ และช่วยกันทำแนวกันไฟป่าล้อมรอบวัดภูณกกระบา ล้อมรั้วลวดหนามป้องกันมิให้มีกลุ่มรุกที่เพื่อใช้ปลูกยางพารา หรือลักลอบตัดไม้ในเขตวัด มีหลายครั้งที่หลวงพ่อดังกล่าวต้องเดินทางไปแจ้งความให้เจ้าหน้าที่มาดูแลเรื่องการบุกรุกตัดไม้ จนถึงขั้นเป็นคดีความ แต่ธรรมะก็ชนะอธรรม หลวงพ่อขณะคดี ผืนป่าจำนวน ๘๓๕ ไร่ ก็ยังเป็นของชุมชนอยู่จนทุกวันนี้ แม้จะต้องสู้กับความโลภ ความเห็นแก่ได้ แต่หลวงพ่อก็ยังคงสงบนิ่ง เยือกเย็น ใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เพียงลำพัง รูปเดียว แนวคิดที่หลวงพ่อใช้ปฏิบัติตนคือ "สังฆธรรมแห่งชีวิต" "จงบอกให้เขารู้ว่าอะไรคือความจริง ที่ทำให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อตนเอง ต่อส่วนรวม และอะไรคือความหลงกลวง ทำให้เกิดโทษแก่ชีวิตของตนเอง ต่อส่วนรวม และประเทศชาติ" นี่คือแสงแห่งธรรมที่พระครูจันทร ปัญญาภรณ์ แห่งวัดภูณกกระบา ใช้เตือนตน และเตือนผู้คนรอบข้างให้เกิดแสงสว่างแห่งปัญญา^{๓๖}

๘. พระครูถาวรพัฒนกิจ^{๓๗} งานพัฒนาภายใต้ต้นทุน ๓ ประการ

พระครูถาวรพัฒนกิจ เจ้าอาวาสวัดนวการาม บ้านโคกใหญ่ เริ่มงานอนุรักษ์ตั้งแต่ปี ๒๕๑๙ งานพัฒนาของท่านดำเนินการภายใต้ต้นทุน ๓ อย่าง คือ ต้นทุนเดิม ได้แก่ อุปนิสัยในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ต้นทุนด้านประสบการณ์ คือการได้เรียนรู้และลงมือทำจริง และต้นทุนทางสังคม ได้แก่ การได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมกับหลายภาคส่วน ท่านเริ่มจากการจัดระเบียบของวัด โดยใช้พื้นที่บางส่วนของวัดปลูกต้นไม้ และขอขบดินทาบป่าเสื่อมโทรมจากชาวบ้านมาฟื้นฟู โดยเฉพาะพันธุ์กล้าไม้เอง โดยเฉพาะต้นยางนาที่ตั้งเป้าหมายว่าจะปลูกให้ได้ ๙๙,๙๙๙ ต้น เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุ ๘๔ พรรษา ปัจจุบัน ปลูกยางนาแล้ว ๖๐,๐๐๐ ต้น บนเนื้อที่ ๑๐๐ ไร่ ของป่าชุมชนบ้านโคกใหญ่

อารามโรปา วัณโรปา เย ชะนา เสตุการะกา
ปะปัญจะ อุทะปานัญจะ เย ทะทันติ อุปัสสะยัง
เตสัง ทิวา รัตโต จะ สะทา ปุญญังปวัตตะติ
ธัมมัญญา สีสะสัมปันนนา เต ชะนา สักคคามิโน
พระคาถาข้างต้น หมายความว่า คนที่ปลูกต้นไม้ สร้างป่า รักษาป่า ย่อมมีความสุขขณะที่มีชีวิตอยู่ ตายไปก็จะได้ขึ้นสวรรค์

แนวคิดตามความในพระคาถานี้ ชิมซับในจิตวิญญาณและตกผลึกเป็นอุดมการณ์ของท่านพระครูถาวรพัฒนกิจ เจ้าอาวาสวัดนวการาม บ้านโคกใหญ่ ต.บัวเงิน อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น ในการที่จะพลิกฟื้นผืนป่าเพื่อเติมพื้นที่สีเขียว แทนดินแห้งแล้งที่กำลังขยายตัวกว้างออกไปเรื่อย ๆ

พระครูถาวรพัฒนกิจ มารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดนวการาม เมื่อปี ๒๕๑๙ ท่านเริ่มงานด้วยการจัดระเบียบพื้นที่ของวัด โดยใช้พื้นที่บางส่วนของวัดปลูกต้นไม้ มีประดู่ พุยง และยางนา ซึ่งปัจจุบันเจริญงอกงามเป็นต้นไม้ใหญ่เคียงคู่กับต้นมะม่วงยักษ์ โดยเฉพาะต้นยางนาที่วัดเส้นรอบวงได้ถึงเมตรเศษๆ นอกจากนั้น ท่านยังได้เพาะพันธุ์ต้นกล้ายางนา เพื่อมอบให้เครือข่ายโดยเพาะจากลูกของยางนาต้นที่ปลูกด้วยมือของท่านเอง

^{๓๖} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๘, (๒๕๔๙), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์] , แหล่งที่มา: <http://pptinternet.pptplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๓๗} วัดนวการาม บ้านโคกใหญ่ ต.บัวเงิน อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น.

งานพัฒนาของพระครูถาวรพัฒนกิจ อาศัยต้นทุน ๓ อย่าง คือ ต้นทุนเดิม ได้แก่ อุบนิสัย ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ต้นทุนด้านประสบการณ์ คือการได้เรียนรู้ได้เห็นได้ปฏิบัติ และต้นทุนทางสังคม ได้แก่ การได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมกับหลายภาคส่วน ปัจจุบัน ภายในวัดนวมการาม ร่มรื่นด้วยพรรณไม้ เช่น ต้นยางนาที่ปลูกในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบัน ขนาดรุ่มนุ่ม และรุ่นเล็กหลายร้อยต้นที่เข้าแถวเป็นระเบียบชุกชิ่งและใบสีเขียว สู้กับภาวะโลกร้อน นอกจากนี้ยังมีไม้ชนิดอื่น เช่น ไทรย้อย ที่องกามจนถึงก้านและใบประสานกันเป็นอุโมงค์ ทอดตัวเป็นทางยาวตามถนนที่ใช้เป็นเส้นทางสำหรับเดินจงกรมกรรมฐาน รวมทั้งไม้พื้นถิ่นที่หายากอีกหลายชนิดที่ท่านบิณฑบาตมาจากนักสะสมและกลุ่มคนที่ทำมาหากินเกี่ยวกับป่า เพื่อทำการเพาะชำและนำคืนสู่ธรรมชาติในโอกาสที่สำคัญหลายๆ โอกาส

๑) การฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านโคกใหญ่

บ้านโคกใหญ่ ตั้งขึ้นในปี ๒๔๘๓ พร้อมกับการอพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ของราษฎร ชาวบ้านผาง อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้สงวนพื้นที่ป่าไว้สำหรับทำประโยชน์ร่วมกันในรูปของป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ มีพื้นที่ประมาณ ๔๐๐ ไร่ ป่าผืนนี้ถูกใช้ประโยชน์เป็นป่าช้า เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ และเป็นแหล่งอาหาร แหล่งพืชสมุนไพรของชุมชนต่อเนื่องมาเกือบ ๘๐ ปี ชีวิตจิตใจของชุมชนผูกพันกับป่าผืนนี้อย่างแยกกันไม่ออก ต่อมาเมื่อชาวบ้านอพยพมีจำนวนมากขึ้น ทรัพยากรในป่าบ้านโคกใหญ่ถูกใช้อย่างไร้ขีดจำกัด ไร่ชอบเขต ไร่กุฎเกณท์ มีการจุดไฟเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ การบุกรุกป่าเข้ามาทำประโยชน์อย่างถาวรจากชาวบ้านบางกลุ่มที่ทำกินติดกับป่า ทำให้พื้นที่ป่าหายไปประมาณ ๑๐๐ ไร่

ปี ๒๕๔๕ พระครูถาวรพัฒนกิจ ได้เป็นผู้นำในการดำเนินโครงการป่าชุมชนบ้านโคกใหญ่ ที่บริหารจัดการดูแลโดยชุมชน มีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนรักป่าเหมือนป่าเป็นลูกหลานของตนเอง ท่านทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในการบริหารโครงการ มีคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ดำเนินงาน ตั้งแต่กรรมการฝ่ายศาสนา กรรมการฝ่ายที่ปรึกษา กรรมการฝ่ายบริหาร กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ กรรมการฝ่ายแผนที่รักษาแนวเขตป่า ฝ่ายบำรุงและปลูกป่าทดแทน กรรมการฝ่ายตรวจตระเวนรักษาป่า กรรมการฝ่ายป้องกันไฟป่า กรรมการฝ่ายอนุรักษ์พืชสมุนไพร กรรมการฝ่ายคุ้มครองชีวิตสัตว์ป่า กรรมการฝ่ายบังคับและรักษากฎระเบียบ และกรรมการฝ่ายพิธีกรรมป่า รักษาศาลเจ้าปู่ตาประจำชุมชน

๒) บิณฑบาตพื้นที่คืนป่าชุมชน

เมื่อมีการจัดตั้งโครงการป่าชุมชนขึ้น ภารกิจสำคัญของคณะกรรมการที่มีท่านพระครูถาวรพัฒนกิจเป็นผู้นำคือ การขอบิณฑบาตผืนป่าที่ถูกบุกรุกโดยรอบประมาณ ๑๐๐ ไร่ คืนมาจากชาวบ้าน โดยอ้างการปักปันพื้นที่แนวเขตตามที่สำรวจที่สาธารณะ เพื่อออกเอกสารสิทธิ์ในปี ๒๕๒๑ พบว่าป่าผืนนี้มีเนื้อที่ถึง ๔๒๓ ไร่ และชี้ชัดว่า เนื้อที่ประมาณ ๑๐๐ ไร่ ถูกบุกรุกแล้วแนวเขตเข้ามาจากผู้บุกรุกถึง ๑๐ ราย เมื่อมีการแสดงหลักฐาน การบังคับตามข้อกฎหมาย และการเทศนาโน้มนำของพระครูถาวรพัฒนกิจ ผู้บุกรุกทั้ง ๑๐ ราย ก็ยอมคืนที่ดินที่ขาดหายไปให้ และเพื่อป้องกันการบุกรุกซึ่งอาจจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต คณะกรรมการได้ปักหลักธงตามแนวเขตเดิม และมีการตัดถนนรอบป่าในเวลาต่อมา ถนนที่ตัดรอบป่านั้นนอกจากจะใช้เป็นแนวเขตแดนแล้ว ยังต้องการให้อื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านที่มีพื้นที่รอบป่าในการสัญจรไปมา และขนส่งผลผลิตทางเกษตรกรรม

พระครูถาวรพัฒนกิจ มักจะเทศนาว่า พระพุทธเจ้าทรงเกี่ยวข้องกับป่าไม้และต้นไม้มา โดยตลอด และมีพระสงฆ์จำนวนมากที่มีบทบาทในการฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ในปี ๒๕๕๐ ทางคณะสงฆ์อำเภอ น้ำพอง ได้กำหนดให้มีโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ชุมชนมีส่วนร่วมโดยพระสงฆ์เป็นแกนนำ ชื่อโครงการ "๘๐ พรรษา มหาราชันร่วมกันปลูกป่า" โดยมีเป้าหมายที่จะปลูกต้นไม้ให้ได้ ๙๙,๙๙๙ ต้น พระครูถาวรพัฒนกิจ ได้ร่วมกับภาคส่วนราชการ เอกชน และชุมชน จัดให้มีการปลูกต้นไม้ยางนา ๖๐,๐๐๐ ต้น บนเนื้อที่ ๑๐๐ ไร่ บริเวณป่าชุมชนบ้านโคกใหญ่ในพื้นที่ที่ได้รับคืนมาจากชาวบ้าน และพื้นที่เสื่อมโทรมในป่าดั้งเดิม และในพื้นที่บางส่วนของวัดนวมาราม ท่านให้เหตุผลในการเลือกต้นยางว่า เป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ โตเร็ว ให้ผลตอบแทนตั้งแต่วัยเด็กไปจนถึงตลอดอายุขัย ให้ใบที่เขียวชอุ่ม ใช้เป็นภาชนะห่อสิ่งของได้ รากอุ้มน้ำทำให้เกิดความชุ่มชื้นในดิน กิ่งก้านสาขาใช้เป็นเชื้อเพลิง เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ยางเหนียวในลำต้นใช้ประโยชน์เป็นน้ำมัน เนื้อไม้ใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง ด้วยความมุ่งมั่นที่ไม่หยุดนิ่ง ท่านพระครูขยายแนวคิด กิจกรรมออกไปสู่หมู่บ้านใกล้เคียง มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานและร่วมกิจกรรมอยู่เสมอ และเป้าหมายต่อไป คือการขยายเครือข่ายชุมชนสีเขียวที่ป่าดงแหลม บ้านคำบอน ที่มีเนื้อที่ถึง ๕,๐๐๐ ไร่ ป่าชุมชนบ้านเพี้ยพาน โนนสวรรค์ ป่าชุมชนบ้านดงเย็น และป่าชุมชนบ้านหนองแวงดง กว่า ๓๐ ปีของการทำงานด้านอนุรักษ์ พระครูถาวรพัฒนกิจ ได้รับรางวัลจากหลายหน่วยงาน อาทิ รางวัล "๑๐๐ ปี คนดีศรีน้ำพอง สาขาอนุรักษ์ป่าชุมชน ในงานฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี อำเภอ น้ำพอง" ซึ่งเป็นรางวัลด้านสิ่งแวดล้อม "รางวัลเป็นต้นทุนทางสังคมที่เป็นเครื่องมือต่อยอดในการพัฒนา" ท่านอธิบายว่า รางวัลเป็นเครื่องมือที่ได้รับ ใช้เป็นกลยุทธ์ในการสร้างความเชื่อถือให้กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการพัฒนา ให้มองเห็นว่า สิ่งที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ดีงาม และเป็นแรงผลักดันให้เกิดการพัฒนาต่อยอด เป็นพลวัตไม่มีที่สิ้นสุด และเป็นประโยชน์ต่อสังคมโลก^{๓๘} (คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๑๐,๒๕๕๑)

๙. พระประจักษ์ ธัมมปทีโป^{๓๙} วีรบุรุษแห่งป่าดงใหญ่

ปี ๒๕๔๘ คณะกรรมการมรดกโลกองค์การยูเนสโก ได้ประกาศให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ จ.บุรีรัมย์ เป็นส่วนหนึ่งของผืนป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ ซึ่งมีเนื้อที่กว้างขวางถึง ๓,๘๔๕,๐๐๐ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติปางสีดา และอุทยานแห่งชาติตาพระยา ให้เป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ มรดกโลกผืนมัตินี้มีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จมากมาย หนึ่งในนั้นคือภิกษุผู้ต่อสู้กับความขัดแย้งทางการเมือง ต้องคดี) คดี และถูกสังคมนองในแง่ลบมาตลอด ๑๘ ปี... พระประจักษ์ ธัมมปทีโป ปัจจุบัน ท่านผันมลทินทุกข้อกล่าวหา และกลับคืนสู่สมณะเพศอีกครั้งโดยจำพรรษาอยู่ที่วัดในอำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย ยึดวัตรปฏิบัติตามแบบหลวงปู่ชา สุภัทโท และท่านพุทธทาส เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๘ คณะกรรมการมรดกโลก องค์การยูเนสโก ได้ประกาศให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ จ.บุรีรัมย์ เป็นส่วนหนึ่งของผืนป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ ซึ่งมีเนื้อที่

^{๓๘} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๑๐, (๒๕๕๑), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pptinternet.pptplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๓๙} วัดเชษฐพลภู่งาม ต.ดงบัง อ.บึงโขงหลง จ.หนองคาย.

กว้างขวางถึง ๓,๘๔๕,๐๐๐ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จ.นครนายก จ.สระบุรี และ จ.นครราชสีมา อุทยานแห่งชาติปางสีดา จ.สระแก้ว และ จ.ปราจีนบุรี อุทยานแห่งชาติตาพระยา จ.สระแก้ว และ จ.ปราจีนบุรี เป็นผืนป่ามรดกโลก...

การขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาตินี้ ได้รับฉันทานุมัติจากที่ประชุมใหญ่ สมัยสามัญครั้งที่ ๒๙ (The ๒๙ the Session of the World Heritage Committee) ระหว่างวันที่ ๑๐-๑๗ ก.ค. ๒๕๔๘ ขององค์การ UNESCO ซึ่งได้จัดขึ้น ณ กรุงเดอร์บัน สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ โดย มีผู้เข้าร่วมประชุมจาก ๑๔๘ ประเทศ มรดกโลกผืนมหิมานี้มีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จมากมาย หนึ่งในนั้น คือภิกษุผู้ต่อสู้กับความขัดแย้งทางการเมือง ต้องคดี ๗ คดี และถูกสังคมนองในแง่ลบทางร้าย มาตลอด ๑๘ ปี

หลวงพ่อประจักษ์ ธัมมปทีโป อายุ ๗๑ ปี เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๑ ที่บ้านแพะ ต.ปากข้าวสาร อ.เมือง จ.สระบุรี ช่วงวัยเด็ก เรียนที่โรงเรียนวัดบำรุงธรรม จ. สระบุรี จบเพียงชั้นประถมปีที่ ๔ บวชเป็นสามเณรอยู่ที่เส้าให้ ๒ ปี ลาสิกขาบทยออกมาแล้ว ก็ร่อนเร่หางานทำ ขายขนมปัง ไอศกรีม ตามตลาด รับจ้างทำงานสารพัดไปเรื่อย ๆ จนอายุ ๑๖-๑๗ ปี ได้เข้าทำงานกับบริษัทฝรั่งเอนคอนสตรัคชั่น เป็นคนงานสร้างถนนสายสระบุรี-โคราช สายพิษณุโลก - หล่มสัก สนามบินอุตะเถา เขื่อนยันฮี จังหวัดตาก เป็นต้น

ภายหลังมีปัญหาถูกยิง ครั้นรักษาพยาบาลหายแล้ว อายุใกล้จะ ๔๐ ปี จึงตัดสินใจบวชปฏิบัติธรรมอยู่ที่ถ้ำพระโพธิสัตว์ สระบุรี เมื่อปี ๒๕๒๑ ขณะนั้นได้เริ่มปลูกป่าราว ๕๐๐ - ๖๐๐ ไร่ โดยมีญาติธรรมเข้ามาช่วยด้วยดูแล จากนั้นได้ออกเดินธุดงค์อยู่หลายปี จากบ้านเกิดลงใต้ ขึ้นเหนือ ตั้งแต่ป่าดงเบซา ถึงแม่ฮ่องสอน แวะเวียนพำนักถ้ำเขากระเจียว ถ้ำเขาลูกช้าง ไปปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านพุทธทาส หลวงปู่ชา สุภทโท หลวงปู่เทศก์เทศก์รังสี หลวงตาบัว ญาณสัมปัญโญ จนถึงพรรษาที่ ๑๑ ก็ไปพำนักอยู่ที่ถ้ำเจีย จ.ลพบุรี จำพรรษาอยู่ ๗ ปี ในช่วงที่เดินธุดงค์ได้พบเห็นการ บุกรุกแผ้วถางทำลายป่า เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ ข้าราชการหลายกลุ่มใช้อิทธิพลเอาไม้ใหญ่จากป่าที่บอบอกขาย มีการหลอกลวงให้ชาวบ้านช่วยกันทำลายป่า มีนโยบายเอาต้นยูคาฯ ไปปลูก อ้างว่าเป็นไม้เศรษฐกิจที่รายได้งามส่งผลให้ ป่าธรรมชาติถูกทำลายเตียนโล่งไปหมด กลายเป็นดงมันสำปะหลัง ช่วงเวลาหนึ่งของการเดินธุดงค์ได้ไปจำพรรษาอยู่กลางป่าดงใหญ่ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ร่วมกับชาวบ้านละแวกนั้นดูแลปกป้องผืนป่าประมาณ ๕-๖ แสนไร่ ที่มีอาณาเขตติดต่อกับเสิงสาง นครบุรี นครราชสีมาอันเป็นผืนป่าที่ชาวบ้านเรียกกันว่า "ผืนป่าดงน้ำผุด...ดงใหญ่" อันเป็น ต้นแม่น้ำมูล ลำปลายมาศ ลำแะเชื่อมโยงกับ "ดงอีจวน" กลุ่มชาวบ้านในตำบลปะคำ มีพ่อค้า บุตรศรีเป็นแกนนำกลุ่มชาวบ้าน แต่ต่อมาในช่วงปี ๒๕๓๔-๒๕๓๕ ป่าดงใหญ่ได้เกิดปัญหาขัดแย้งรุนแรง เป็นข่าวครึกโครม ส่งผลให้พระประจักษ์ ต้องกลับไปลาสิกขาบทที่บ้านเกิดกับพระอุปัชฌาย์องค์เดิม เพื่อต่อสู้คดีถึง ๗ คดี ต้องหนีภัยไปซ่อนตัวอยู่ตามถ้ำ ไปเป็นฤาษีไซไพรนานถึง ๙ ปี มีหลายคดีติดตัวทั้งที่มีได้เป็นคนก่อ ต้องขึ้นศาลราว ๕๐-๖๐ ครั้ง จนในที่สุดบางคดีก็ฟ้อง บางคดีถูกปรับ และบางคดีรอลงอาญา จนปัจจุบันพ้นมลทินหมดแล้วทุกคดี และผืนป่าดงใหญ่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

ภายหลังบวชใหม่ที่วัดป่าธรรมชาติ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่และได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดเชษฐพล ซึ่งเป็นวัดร้างมานานถึง ๗-๘ ปี อยู่ในพื้นที่เชิงเทือกเขาภูลังกา เขตบ้านโนนสวาท ตำบลดงบัง อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย มีพระมาอยู่จำพรรษาปฏิบัติธรรมด้วย ๙ รูป

สามแฉกร ๒ รูป และแม่ชีอีก ๓ คน เดินลงจากเขาออกบิณฑบาต ระยะทางประมาณ ๓ กิโลเมตร ฉันทอาหารมื้อเดียว ปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิ เดินจงกรมเป็นกิจวัตร อย่างไรก็ตามแนวคิดเชิงอุดมการณ์ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ยังคงอยู่ในสำนึก และจิตวิญญาณตลอดมิมิเสื่อมคลาย ด้วยเห็นว่าป่าควรเป็นที่พำนักเพื่อบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวทางพระพุทธองค์ หลวงพ่อประจักษ์จึงได้หาต้นกล้า ยางนา มาเพาะปลูกทุกปี ๆ ละราว ๖๐๐ - ๗๐๐ ต้น หลายปีเข้าก็นับหมื่นต้นโดยปลูกเสริมตามบริเวณป่าเสื่อมโทรม และปลูกเป็นแนวกันชนระหว่างสวนพาราของชาวบ้าน กับเชิงเทือกเขาภูลังกา มีชาวบ้านหลายหมู่บ้าน รวมทั้งกลุ่มเยาวชนจาก บ้านต่อเรือ บ้านหนองไผ่ บ้านโนนสวาท เป็นต้น ต่างก็มาช่วยกันดูแลรักษาต้นไม้ เพาะปลูกและอนุรักษ์ป่าดั้งเดิม ที่อยู่รายรอบวัด อีกทั้งได้เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กัวัดและสำนักสงฆ์อีกมากกว่า ๔๐ แห่งที่อยู่รายล้อมเทือกเขาภูลังกา

บทบาทของหลวงพ่อประจักษ์ในด้านการอนุรักษ์นั้นเห็นชัดเจนที่สุด ในช่วงที่ช่วยเหลือปกป้องผืนป่าร่วมกับชาวบ้านที่ป่าดงใหญ่ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ เน้นกิจกรรมธรรมจาริก โดยเฉพาะการบวชต้นไม้ ตั้งกลุ่มเยาวชนรักป่า เผยแพร่แนวคิดเรื่องคนอยู่กับป่าได้ และงานพระสงฆ์ช่วยงานป่าไม้ หลวงพ่อประจักษ์จะเป็นพระภิกษุรูปแรก ที่มีแนวคิดปฏิบัติกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม จนเป็นแบบอย่างมาจนถึงปัจจุบัน มุ่งมั่นทำงานด้านการอนุรักษ์ ต่อสู้ด้วยวิธีอหิงสา ร่วมกับมวลชน เสี่ยงชีวิตถึงตาย เป็นพระรูปแรกที่สามารถบ่งชี้ให้เข้าใจว่า "คนอยู่กับป่าได้" เป็นจุดเชื่อมที่ทำให้คนชั้นกลางได้เข้าใจวิถีการอนุรักษ์ป่าอย่างแท้จริง นับได้ว่าหลวงพ่อประจักษ์เป็น "วีรบุรุษในผ้าเหลือง" หรือเป็น "นักรบที่ถูกทอดทิ้ง" แม้ปัจจุบันก็ยังมีอุดมการณ์แน่วแน่ มีจุดยืนที่ชัดเจน ในการปกป้องผืนป่าด้วยธรรมที่อยู่ในใจ^{๔๐}

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้ที่ปรากฏในรายงานการวิจัย รวบรวมได้ดังนี้

กฤษฎา บุญชัย และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การปรับปรุงและพัฒนากฎหมายว่าด้วยทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า” ผลการศึกษาพบว่า การแก้ไขกฎหมายควรวางอยู่บนหลักการพื้นฐานที่สำคัญ ดังนี้ หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยยึดความยั่งยืนทางนิเวศ เศรษฐกิจ และสังคม หลักสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนทั้งด้านสิทธิทางการเมือง และสิทธิทางเศรษฐกิจ และสังคม ปกป้องสิทธิชุมชนในการจัดการป่า และสร้างเสริมสิทธิเชิงบวกแก่ทุกภาคส่วนของสังคมให้มีบทบาทเชิงรุกในการจัดการป่ายั่งยืน หลักความเป็นธรรมทางนิเวศและสังคมเน้นความเสมอภาคในการเข้าถึงจัดการ ใต้รับ ประโยชน์ ร่วมรับผิดชอบต่อการจัดการป่า โดยให้ความสำคัญกับผู้มีความจำเป็นในการใช้ประโยชน์ จากป่าเพื่อการยังชีพ และส่งเสริมผู้ด้อยอำนาจที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าให้มีอำนาจการต่อรองที่ สมดุลกัน หลักการจัดการทรัพยากรร่วม การจัดการป่าโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะมีความสามารถแค่ไหนก็มีความเสี่ยง จึงต้องใช้หลักการจัดการร่วมให้เกิดการตรวจสอบ

^{๔๐} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๑๐, (๒๕๕๑), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pptinternet.pttplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

ถ่วงดุล หลักธรรมาภิบาล โดยเน้นหลักความโปร่งใส ความพร้อมรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมของประชาชน หลักความหลากหลาย เน้นการจัดการป่าให้สอดคล้องกับธรรมชาติที่มีความหลากหลาย และสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของการจัดการป่าที่แตกต่างกัน ดังนั้นกฎหมายจึงควรเปิดทางให้เกิดการจัดการป่าที่หลากหลายไปตามเงื่อนไขของพื้นที่และชุมชนภายใต้กรอบทิศทางร่วมกันมากกว่าการสร้างมาตรฐานเชิงเดี่ยวแบบตายตัว^{๔๑}

กาญจนา คุ่มทรัพย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านดอนหมูมีพัฒนาของกระบวนการจัดการป่าชุมชน ดังนี้ ขั้นที่ ๑ สถานการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ความแห้งแล้งและการแย่งชิงทรัพยากร จากบุคคลภายนอกชุมชน ทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล เกิดภาวะความแห้งแล้ง ผู้นำชุมชน จึงนำปัญหาดังกล่าวหารือร่วมกับสมาชิกในชุมชน เป็นการสร้างความตระหนักร่วมให้กับสมาชิกในชุมชนถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ภาวะความแห้งแล้ง และการแย่งชิงทรัพยากรจากคนภายนอก เพื่อใช้พื้นที่ปลูกไม้โตเร็ว ร่วมกันแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหา แสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ขั้นที่ ๒ ให้ความสำคัญ เรียนรู้ เข้าใจในเหตุผลของการกระทำ ขั้นที่ ๓ เกิดการยอมรับในวิถีทาง ที่ปฏิบัติและขั้นที่ ๔ การเข้ามามีส่วนร่วม เนื่องจากได้รับผลจากการลงมือปฏิบัติ และปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นนิสัย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงยั่งยืน...

วิธีปฏิบัติหรือที่เรียกว่าระดับเข้าข่ายความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน พิจารณาจากกิจกรรม ดังนี้

- (๑) มีกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
- (๒) มีกฎของชุมชนเพื่อการใช้และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- (๓) มีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการสร้างเครือข่าย
- (๔) มีการสร้างความตระหนักระหว่างสมาชิก เพื่อการอนุรักษ์ วิธีคิดหรือระดับของการเข้าใจความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนสร้างภูมิคุ้มกัน บนหลักการของความพอประมาณ ใช้ความรู้รอบคอบ ระเบิดระวัง^{๔๒}

จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน” ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าในระดับหนึ่งผ่านมิติของวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง ในภาพรวมชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง ($x=3.58$) การ

^{๔๑} กฤษญา บุญชัย ดร. และคณะ, การปรับปรุงและพัฒนากฎหมายว่าด้วย ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า, รายงานวิจัย, (คณะกรรมการเฉพาะเรื่องที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย, ๒๕๕๘), หน้า ๑.

^{๔๒} กาญจนา คุ่มทรัพย์, “การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนกรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี”, วารสารการเกษตรราชภัฏ, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๘) : ๓๓.

พัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นเห็นคุณค่า (A) พบว่า ผลของการทำลายป่าในอดีต ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านหันมาฟื้นฟูป่าด้วยกิจกรรมต่างๆ อย่างจริงจัง ซึ่งในอนาคตชาวบ้านต้องการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเยาวชนให้มากขึ้น ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ชุมชนได้ระบุและจัดลำดับความสำคัญโครงการในอนาคตเพื่อส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้น และขึ้นควบคุม (C) จากโครงการดังกล่าวชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและหาผู้รับผิดชอบในแต่ละโครงการอย่างชัดเจน สำหรับการประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วม พบว่าชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนและหลังการพัฒนาไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากการพัฒนาการมีส่วนร่วม^{๔๓}

วิชา ภาณุจินดา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักนิคมอุตสาหกรรมเชิงเศรษฐกิจในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนกรณีศึกษา ชุมชนบ้านภูไทพัฒนา” ผลการศึกษาพบว่า การรวมกลุ่มของกิจกรรมในชุมชนภูไทพัฒนาโดยการประยุกต์หลักนิคมอุตสาหกรรมเชิงเศรษฐกิจมีความเป็นไปได้ เพราะชุมชนมีการเชื่อมโยงกันในกิจกรรมเพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่แล้ว และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม เช่น การมีป่าชุมชน ก๊าซชีวภาพสำหรับโดยเชื้อเพลิงการรวมกลุ่มของชุมชนนี้ คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการสื่อสารที่ดีในชุมชน มีแผนพัฒนาของชุมชน และที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ กิจกรรมแต่ละกิจกรรมที่เชื่อมโยงกันมีการทำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งข้อเสนอแนะในการรวมกลุ่มของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนนั้น ชุมชนควรมีกิจกรรมที่ตนเองเป็นผู้ผลิตวัตถุดิบเอง ซึ่งวัตถุดิบนั้นไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยลดการพึ่งพาจากภายนอก เช่น การปลูกฝ้าย การใช้สิริธรรมชาติดย้อมผ้า^{๔๔}

ณัฐวรรณ สุนทรวิโรจน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามัคคีพัฒนา : กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน” ผลการศึกษาพบว่า ประชากรกลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลางเป็นส่วนใหญ่เมื่อเป็นเช่นนี้ สามารถอธิบายได้ว่าประชาชนส่วนใหญ่สนใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวในระดับปานกลาง ไม่ได้ให้ความสนใจในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาก เพราะยังขาดความรู้ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการศึกษาถึงการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ศึกษาถึงการปลูกพืชแบบขั้นบันได การใช้ปุ๋ยหมักที่ผสมเอง การกำจัดวัชพืชโดยวิธีธรรมชาติ การกำจัดวัชพืชโดยใช้สารเคมี การปลูกพืชคลุมดิน การปลูกพืชหญ้าแฝก การปลูกพืชตระกูลถั่ว พบว่าประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีการบำรุงรักษาดินในระดับน้อยที่สุด มีการบำรุงรักษาในระดับปานกลาง ในบางกิจกรรมเท่านั้นคือ การใช้ปุ๋ยหมักที่ผสมเอง การกำจัดวัชพืชโดยวิธีธรรมชาติ การกำจัดวัชพืชโดยใช้สารเคมี

^{๔๓} จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน”, วารสารวิจัยและพัฒนา มจร., ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๖) : ๒๑๕.

^{๔๔} วิชา ภาณุจินดา. แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยใช้หลักนิคมอุตสาหกรรม, รายงานการวิจัย, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๖๙.

เมื่อเป็นเช่นนี้สามารถอธิบายได้ว่าประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติน้อยมาก

การศึกษาถึงการมีจิตสำนึกในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน ได้ศึกษาถึงการกำจัดขยะ กำจัดฟางข้าว การสร้างส้วม การจับสัตว์น้ำ พบว่าประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกที่จะพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะเมื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วม การบำรุงรักษาและการมีจิตสำนึกในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว สามารถพยากรณ์ได้ว่าการมีส่วนร่วม การบำรุงรักษา มีอิทธิพลต่อ การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยที่ การมีจิตสำนึกไม่มีอิทธิพลใด ๆ ต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเลย^{๔๕}

ธนาวรรณ สุขเกษม และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “โครงการการศึกษาความหลากหลายชนิดของเห็ดป่าในชุมชนพัฒนารพงษ์ จังหวัดเพชรบูรณ์” ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้จากคนในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ในท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมา ความรู้ความสามารถที่ถูกระดม และสามารถนำมาถ่ายทอดไปสู่รุ่นต่อ ๆ ไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง สามารถถอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน บทบาทของภูมิปัญญาของคนในชุมชนมีผลต่อป่าชุมชนบ้านพัฒนารพงษ์ ในแง่ของการเก็บหาของป่า อาทิ สมุนไพร ไม้ไผ่ หน่อไม้ สัตว์ รวมถึงเห็ดป่าเพื่อนำมาใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือนและการจัดจำหน่าย การเลือกเก็บของป่าที่สามารถนำมาใช้ในวิถีประจำวันของตนเองได้โดยอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนและทำการสืบทอดมาเป็นทอดๆ สู่ลูกหลาน ด้วยวิธีการนำลูกหลานเข้าไปสัมผัสกับป่าชุมชนด้วยตนเองเป็นประจำ โดยมีปราชญ์ชุมชนหรือผู้รู้ของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่า ทำให้คนในชุมชนสามารถพึ่งพาเป็นครัวของชุมชนอย่างยั่งยืนตลอดมา^{๔๖}

พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า “คำสอนเกี่ยวกับเรื่องป่าในพระพุทธศาสนาล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสิ่งสำคัญ เช่น บริโภคทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างพอเหมาะไม่มากเกินไปเกินไปพอดีซึ่ง ปัจจุบันนี้ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เนื่องจากมนุษย์บริโภค ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปไม่รู้จักใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมและกลมกลืนกับธรรมชาติ มีการตัดไม้ทำลายป่ามากเกินไปกว่าที่ควรจะเป็น ต้องอาศัยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เน้นความรัก ความเมตตาต่อสรรพสัตว์, ป่าไม้, ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่

^{๔๕} ธีรธรรม สุนทรวิจิตร, การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามบัณฑิต : กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน, รายงานการวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : วิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๖), หน้า ๕๘.

^{๔๖} ธนาวรรณ สุขเกษม และคณะ, โครงการการศึกษาความหลากหลายชนิดของเห็ดป่าในชุมชนพัฒนารพงษ์จังหวัดเพชรบูรณ์, รายงานการวิจัย, (สำนักงานบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา และพัฒนา มหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, ๒๕๕๖), หน้า ๖๕-๖๖.

เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในเบื้องต้นมีการควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วย^{๔๗}

พระชาฎชัย เพชรตี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาโครงการส่งเสริมให้ ที่พักสงฆ์เขาธงทองช่วยงานด้านป่าไม้ บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์” ผลการศึกษาพบว่า “ประชาชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โครงการฯ ในระดับมาก กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการส่วนใหญ่มีความเหมาะสม ด้านแนวทางการพัฒนาการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วมมีดังนี้ จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน, จัดตั้งกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่า, ทำการรังวัดหมายเขตให้ชัดเจน, การปลูกป่าเสริมในพื้นที่ใช้พันธุ์ที่เหมาะสมกับพื้นที่, การจัดแนวป้องกันไฟรอบพื้นที่โครงการฯ จัดกิจกรรมโครงการฝึกอบรมแก่ผู้นำชุมชน, สมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะเยาวชนในชุมชน^{๔๘}

สุกัลยา โหราเรือง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า เป็นที่ตระหนักชัดในปัจจุบันว่าโลกที่เราอยู่อาศัยในปัจจุบันนี้ไม่เหมือนเดิม เป็นโลกที่เปลี่ยนไประบบนิเวศบนโลกกำลังเผชิญกับปัญหานานัปการอาทิภาวะโลกร้อนฝนกรดและใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม เป็นต้น สืบเนื่องจากการกระทำที่ขาดการเคารพยำเกรงในสรรพสิ่งที่อยู่ร่วมกันบนโลกใบนี้ ส่งผลให้ระบบนิเวศกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤตนิเวศวิทยาบนโลกใบนี้กำลังเผชิญปัญหาอย่างใหญ่หลวง แต่การจัดการกับปัญหาส่วนใหญ่มักคำนึงถึงแต่ทางด้านกายภาพภายนอก หวังพึ่งพาเทคโนโลยีที่ทันสมัย โดยมองข้ามการแก้ปัญหาจากภายในที่มีมิติทางด้านจิตวิญญาณและพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงเกี่ยวข้อง เพราะการแก้ปัญหาจากภายในจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อจิตใจของมนุษย์ส่งผลต่อไปยังนิเวศวิทยาได้อย่างแท้จริงและยั่งยืนจากการที่โลกปัจจุบัน เป็นโลกยุคโลกาภิวัตน์เป็นโลกที่มีความเจริญอย่างไร้พรมแดน เมื่อความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีมากขึ้นเท่าไรก็ทำให้มนุษย์ยิ่งห่างไกล และถอยห่างจากธรรมชาติมากขึ้นความเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ยิ่งลดน้อยถอยลงเท่านั้น จนถึงขั้นทำร้ายธรรมชาติ อันเป็นผลข้างเคียงจากเทคโนโลยีและการกระทำของมนุษย์แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยาได้แฝงอยู่ในพระพุทธศาสนาอย่างแยกกันไม่ออก พระพุทธ-ศาสนาถือว่าต้นไม้มีชีวิต ทุกสรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าพระพุทธศาสนาจะสามารถรับมือกับการแก้ไขปัญหาด้านนิเวศวิทยาอย่างไรผู้เขียนจะเริ่มต้นด้วยการนำเสนอประเด็น

^{๔๗} พระครูพิพิธจรรุธรรม,ดร.,(และคณะ), แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา เถรวาท, รายงานวิจัย, (สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช, ๒๕๕๗), หน้า ก.

^{๔๘} พระชาฎชัย เพชรตี และคณะ, แนวทางพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาโครงการส่งเสริมให้ ที่พักสงฆ์เขาธงทองช่วยงานด้านป่าไม้ บ้านป่าแดง ตำบลป่าเลา อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์, รายงานวิจัย, (สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐), หน้า ๑.

ข้อเท็จจริงต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ หลังจากนั้นจะนำประเด็นต่างๆ ไปเป็นฐานในการวิเคราะห์ต่อไป^{๔๙}

สุทิน บุญญาธิการ และคณะ ได้จัดทำโครงการจัดการป่าไม้โดยชุมชนมีส่วนร่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำขานได้ศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมกรณีศึกษาบ้านขุนวางบ้านปากกล้วยโป่งลมแรงและบ้านห้วยโป่งตำบลแม่วินอำเภอแม่วางจังหวัดเชียงใหม่ผลการศึกษาพบว่าการใช้เทคนิคการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA) สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานของหน่วยจัดการต้นน้ำได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะการสนับสนุนยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ด้านการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงไม่ว่าจะเป็นการสร้างจิตสำนึกการสำรวจข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจสังคมหรือการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างมีส่วนร่วมเพราะเทคนิควิธีการของ PRA จะช่วยสร้างฐานทรัพยากรและชุมชนได้อย่างสมบูรณ์และหากมีการเชื่อมโยงกับระบบฐานข้อมูลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/อบต.) ก็จะทำให้ประโยชน์ต่อการกำหนดแผนการจัดการทรัพยากรในระดับลุ่มน้ำขนาดเล็กที่ครอบคลุมพื้นที่ของตำบลหนึ่งๆ หรือหลายตำบลและเกิดเครือข่ายเชื่อมโยงกับชุมชนน้ำย่อยอื่นๆ ในท้ายที่สุดทั้งนี้ยังเป็นการสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ใหม่ของการจัดการลุ่มน้ำในยุคเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมที่รวดเร็ว^{๕๐}

๒.๖ สภาพทั่วไปของพื้นที่การวิจัย

๒.๖.๑ ป่าชุมชนบ้านเขวาคอก-บ้านเขวาพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

บ้านเขวาคอก หมู่ ๗ และบ้านเขวาพัฒนา หมู่ ๑๗ เป็นหย่อมบ้านพี่น้องที่แยกเป็นสองหมู่เมื่อไม่นานมานี้ ตั้งอยู่ใน ต.สระบัว อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด ทั้งสองหมู่เป็นชุมชนเก่าแก่มาตั้งแต่ปี ๒๓๔๗ ชาวบ้านที่นี้หากินหาอยู่อยู่กับป่าดอนหนองโหมง-หนองกลาง ผืนป่าพื้นที่ ๓๐๐ ไร่ ที่อยู่กลางทุ่งกุลาร่องไห้ ซึ่งปัจจุบัน เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ และเป็นแหล่งสารพัดอาหารป่า ทั้งผักป่า เห็ด มัน แผลงต่างๆ มีสมุนไพร และยังได้ไม้แห้งไม้ขนไพรใช้เป็นไม้ฟืน และใช้ไม้เพื่อสิ่งก่อสร้างส่วนรวม เช่น วัดหรือโรงเรียน นอกจากนั้น ชุมชนก็กันพื้นที่ป่าไว้เพื่อเป็นที่ตั้งโรงเรียนประมาณ ๓๖ ไร่เศษ มีการย้ายโรงเรียนจากศาลาวัดสว่างอารมณ์บ้านเขวาคอก มาตั้งในพื้นที่นี้เมื่อปี ๒๕๒๒ แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนบ้านเขวาคอกสวายโตด

หลังโรงเรียนซึ่งเป็นป่าผืนใหญ่ เป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อแสงฟ้า และศาลเจ้าแม่ตะเกาทอง "ผี" ทั้งสองนี้ คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ แต่ละปีชาวบ้านจะทำพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่แห่งนี้เพื่อขอให้ปกป้องคุ้มครองป่า

^{๔๙} สุกัลยา โหระเรื่อง, “พระพุทธรูปกับการแก้ปัญหาในเวศวิทยาอย่างยั่งยืน”, วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐) : ๒๒๓.

^{๕๐} สุทิน บุญญาธิการ และคณะ, การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชน : กรณีศึกษา โครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน, รายงานการวิจัย, (สถาบันดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๐), หน้า บทคัดย่อ.

๑) การอยู่โดยสงบสุขมาตลอด

ในปี ๒๕๓๕เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชน และนำเสนอแนวคิดร่วมกับแกนนำตำบลสระบัวว่า ป่าดอนหนองโฌง-หนองกลาง แม้จะมีสภาพสมบูรณ์ แต่ถ้าทิ้งไว้โดยไม่มีแผนจัดการที่เหมาะสม อาจได้รับผลกระทบ เพราะป่าผืนนี้มีลักษณะเป็นป่าทุ่ง ล้อมรอบด้วยผืนนาขนาดยักษ์ที่เชื่อมต่อกัน ควรจะได้มีการจัดการการอนุรักษ์ให้คงสภาพเดิมไว้ และพัฒนาฟื้นฟูให้สมบูรณ์ขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ตลอดจนมีการกำหนดกฎระเบียบในการจัดการและใช้ประโยชน์ที่เหมาะสม

ในปีถัดมา ชาวบ้านตำบลสระบัวก็เริ่มจัดทำโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าดอนหนองโฌง-หนองกลางขึ้น มีการตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าเพื่อเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรม อาทิ การสำรวจพื้นที่แนวเขตป่า จนถึงการจัดทำสารบบที่ดิน โดยได้รับความร่วมมือด้านข้อมูลสารบบที่ดินจากสำนักงานที่ดินจังหวัดร้อยเอ็ด สาขาปทุมรัตน์ ผลการสำรวจ ทำให้ชาวบ้านได้รู้ว่าแนวเขตป่านั้นเป็นที่สาธารณประโยชน์ ประเภทพลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกัน ไม่ได้มีการประกาศขึ้นทะเบียน ไม่มีกรรมสิทธิ์ครอบครอง ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ

จากข้อมูลนี้ ทำให้ชาวบ้านเดินทางหารูปแบบการจัดการป่าที่เหมาะสม มีการไปดูงานจัดการป่าชุมชนที่จังหวัดสุรินทร์ และอีกหลายแห่ง เพื่อนำมาปรับประยุกต์ให้เหมาะกับบริบทของพื้นที่ และมีเป้าหมายที่จะพัฒนาพื้นที่ป่าให้เป็นแหล่งเรียนรู้รัฐธรรมนูญ เป็นที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของอำเภอปทุมรัตน์ แต่ด้วยจำนวนป่าที่แรกเริ่มมีเพียง ๓๐๐ไร่ ก็รู้สึกว้าวน้อยไปหน่อย ถ้าขยายให้ได้สัก ๑,๐๐๐ ไร่ ก็น่าจะเหมาะสมกับเป้าหมายที่วางไว้

ปี ๒๕๓๘ จึงมีการรวมพลจากชาวบ้านในตำบลสระบัวจำนวน ๑๕ หมู่บ้าน ช่วยกันจัดหาเงินทุนเพื่อซื้อที่ดินซึ่งมีกรรมสิทธิ์รอบๆ ผืนป่า เป็นการระดมทุนในรูปแบบผ้าป่าภายใต้คำขวัญว่า "เที่ยวป่าเก็บเห็ด ร้อยเอ็ดถิ่นงาม เยี่ยมเยียนสอบถาม เพื่อความเข้าใจในแผ่นดิน" โครงการผ้าป่า ทำให้มีงบประมาณเพื่อการนี้ราว ๒แสนบาทแต่ยังไม่ทันได้ดำเนินการ ราวเดือนเมษายน-สิงหาคม ปี ๒๕๓๙ ชาวบ้านก็เผชิญกับปัญหา เมื่อมีรถแทรกเตอร์เข้ามาบุกกรุกไถป่าและโค่นไม้ท้องถิ่น โดยอ้างว่าเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ และสิ่งที่ทำก็เป็นงาน "ปลูกป่า" การกระทำนี้ก่อให้เกิดคำถามกลางใจคนบ้านเขวาสีโคกว่า งานอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า...เหตุใดจึงมาคู่กับการทำลายนี่คือจุดเริ่มต้นของชุมชนที่เคยอยู่อย่างสงบเงียบ มาเป็นการเรียกร้อง คัดค้านในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ทำให้โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าดอนหนองโฌง-หนองกลาง ที่จะเพิ่มพื้นที่ป่าต้องหยุดชะงัก คณะกรรมการที่มาจากคนหลายหมู่บ้านในตำบลสระบัว เกรงเรื่องภัยมืด ก็พากันถอนตัว เหลือแต่ชาวบ้านเขวาสีโคกกับบ้านเขวาสีพัฒนา ที่ไม่ยอมท้อ นำปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ และการไถป่า ไปเสนอต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา ในระหว่างรอคำตอบ ชาวบ้านก็มาร่วมกันขัดขวาง มีการใช้หนังสือขี้ไก่ขี้หมูไปกลายป็นเรื่องเมื่อผู้บุกรุกทำเรื่องฟ้องร้อง ตั้งแต่แกนนำชาวบ้าน ไปจนถึงครูและเด็กนักเรียน...มือปืนหนังสือขี้ไก่ขี้หมู

ศาลชั้นต้นยกฟ้อง ผู้บุกรุกอุทธรณ์ต่อ ศาลอุทธรณ์มีคำพิพากษาจำคุกผู้นำชาวบ้าน ๑ คน และครู ๒ คน เป็นเวลา ๒ปี ปรับเป็นเงิน ๔,๐๐๐ บาท ส่วนโทษจำคุก ให้รอลงอาญา

ในปี ๒๕๔๔ ชาวบ้านยื่นฎีกาคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ (ซึ่งขณะนี้อยู่ในระหว่างการศึกษาของศาลฎีกา) ขณะเดียวกัน ก็ร้องเรียนไปยังหน่วยงานภาครัฐเพื่อให้มีการตรวจสอบ จึงได้ข้อสรุปว่า ป่าดงหนองโหมง-หนองกลาง เป็นที่สาธารณะประโยชน์ แต่กลุ่มผู้บุกรุก ก็ทำเรื่องคัดค้านการออกหนังสือสาธารณะประโยชน์ประเภทพลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือ นสล.^{๕๑}

๒.๖.๒ ป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด

โคกคำปลากั้ง เป็นแหล่งไม้ใช้สอย พื้นที่เลี้ยงสัตว์และแหล่งอาหารของชาวบ้าน ต่อมามีการบุกรุกทำลายป่าเพื่อใช้ไม้และฟืนจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง ทำให้สภาพป่าในพื้นที่นี้เสื่อมโทรมลงทางเทศบาลตำบลโพธิ์ทอง จึงจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่ องค์การรัฐและประชาชนทำข้อตกลงการใช้ทรัพยากร โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำหลัก และคนในชุมชนมีส่วนร่วม มีการสำรวจความสมบูรณ์ของป่า และมีเจ้าหน้าที่ทหารมาหนุนเสริมในด้านต่างๆ เกิดเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์แก่คนในชุมชน

กิจกรรมของป่าชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นแกนนำในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ เช่น การจัดโครงการเพิ่มศักยภาพป่าแห่งการเรียนรู้ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วมร่วมกับเครือข่ายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐ ณ ห้องไพฑูริย์ โรงแรมเพชรรัชต์การ์เด้นร้อยเอ็ด ต.เหนือเมือง อ.เมืองร้อยเอ็ด จ.ร้อยเอ็ด โดยมีนายเฉลิมพล มั่งคั่ง รองผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นประธานโครงการเพิ่มศักยภาพป่าแห่งการเรียนรู้ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม โดยการดำเนินงานของ นายอำ นรชาญ ประธานกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าดงหนองเอียด และประธานเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด และคณะป่าชุมชนเครือข่าย ๘ ป่า ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสถานศึกษา หอการค้า เทศบาลตำบลดงแดง อ.จตุรพักตรพิมาน เทศบาลตำบลโพธิ์ทอง อ.โพธิ์ทอง อบต.หนองแคน อ.ปทุมรัตน์ มูลนิธิเยาวชนชนบท(มยช.ร้อยเอ็ด) คณะกรรมการ และสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีวัตถุประสงค์ดำเนินงานในพื้นที่ ๓ เป้าหมาย คือ ป่าดงหนองเอียดป่าโคกใหญ่คำปลากั้งป่าดงหนองโจนและป่าโคกอีแหล่ง

นายอำ นรชาญ ประธานเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด กล่าวรายงานว่า ตามที่เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ดร่วมกับมูลนิธิเพื่อเยาวชนชนบท (มยช.) ได้ร่วมกันพัฒนารูปแบบการจัดการป่า อย่างมีส่วนร่วมของบุคคล และหน่วยงานในชุมชน ในรูปแบบชุมชนต้นแบบจัดการป่าดงหนองเอียด ต.ดงแดง อ.จตุรพักตรพิมาน ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ เป็นต้นมา ได้มีการขยายผลดำเนินการ ในรูปแบบเครือข่าย ซึ่งมีป่าชุมชนเครือข่ายจำนวน ๘ ป่า โดยในฐานะที่ ตำบลดงแดง อำเภอจตุรพักตรพิมาน เป็นตำบลต้นแบบ จากการทำงานเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชุมชนมาโดยตลอดระยะเวลา ๒๒ ปี นั้น มีปัญหาร่วมคือ คน เป็น ผู้ก่อให้เกิดปัญหาดังนั้น การจะแก้ไขปัญหาได้ จึงต้องเริ่มต้นที่ คน ก่อน โครงการส่งเสริมศักยภาพป่า แห่งการเรียนรู้เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม จึงมีวัตถุประสงค์ดำเนินงานใน ๓ พื้นที่เป้าหมายคือ ป่าดงหนอง

^{๕๑} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๑๐, (๒๕๕๑), รางวัลลูกโลกสีเขียว, , [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pptinternet.pptplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

เอียด ตำบลดงแดงอำเภอจตุรพักตรพิมาน ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทอง ป่าดอนหนองโจนและป่าโคกอีแหล่ บ้านสวนปอ ตำบลหนองแคน อำเภอปทุมรัตต์...

ผลที่คาดว่าจะได้รับโครงการมีดังนี้ ๑) เกิดผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนทั้ง ๓ พื้นที่ ซึ่งได้มีกิจกรรมปรับทัศนคติ และพัฒนาทักษะการจัดกิจกรรมเพื่อฟื้นฟู ดูแล อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเช่นทักษะดูนก ทักษะการเก็บข้อมูล ทักษะการผลิตสื่อออนไลน์ ทักษะการแสดงละคร ดนตรีพื้นบ้าน เป็นต้น ๒) เกิดเครื่องมือที่เหมาะสมเพื่อการสื่อสารที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น อาทิ สื่อวีดีโอเพื่อการสื่อสารจากเด็ก ๒๐ เรื่อง แปลงสำรวจและติดตามแมลงระยะยาว ๓แปลง ๓) ชุมชนมีฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและ การใช้ประโยชน์จากแมลงของคนในชุมชนเป้าหมาย ๓ ชุมชน ๔) ชุมชนสามารถจัดกิจกรรมสื่อสารความเข้าใจ เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างมีส่วนร่วมได้เหมาะสม เป็นต้น

นายเฉลิมพล มั่งคั่ง รองผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด ประธานกล่าวว่า เป็นที่น่าดีใจ ที่คนในชุมชนได้ร่วมมือร่วมใจ จับมือกับองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานรัฐ เพื่อแก้ไขปัญหาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของตนเองอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๘ ถึง ๒๕๖๐ เป็นเวลา ๒๒ ปี ในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและการ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนี้ มีความจำเป็นที่ คน ซึ่งจะต้องเป็นผู้นำในการทำงานนั้น ควรจะต้องได้รับการส่งเสริมความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม และได้รับการพัฒนาศักยภาพ ในการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีความร่วมมือกับ หน่วยงานในชุมชน และตามแนวทางพระราชรัฐ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามเป้าหมาย ขอให้ ร่วมกันสานต่องานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ให้เป็นไปอย่างกว้างขวางและมีพลังโดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของชุมชนตนเอง ให้เกิดผลดีต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับชุมชน ระดับชาติ จนถึงระดับโลก ซึ่งเชื่อได้ว่าการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก เกิดจากมือทุกมือของพวกเรา ในชุมชนเล็กๆอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน^{๕๒}

๒.๖.๓ ป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอกวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

“เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” คือ ธุรกรรมแห่งพลังความเข้มแข็งของชุมชนรอบผืนป่า ๒๐ หมู่บ้าน ๕ ตำบล ในเขตอำเภอกวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ที่พิสูจน์ให้เห็นถึงศักยภาพขององค์กรชุมชน ในการรักษาป่าสมบูรณ์ผืนใหญ่ผืนสุดท้ายของจังหวัด “ป่าเป็นเสมือนพ่อแม่ของเรา เราต้องรักษาไว้ให้ลูกหลาน เหมือนที่บรรพบุรุษของเรารักษาไว้ให้เรา ถ้าเรารักษาไว้ไม่ได้ ก็เหมือนทรยศต่อบรรพบุรุษ”

มหาสารคาม จังหวัดที่มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ไม่ค่อยมีภูเขา ทำให้เป็นจังหวัดที่มีป่าไม้น้อยที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ป่าไม้เพียง ๘,๒๕๐ ไร่ ไม่ถึง ๑ เปอร์เซ็นต์ (๐.๒๔%) ของพื้นที่รวมทั้งจังหวัด (สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคาม ปี พ.ศ. ๒๕๓๖) และผืนป่าสมบูรณ์ที่เหลืออยู่ราวครึ่งหนึ่ง คือ “ป่าโคกใหญ่” ที่มีพื้นที่ถึง ๔,๒๖๖ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๕ ตำบล

^{๕๒} โครงการเพิ่มศักยภาพป่าแห่งการเรียนรู้ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://oknasion> [๒๕ มกราคม ๒๕๖๐].

๒๐หมู่บ้าน นับเป็นป่าที่สมบูรณ์ผืนใหญ่ผืนสุดท้ายของมหาสารคาม เมื่อป่าผืนนี้กำลังจะถูกทำลาย ชุมชนรอบป่าจึงรวมตัวกันภายใต้ “เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” แสดงพลังปกป้องป่าผืนนี้ไว้ให้คง อยู่ตลอดไปชั่วลูกชั่วหลาน

๑) ป่าโคกใหญ่...ผืนป่าแห่งความเกื้อกูล

ป่าเล็กป่าน้อยที่ร้อยเรียงลักทอเข้าด้วยกัน กลายเป็นป่าผืนใหญ่อยู่บนเนินสูง หรือ “โคก” เป็นที่มาของชื่อ “ป่าโคกใหญ่” เป็นป่าเต็งรังที่มีไม้เรือนยอด ๓ ชั้น ตั้งแต่ไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลาง เช่น ไม้พลวง ไม้ชาด ไม้ประดู่ ไม้พอก ไม้อะรง จนถึงไม้คลุมดิน ซึ่งเป็นลูกไม้ของต้นไม้ต่างๆรวมทั้งหญ้าและเครือไม้ เครือมันต่างๆ พืชพรรณที่ซ้อนทับเกาะเกี่ยวกันหลายชั้น สร้างให้ป่าโคกใหญ่อุดมสมบูรณ์เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด กระแสน้ำจากผืนป่าไหลผ่านร่องน้ำ ลำห้วยหลายสาย ลงสู่ลำห้วยเสียว และท้องทุ่งนารอบๆ ประมาณ ๘,๘๐๐ ไร่ ช่วยลดการแพร่กระจายของดินเค็มนับหมื่นไร่ ตะกอนจากใบไม้ที่ร่วงหล่นทับถมกลายเป็นปุ๋ยธรรมชาติแหล่งใหญ่ ที่ถูกน้ำฝนชะล้างลงสู่ที่นาชาวบ้านทำให้ผืนนาอุดมสมบูรณ์ และไหลลงสู่แหล่งน้ำกลายเป็นแหล่งอาหารชั้นดีของสัตว์น้ำนานาชนิด ผืนป่ากว้างใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของแมลงศัตรูพืช ทำให้แมลงไม่มารบกวนพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน ป่าแห่งนี้จึงเป็นตั้งโรงกลั่นน้ำ โรงงานผลิตปุ๋ย และแนวกำแพงธรรมชาติเหนืออื่นใด ป่าผืนนี้ คือ ป่าที่ให้ชีวิตแก่ชาวบ้าน ๒๐ หมู่บ้านที่อยู่รอบผืนป่า เป็นคลังอาหาร คลังยา เป็นซุเปอร์มาร์เก็ตขนาดมหึมา ผลิตอาหารธรรมชาติ จากเห็ด มัน ห่อนไม้ พืชผักผลไม้ สัตว์ต่างๆ แมลงนานาชนิด สมุนไพรรักษาโรค ไม้ใช้สอยสร้างบ้านเรือน ทำฟืน อุปกรณ์เครื่องใช้เปลือกไม้ย้อมสีเส้นไหม เส้นด้าย ฯลฯ ให้ผู้คนเข้ามาจับจ่ายใช้สอยตลอดทุกฤดูกาลโดยไม่ต้องเสียเงิน พื้นล่างป่าคือ คอกปุศุสัตว์ธรรมชาติที่มีหญ้าระบัดอ่อนนุ่มเป็นอาหารเลี้ยงวัว ควาย เป็นโรงเพาะชำพันธุ์กล้าไม้ธรรมชาติให้ชาวบ้านไปปลูกตามบ้านเรือน ฯลฯ พวกเขารู้ว่าคุณค่าของป่ามีมากมายเพียงใด หากเปรียบเทียบกับเป็นตัวเงินคงมีจำนวนมหาศาล

พอสมัย วันบัวแดง บ้านบุรพาพัฒนา ตำบลโคกสีทองกลาง บอกว่า “คนเราต้องอาศัยป่าตลอดชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ยามคลอดอาศัยต้นไม้ทำฟืนอยู่ไฟ สมุนไพรช่วยให้มีน้ำนมมากขึ้น เมื่อลูกเริ่มโต แมกก็เข้าป่าเก็บผัก ผลไม้ หา สัตว์ แมลง ในป่ามาเลี้ยงลูก เมื่อลูกโตครบวชต้องใช้ไม้ทำโรงเรียน ฟืนหุงต้มอาหาร แต่งงานก็ได้ไม้ล้มขอนนอนไพรจากป่าสร้างบ้านเรือน แก้วดวงเมื่อเจ็บไข้ได้สมุนไพรจากป่ารักษาบรรเทา เมื่อถึงวาระสุดท้ายของชีวิตได้อาศัยไม้จากป่าสร้างโรงเรียนจัดงาน ฟืนหุงหาอาหาร และเผาศพ จนกระทั่งสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุกระดูก”

๒) เรียนรู้ปัญหา...สร้างพลังชุมชนรักษาผืนป่า

ป่าโคกใหญ่ เริ่มถูกรุกรานเมื่อทางราชการประกาศให้ป่าโคกใหญ่ เป็นพื้นที่สาธารณะ “เปิดป่า” ให้ชาวบ้านเข้าไปจับจองพื้นที่ปลูกพืชไร่ ปอ มันสำปะหลัง ตามนโยบายการส่งเสริมการปลูก “พืชพาณิชย์” ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ และ ๒๕๐๘พื้นที่ป่า ๓,๕๘๘ ไร่ ถูกราษฎร ๒๔๓ ครอบครัว หักร้าง ถางพงจับจองพื้นที่ทำกิน อีกทั้งนายทุนที่เข้ามากว้านซื้อที่ปลูกอ้อย ยูคาลิปตัส และสาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ผืนป่าโคกใหญ่ถูกบุกรุกทำลายเป็นบริเวณกว้างขวาง คือ การลักลอบตัดไม้เพื่อทำฟืนส่งโรงงานต้มเกลือสินเธาว์ในเขต อ.บรบือ อ.วาปีปทุม และ อ.นาคูน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นต้นมา ซึ่งผลของการทำเกลือทำให้เกิดการแพร่กระจายของเกลือสู่น้ำข้าว เสียหายนับล้าน

ไร่ ระบบนิเวศลำน้ำเสียวถูกทำลาย ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๓๓ ชาวบ้านจึงรวมตัวคัดค้านการทำเกลือ จนในที่สุดรัฐบาลได้ประกาศยกเลิกให้ยุติการทำเกลือในเขตจังหวัดมหาสารคาม

ความทุกข์ยากจากปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านเริ่มหันหน้าเข้าพูดคุยปรึกษาหารือกัน จุดหักเหครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อพ่อผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือ ผู้นำการต่อสู้ขัดขวางการบุกรุกทำลายป่าถูกจับในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ความขัดแย้งครั้งนี้ กระตุ้นจิตสำนึกชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของป่ามากขึ้น เข้าใจถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากผืนป่าถูกทำลาย ชาวบ้านบอกว่า “ป่าเหมือนพ่อแม่ของเรา เราต้องรักษาไว้ให้ลูกหลาน เหมือนที่บรรพบุรุษของเรารักษาไว้ให้เรา ถ้าเรารักษาไว้ไม่ได้ ก็เหมือนทรยศต่อบรรพบุรุษ ป่าเป็นชีวิตของชาวบ้าน ป่าเป็นตู้กับข้าว ให้เราเปิดหาอาหารได้ทุกฤดู ถ้าขาดป่าเราก็ตาย”

การรวมตัวเริ่มชัดเจนจริงจังมากขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการประชุมผู้นำ ๑๔ หมู่บ้าน ๕ ตำบล รอบผืนป่า ร่วมกันกำหนดกติกาป่าชุมชนที่ไม่ขัดกับวัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น ตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนโคกใหญ่ ในปีเดียวกันนี้เองผู้นำชุมชนและชาวบ้านมีโอกาสดูงานการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ความรู้ที่ได้รับถูกนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่ มีการปรับปรุงการตั้งคณะกรรมการเครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ และปรับปรุงกฎระเบียบป่าชุมชนให้ชัดเจน พร้อมทั้งประกาศให้ชุมชน หน่วยงานราชการ ทราบโดยทั่วกันในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ สามารถขยายเครือข่ายแผ่กว้างออกไปเป็น ๒๐ หมู่บ้าน ๕ ตำบลรอบผืนป่า ประกอบด้วยตำบลดงใหญ่ ๓ หมู่บ้าน ตำบลหนองแสง ๕ หมู่บ้าน ตำบลแคน ๘ หมู่บ้าน ตำบลโคกสีทองกลาง ๒ หมู่บ้าน และตำบลบานหวาย ๒ หมู่บ้าน

๓) กิจกรรมฟื้นฟูผืนป่า...ฟื้นฟูคุณภาพชีวิตสู่ชุมชน

ความเข้าใจระบบนิเวศอย่างลึกซึ้งของชุมชน สะท้อนผ่านแนวทางการจัดการ “ป่า ๓ ชั้น” สามารถจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ ชั้นที่ ๑ เป็นเขต “ป่าชุมชน” ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะด้านในสุดของผืนป่า มีสภาพเหมือน “ไข่แดง” วงใหญ่ มีเนื้อที่ ๔,๒๖๖ ไร่ ถัดจากเขตป่าชุมชน คือ “เขตป่ากันชน” หรือพื้นที่ป่าบริเวณหัวไร่ปลายนาของชาวบ้าน พื้นที่รวม ๓,๕๘๘ ไร่ สภาพป่ายังสมบูรณ์มีต้นไม้ขนาดกลางและขนาดเล็กอยู่มาก ถือเป็นแนวกันชนหรือ “ไข่ขาวชั้นใน” ส่วนชั้นนอกสุด คือ “เขตพื้นที่นา” เป็นพื้นที่ที่อยู่รอบนอกสุด เป็น “ไข่ขาวชั้นนอก” ที่แผ่กว้าง

การรักษาผืนป่าให้อยู่รอดคงเป็นไปไม่ได้ถ้าตราบไคชาวบ้านยังอดอยาก คณะกรรมการเครือข่ายฯ จึงพยายามหาแนวทางอนุรักษ์ป่าไม่อย่างยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมเป็นทางเลือก เพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ต้องบุกรุกป่า กิจกรรมเหล่านี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จำนวน ๕,๔๖๓,๖๑๒ บาท ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ และจากกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน (SIF) จำนวน ๔๑๒,๐๐๐ บาท ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เงินทุนเหล่านี้ถูกนำมาสร้างกิจกรรมด้านต่างๆ แก่ชุมชนในเครือข่ายทั้งการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า เช่น แปลงวิจัยการปลูกพันธุ์ไม้พื้นเมือง โดยชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูล การปลูกป่าด้วยพันธุ์ไม้พื้นเมือง ปลูกไม้ใช้สอย ไม้ผลตามหัวไร่ปลายนา จัดผ้าป่าพันธุ์ไม้ กองทุนการส่งเสริมการทำวนเกษตร การจำค่ายาวชนศึกษาธรรมชาติ การบวชป่าและทำบุญสืบชะตาป่า การรณรงค์เผยแพร่สร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ชุมชนที่อยู่รอบผืนป่าและหน่วยงานต่างๆ ผ่านสื่อต่างๆ เช่น หมอ

ลำ เอกสารผ่านพับ สิ่งพิมพ์ การเข้าร่วมนิทรรศการในงานสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ตลอดจนกิจกรรมฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีอาชีพทางเลือก การทำระบบเกษตรที่มีประสิทธิภาพ ไม่ต้องใช้พื้นที่มาก เช่น การทำเกษตรผสมผสานและปศุสัตว์ในพื้นที่ลุ่ม ส่วนพื้นที่ดอนหรือโคก ส่งเสริมการทำเกษตรโดยพ่อบ้านไปอบรม ศึกษาดูงานในพื้นที่ต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ โดยมีเงินทุนสนับสนุนจากกองทุนต่างๆที่จัดตั้งขึ้น เช่น กองทุนเพาะชำกล้าไม้ กองทุนไม้ผลยืนต้น กองทุนชุดสระในนา กองทุนเลี้ยงวัวพื้นบ้าน กองทุนออมทรัพย์ เป็นต้น คุณภาพชีวิตและจิตสำนึกของชาวบ้านมีมากขึ้น พร้อมกับผืนป่าที่ถล่มพังตัวมากขึ้นจากความบอบช้ำในอดีต...

๔) วัฒนธรรมเก็บผักหักพิน...คืนกลับมาอีกครั้ง

ทุกวันนี้ ชาวบ้านพร้อมใจกันปฏิบัติตามกฎระเบียบป่าชุมชน ร่วมกิจกรรมการปลูกป่าเสริมทำแนวกันไฟ ดับไฟป่า แบ่งการดูแลรับผิดชอบพื้นที่ป่ากว้างใหญ่ ตามพื้นที่ใกล้เคียงของชุมชนนั้นๆ (Zoning) ชาวบ้านทุกเพศทุกวัยทั้งผู้เฒ่า ผู้แก่ เด็ก พ่อบ้าน แม่บ้าน ชายหนุ่ม หญิงสาว ครู นักเรียน พระภิกษุสงฆ์ จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาดูแล ถางหญ้า พรวนดิน

ต้นจิตสำนึกที่หยั่งรากลึกเติบโตงอกงามอยู่ในชุมชนรอบป่าโคกใหญ่ ทำให้ผืนป่าได้รับการป้องกันดูแล ระบบนิเวศจึงฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว พร้อมทั้งจะผลิตพืชพรรณ ธัญญาหาร สมุนไพร เกื้อกูลต่อสิ่งมีชีวิตและชาวบ้านรอบผืนป่า “วัฒนธรรมเก็บผักหักพิน” กำลังคืนกลับมาอีกครั้ง ภาพชาวบ้านเข้าป่าหาผักตั่ว ผักกระโทก ผักกระเจียว ผักเม็ก ผักหนาม หน่อไม้ ไช้ผดแดง เป็นภาพชีวิตที่งดงาม ผลิตผลจากป่ามีมากมายจนเหลือกินเหลือใช้เผื่อแผ่ถึงเพื่อนบ้านในแถบจังหวัดใกล้เคียง และขายเป็นรายได้เสริม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เห็ด” นานาชนิดที่พวกเขาภาคภูมิใจว่าป่าผืนนี้ คือ แหล่งเห็ดแหล่งใหญ่ในภาคอีสาน ทั้งเห็ดโคน เห็ดก่อ เห็ดระโงก เห็ดขอน เห็ดโคล เห็ดผึ้ง เห็ดนกยูง เห็ดน้ำหมาก ฯลฯ ในช่วงฤดูเก็บเห็ดระหว่างเดือนกรกฎาคม - กันยายน ผลผลิตที่ได้สร้างรายได้เข้าสู่ชุมชนปีละเกือบล้านบาท แม้แต่เด็กนักเรียนตัวเล็กๆ ก่อนไปโรงเรียนหรือหลังเลิกเรียนก็เข้าป่าหาเห็ด จับแยมขาย มีรายได้วันละ ๑๐ - ๒๐ บาท สร้างให้เขาผูกพันเข้าใจและเห็นคุณค่าของป่าโดยไม่รู้ตัว...

๕) พลังชุมชน...รากฐานสู่ประชาสังคม

ปัญหามากมายที่เกิดขึ้นในอดีต สร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีค่าแก่ชุมชน ทำให้ตระหนักได้ว่า แนวทางการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชน ต้องมีรากฐานมาจากความรู้ ความเข้าใจ และความร่วมมือของคนในชุมชน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมกันค้นหาแนวทางพัฒนา แก้ไขนำไปสู่การรวมกลุ่ม จัดตั้งองค์กรชุมชน โดยมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน มีผลงานและการดำเนินกิจกรรมต่อเนื่อง อันเป็นรากฐานสำคัญสู่วิถีทาง “ประชาสังคม” ซึ่งขยายผลสร้างเครือข่ายให้กว้างไกลออกไป ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงแก่ชุมชนอื่น ดังเช่น โครงการป่าดงใหญ่ ที่ ต.ดงใหญ่ อ.วาปีปทุม เนื้อที่ ๗๕๗ ไร่ โครงการป่าโคกหินลาด ต.โคกก่อ อ.เมือง จ.มหาสารคาม เนื้อที่ ๓,๗๓๕ ไร่ แลโครงการป่าโคกหินฮาว ต.ขามป้อม อ.เปือยน้อย จ.ขอนแก่น เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิด “ประชาคมรักษาป่า” ที่มีพลังเข้มแข็งต่อไป^{๕๓}

^{๕๓} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๑, (๒๕๔๒), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pptinternet.pptplc.com> [๒๕ มกราคม ๒๕๖๐].

๒.๖.๔ ป่าชุมชนโคกชี ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

บ้านหนองห้าง ชุมชนเก่าแก่ของชาวผู้ไท ที่ดูแลรักษาป่า "โคกป่าชี" พื้นที่ ๑,๒๖๘ ไร่ ซึ่งสภาพเสื่อมโทรมเพราะการรुकตัดไม้จากชุมชนรอบผืนป่า การจับจองเป็นที่ส่วนบุคคล ปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นทุกปี การผ่านเข้าออกผืนป่าอย่างไม่จำกัด และไม่มีการดูแลรักษา ทำให้ป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจึงเกิดความตระหนักและหาวิธีดูแลรักษา โดยการสร้างกฎเกณฑ์การเข้าใช้ประโยชน์ การจัดตั้งกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่ากระบวนกรสร้างคนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ รวมทั้งประสานงานกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ในการแบ่งเขตการดูแลรักษาป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์ จนเกิดเป็นรูปแบบการจัดการป่าร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน

บ้านหนองห้างเป็นชุมชนชาวผู้ไท หรือผู้ไท มีอายุนับย้อนหลังไปถึงสองร้อยปี บรรพบุรุษของชาวหนองห้างอพยพมาจากทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง แล้วมาลงหลักปักฐานที่นี่ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มเชิงเขาอยู่ด้านทิศใต้ของเทือกเขาภูพาน ที่ตั้งชุมชนแต่เดิมนั้นเป็นหนองน้ำที่บรรดานายพรานมาล่าสัตว์แล้วมาซัดห้างดักยิงสัตว์จึงเรียกกันว่า "หนองห้าง" ในอดีต รอบชุมชนยังเป็นป่าเป็นดง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินดินสลับที่ราบ ในส่วนที่ราบก็กลายเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ตรงที่ดอนและโคก หรือเนิน เป็นป่าที่เก็บไว้หาอยู่หากิน แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอย และที่เลี้ยงสัตว์ของชุมชน

ชุมชนหนองห้างตั้งอยู่ใกล้ภูสีฐาน ภูเขาสูงหนึ่งของเทือกเขาภูพานอันกว้างใหญ่ เชิงภูสีฐานเป็นป่าเต็งรังสลับป่าเบญจพรรณ เนื้อที่ ๑,๒๖๘ ไร่ ป่าไม้แห่งนี้ชาวบ้านเรียกว่า "โคกป่าชี" ชื่อสันนิษฐานที่มาของชื่อมีอยู่สองประเด็นคือ ป่าแห่งนี้มีต้นไม้พื้นถิ่นชนิดหนึ่งคือ ต้นชี ขึ้นเป็นจำนวนมาก หรือ ป่าแห่งนี้เป็นที่เก็บชีชี หรือชัน ของผู้คนแถบนี้ ชีชีหรือชัน เป็นยางของไม้จิกหรือไม้เต็ง ยางไม้ที่ไหลซึมเยิ้มออกมาจากต้นจิกจะจับตัวแข็งเป็นแท่งยาว รูปร่างแปลกๆ ชาวบ้านจะออกเที่ยวตระเวนหาเพื่อสอยเก็บมา แล้วจึงบิด ตำ หรือป่น ให้ละเอียด ผสมกับน้ำมันพืช ใช้น้ำหรือทาสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือนเพื่อป้องกันการรั่วไหลของน้ำ เช่น ช่อ ครุที่สานด้วยไม้ไผ่ ตะกร้า หรือใช้ทาหรือยารอยรั่วของเรือ เป็นต้น เนื่องจากป่าแห่งนี้มีต้นจิกซึ่งเป็นที่มาของชีชี ชาวบ้านจึงอาจเรียกโคกแห่งนี้ว่า โคกป่าชี ไม่ว่าจะที่มาของชื่อโคกจะเป็นอย่างไร สำหรับชาวบ้านหนองห้างและบ้านข้างเคียง ผืนป่าแห่งนี้คือมรดกทางธรรมชาติอันทรงคุณค่าที่ทุกชีวิตได้พึ่งพาตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน

คนแก่คนเฒ่าเล่าว่า ในอดีต โคกป่าชีเป็นป่าสมบูรณ์ มีพื้นที่กว้างใหญ่กว่าปัจจุบันมาก ภายหลังมีการตัดไม้ใหญ่มาสร้างบ้านเรือน ทำให้ไม้ใหญ่หมด เหลือแต่ไม้รุ่นสอง และมีแนวโน้มว่าจะเสื่อมโทรมลง อีกทั้งยังมีปัญหาการบุกรุกจับจองเป็นที่ส่วนบุคคลหลายครั้ง มีการขอใช้พื้นที่เพื่อจัดตั้งเป็นสถานศึกษาขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านร่วมกันผลักดันจนสำเร็จแม้จะใช้เวลานาน มีเรื่องของไฟป่าที่เกิดขึ้นทุกปี

๑) กำเนิดกลุ่มรักษาป่า

จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์เกิดขึ้นในปี ๒๕๓๗ เมื่อป่ามีสภาพเสื่อมโทรมเพราะการรुकตัดไม้จากชุมชนรอบผืนป่า การจับจองเป็นที่ส่วนบุคคล ปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นทุกปี การผ่านเข้าออกผืนป่าอย่างไม่จำกัด และไม่มีการดูแลรักษา ทำให้ป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจึงเกิดความตระหนักและหาวิธีดูแลรักษา โดยการสร้างกฎเกณฑ์การเข้าใช้ประโยชน์ แต่ยังไม่มีการรวมตัวอย่างเป็นทางการ

ในปี ๒๕๔๐ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองห้าง ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้น ได้หยิบยกสถานการณ์ความเสื่อมโทรมของป่าขึ้นมาหารือร่วมกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน และตัวแทนชาวบ้าน ในที่สุดมีข้อสรุปว่า ควรที่จะมีการพัฒนาพื้นที่ป่า โดยการสร้างหอเฝ้าระวังไฟป่า และพัฒนาให้เป็นจุดอบรมของกลุ่มเยาวชนในการศึกษาธรรมชาติ และจัดตั้งคณะกรรมการรักษาป่าที่พัฒนามาจากกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าจำนวนกว่า ๑๖๐ คน โดยแบ่งหน้าที่การทำงานออกเป็น ๗ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า กลุ่มอนุรักษ์สัตว์ป่า กลุ่มด่านตรวจ กลุ่มปลูกป่า กลุ่มไฟป่า กลุ่มสมุนไพรรักษา และกลุ่มประชาสัมพันธ์ มีการตั้งด่านตรวจตราลงทะเลเบียน เพื่อเก็บค่าผ่านทางจากที่นั้งชุมชนอื่นๆ ที่เข้าไปหาของป่า มีทีมออกตรวจตราเฝ้าระวังการตัดไม้ทำลายป่า และไฟป่า และมีการปลูกป่าเพิ่มทุกปี

ผลจากทุ่มเททำงานทำให้โคกป่าซีพื้นตัว กิจกรรมดังกล่าวสะท้อนถึงการทำงานที่เข้มแข็งทำให้ชาวบ้านหนองห้างได้รับพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในปี ๒๕๔๖

๒) สร้างภาคีเครือข่าย

การถ่ายทอดเรื่องราวของป่าไปสู่กลุ่มเยาวชนก็เป็นงานอีกส่วนหนึ่ง ลูกหลานบ้านหนองห้างเรียนรู้เรื่องป่ากันตั้งแต่จำความ โดยวิ่งตามพ่อแม่เข้าไปหาเก็บหาอาหารในป่าตั้งแต่เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ป่า หัวมัน ขิงป่า สมุนไพร ใบตอง การหาขี้ผึ้งหรือชัน เก็บแมงคาง แมงคับ ไส้แยะ ไส้ปอม ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้เป็นความสนุกสนานในโรงเรียน ครูจะพาเด็กๆ เข้ามาเรียนรู้เรื่องป่าทั้งในคาบเรียนและการจัดค่าย เด็กเล็กได้เรียนรู้ชื่อต้นไม้ รู้จักสังเกตใบและต้น และประโยชน์ เด็กมัธยมจะทำโครงการโดยแบ่งกลุ่มเป็นทีมเพื่อศึกษาในหลายประเด็น อย่างเรื่องเห็ด ก็ศึกษาว่าในป่ามีเห็ดอยู่กี่ชนิด กินได้กี่ชนิด เป็อเมาก็ชนิด รูปร่างแต่ละอย่างเป็นอย่างไร พื้นที่ที่เห็ดแต่ละงอก รวมทั้งศึกษามูลค่าเห็ดในแต่ละเดือน เด็กๆ พบว่าเห็ดจากโคกป่าซีมีมูลค่าต่อวันมากกว่าราคารถมอเตอร์ไซด์ทั้งคัน มีกลุ่มศึกษาเรื่องพรรณไม้ที่เข้ามาวาดภาพทำแผนที่ กลุ่มศึกษาสภาพดิน กลุ่มศึกษานก กลุ่มศึกษาผลไม้ป่า กลุ่มศึกษาแหล่งน้ำและฝายแม้วในพื้นที่ป่า กลุ่มศึกษาการใช้เปลือกไม้ย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มแปรรูปหน่อไม้ กลุ่มแปรรูปเห็ดโคล กลุ่มศึกษาสมุนไพร

เมื่อทำข้อมูลเสร็จ นักเรียนแต่ละกลุ่มจะนำเสนอหน้าห้องเรียนเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเติมเต็มข้อมูลให้แกกัน ข้อมูลที่ได้ รุ่นพี่จะนำไปถ่ายทอดให้กับน้องๆ ในการจัดค่ายเยาวชนคนรักป่าของโรงเรียน ที่จัดขึ้นทุกปี โดยใช้พื้นที่ในโคกป่าซี พี่จะสอนน้องเรื่องการขุดมันป่า การฝักกลบเหง้า การเก็บแมงคับ แมงคาง แบบไม่ต้องทำลายต้นไม้ การเก็บสมุนไพรรักษาและการเก็บเปลือกไม้ แบบไม่ต้องทำลายธรรมชาติ และยังมีวิทยากรมาสอนวิธีทำแนวกันไฟให้เด็กๆ อีกด้วย

นอกจากกระบวนการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นแล้ว การสร้างภาคีความร่วมมือก็เป็นความสำคัญอย่างหนึ่ง แม้โคกป่าซีจะเป็นป่าที่ไม่ได้มีพื้นที่ใหญ่โตมากนัก แต่ก็มี การสร้างภาคีพันธมิตรในการทำงานร่วมกันหลายภาคส่วน อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองห้าง จัดสรรงบประมาณในการบำรุงฟื้นฟูป่าทุกปี มีบุคลากรที่รับผิดชอบทางด้านสิ่งแวดล้อมและป่าโดยตรง สถานีอนามัยก็มีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านสมุนไพร โรงเรียนหนองห้าง ก็มีครูที่เป็นคนท้องถิ่น มีความผูกพันกับป่าแห่งนี้ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ข้าราชการเกษียณ กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรีแม่บ้าน วัด ล้วนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า และยังมีองค์กรพี่เลี้ยงที่มีส่วนหนุนเสริมได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสี

ฐาน และหน่วยรักษาป่าที่มีพื้นที่ป่าติดต่อกันกับโคกป่าซี และยังให้การสนับสนุนเรื่องวิทยากร จัดฝึกอบรม ร่วมกำหนดแผนและนโยบายที่หนุนเสริมกัน มีหน่วยงานการท่องเที่ยวที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ โดยให้งบประมาณผ่านทาง อบต. เพื่อปรับปรุงเส้นทางจากชุมชนสู่ป่า การสร้างร่องน้ำ การสร้างหอสังเกตการณ์ไฟฟ้า การสร้างฝายแม่ั่ว ศาลาพักของหน่วยตรวจป่า (รสบท.) รวมทั้งสร้างศูนย์ประสานงาน สำนักงานโครงการโคกป่าซี องค์กรประกอบหลายๆ ด้านเหล่านี้ ทำให้โคกป่าซีกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ ที่มีผู้มาศึกษาดูงาน และจัดค่ายฝึกอบรมเป็นประจำจากจุดเริ่มต้นของกลุ่ม รสบท. นำมาสู่กระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ การทำงานร่วมกับภาครัฐ จนเกิดเป็นรูปแบบการจัดการป่าร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน^{๕๔}

^{๕๔} คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๙, (๒๕๕๐), รางวัลลูกโลกสีเขียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pttinternet.pttplc.com>, [๒๕ มกราคม ๒๕๖๐].

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีรูปแบบวิธีดำเนินการวิจัยประกอบด้วย รูปแบบการวิจัย ประชากร/ผู้ให้ข้อมูล พื้นที่การวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือการวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาหลักการ และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้ตามแนวพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์และเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย

๓.๒ พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ พื้นที่การวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก ดังนี้

๑) เป็นพื้นที่ที่พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

๒) เป็นพื้นที่ที่เคยได้รับรางวัลการจัดการป่าชุมชน

พื้นที่การวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ๓ จังหวัด ๔ พื้นที่ ได้แก่

๑) จังหวัดร้อยเอ็ด ๒ พื้นที่ คือ (๑) ป่าชุมชนบ้านเขวาคอก-บ้านเขวาพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอมัญจาคีรี (๒) ป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอนาคู

๒) จังหวัดมหาสารคาม ๑ พื้นที่ คือป่าชุมชนโคกใหญ่อำเภอนาคู

๓) จังหวัดกาฬสินธุ์ ๑ พื้นที่ คือ ป่าชุมชนโคกสีตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์

๓.๒.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งการสุ่มแบบนี้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้วิจัยเอง คือได้เลือกเฉพาะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการป่าชุมชน เพราะเป็นผู้เข้าใจการจัดการป่าชุมชนดีที่สุด ได้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น จำนวน ๒๕ รูป/คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์ และกลุ่มตัวอย่างในการเสวนากลุ่ม ดังนี้

ก. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์

๑) พระสงฆ์ ๘ รูป

- ๒) ผู้นำชุมชน ๔ คน
 - ๓) บุคลากรขององค์การปกครองท้องถิ่น ๔ คน
 - ๔) คณะกรรมการป่าชุมชน ๔ คน
 - ๕) ประชาชนทั่วไป ๕ คน
- รวมทั้งสิ้น จำนวน ๒๕ รูป/คน

ข. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการเสวนากลุ่ม

- ๑) พระสงฆ์ผู้เป็นเจ้าของพื้นที่การวิจัย ๔ รูป
 - ๒) คณะกรรมการป่าชุมชน ๔ คน
- รวมทั้งสิ้น ๘ รูป/คน (คัดเลือกจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์)

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

๓.๓.๑ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย

๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview) สำหรับสัมภาษณ์พระสงฆ์และผู้เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) แนวปฏิบัติ/กิจกรรมการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ (๒) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน (๓) หลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ (๔) นโยบายและกลไกภาครัฐในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

๒) การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อวิเคราะห์ (๑) แนวปฏิบัติ/กิจกรรมการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ (๒) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน (๓) หลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์และ (๔) นโยบายและกลไกภาครัฐในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

๓) การสังเกต โดยสังเกตการณ์เรียนรู้ พฤติกรรมการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบการทำกิจกรรม

๔) การใช้เทคนิคการถ่ายภาพ เพื่อประกอบการศึกษา (๑) แนวปฏิบัติ/กิจกรรมการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ (๒) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน (๓) หลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์และ (๔) นโยบายและกลไกภาครัฐในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

๓.๓.๒ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๑) กำหนดเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการศึกษาข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดตัวแปรการวิจัยและเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์

๒) ร่างแบบสัมภาษณ์ตามประเด็นที่กำหนดให้ครบถ้วนทุกตอน

๓) นำแบบสัมภาษณ์ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ

๔) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำ

๕) จัดทำแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) การรวบรวมข้อมูลเอกสาร การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (การวิจัยเชิงสำรวจ) ในส่วนของการศึกษาเอกสาร(Documentary Study) เป็นการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเอกสาร ซึ่งมีรายละเอียดในการศึกษา ดังนี้

๑.๑) ศึกษา ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเอกสารและหลักฐานจากคัมภีร์ หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย ตลอดจนเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ เกี่ยวกับนิเวศวิทยา นิเวศวิทยาเชิงพุทธ และการจัดการป่าไม้ชุมชน

๑.๒) ศึกษาวิเคราะห์การจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์

๑.๓) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์

๒) การวิจัยภาคสนาม เป็นขั้นตอนหลังจากการศึกษาทางเอกสารแล้ว โดยกระทำ ดังนี้คือ

๒.๑) สำรวจป่าชุมชนในพื้นที่ ๓ จังหวัด คือ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดกาฬสินธุ์

๒.๒) กำหนดพื้นที่ในการวิจัย ซึ่งได้แก่ (๑) จังหวัดร้อยเอ็ด คือ ป่าชุมชนบ้านเขวาคอก-บ้านเขวาพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ และป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพธิ์ทอง(๒) จังหวัดมหาสารคาม คือ ป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอนาโพธิ์ (๓) จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ ป่าชุมชนโคกสี ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๒.๓) ขออนุญาตผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด เพื่อขอความร่วมมือกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง

๒.๔) ขออนุญาตเจ้าของพื้นที่ในการศึกษาวิจัย กำหนดวันเวลาในการสัมภาษณ์ สันทนาการ และติดต่อประสานงานกับกลุ่มเป้าหมาย

๒.๕) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง คือเดินทางไปสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

๒.๖) จัดสนทนากลุ่ม โดยบุคคลผู้ร่วมสนทนามีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องที่สนทนานั้น เพื่อเป็นการระดมความคิดเห็นหาองค์ความรู้ของการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

นำประเด็นที่ได้จากการถอดบทเรียน สรุปประเด็นหลักที่นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปและอธิบายความ

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะพรรณนาความ (Descriptive Presentation) หลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และรูปแบบการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยประเด็นที่ศึกษา ได้แก่ แนวปฏิบัติ/กิจกรรมการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ (๒) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน (๓) หลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ และ (๔) นโยบายและกลไกภาครัฐในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

๓.๗ สรุประบวนการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน บุคลากรองค์การปกครองท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์ป่าชุมชน รวมทั้งสิ้น ๒๕ รูป/คน เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มย่อย นำเสนอข้อมูลที่ได้โดยการพรรณนา

บทที่ ๔

หลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของ พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในบทนี้ส่วนที่เป็นข้อมูลพื้นที่ศึกษาและเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม นำ
ข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยลำดับดังนี้

๔.๑ หลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

หลักการและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา รวบรวมได้ดังนี้
พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสถานที่อันเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรหรือการปฏิบัติกรรมฐานใน
ป่าสราสีสุตตราว่า

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแสวงหาอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบ
ซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่าเมื่อจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ได้ไปถึงตำบลอรุเวลาเสนานิคม ได้
เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาด
ดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบเราจึงคิดว่า “ภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่า
เพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ
เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร ” เราจึงนั่ง ณ ที่นั่นด้วยคิด
ว่า “ที่นี่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร”^๑

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงป่าในฐานะเป็นสถานที่วิเวก สงัดจากความพลุกพล่านไว้ในมหาสิ
หนาทสุตตราว่า

บรรดาพรหมจรรย์มีองค์ ๔ นั้น พรหมจรรย์ในการประพาสดีของเราดังนี้ คือ เรานั้น
อาศัยชายป่าแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เมื่อใดเราได้พบคนเลี้ยงโค คนเลี้ยงปศุสัตว์ คนหาบน้ำคนหา
ฟืน หรือคนทำงานในป่า เมื่อนั้นเราเดินหนีจากป่าหนึ่งไปยังป่าอีกแห่งหนึ่ง จากป่าที่บ่าแห่งหนึ่ง
ไปยังป่าที่บ่าอีกแห่งหนึ่ง จากที่ลุ่มแห่งหนึ่งไปยังที่ลุ่มอีกแห่งหนึ่ง จากที่ดินแห่งหนึ่งไปยังที่ดิน
อีกแห่งหนึ่ง ซ้อนนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราคิดว่า “คนเหล่านั้นอย่าได้พบเรา และเราก็อย่าได้
พบคนเหล่านั้นเลย”^๒

ทรงทรงแสดงถึงประโยชน์ของป่าในฐานะช่วยขจัดความหวาดกลัวไว้ในมหาสิหนาทสุตตรามี
ใจความว่า

เรานั้นเข้าอาศัยแนวป่าแล้วแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ ที่ว่าน่ากลัวนั้น เพราะเป็นแนวป่าที่น่า
สะพรึงกลัว ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งยังมีราคะเข้าไปยังแนวป่านั้น โดยมากย่อมขนพองสยองเรานั้นอยู่ที่

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๒/๓๐๓-๓๐๔.

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๖/๑๖๐.

กลางแจ้งตลอดทั้งคืน ในราตรีที่หนาวเหน็บ ซึ่งอยู่ระหว่างเดือน ๓ ต่อเดือน ๔ เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การเห็นปานนั้น แต่อยู่ในแนวป่าในเวลากลางวัน ในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อน เราอยู่ในที่แจ้งในเวลากลางวัน แต่อยู่ในแนวป่าในเวลากลางคืน คาถาน่าอัศจรรย์นี้เราไม่เคยได้ยินมาก่อน ประารณาแก่เราว่า “มุนีผู้เสนาะแสวงหาความหมจดจอบาดแดด อาบน้ำค้างเปลือยกายทั้งมิได้ ผิงไฟ อยู่คนเดียว ในท่าที่น่านกลัว”^๓

ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า มีดังนี้^๔

พระพุทธศาสนาได้ตรัสถึงการพัฒนาเมืองด้วยการปลูกต้นไม้ สร้างสะพาน บ่อน้ำ เป็นต้น ในวนโรปมสูตรว่า

เทวดาทูลถามว่า บุญย่อมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อแก่ชนพวกไหน ชนพวกไหนตั้ง อยู่ในพระธรรมและสมบุรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์เล่าพระพุทธเจ้าตรัสว่า บุญย่อมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ แก่ชนที่ปลูกสวนไม้ดอกไม้ผล ปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา สร้างสะพาน โรงน้ำ บ่อน้ำ และศาลาที่พักอาศัย ทั้งชนเหล่านั้น ยังตั้งอยู่ในธรรม สมบุรณ์ด้วยศีล จึงไปสวรรค์อย่างแน่นอน^๕

ทรงตรัสสอนโดยใช้ต้นไม้เป็นสื่อในรุกขสูตรว่า

บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวก ที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้

๑. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม
๒. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อน แต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม
๓. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม
๔. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม^๖

ทรงสอนปรัชญาการปฏิบัติธรรมโดยอุปมาด้วยการตัดป่าไว้ในขุททกนิกาย ธรรมบทคาถามีใจความว่า

“วนํ ฉินฺทล มา รุกฺขํ วนโต ชายเต ภยํ
 ฉตฺวา วนํ วนภูมฺมจฺจ นินฺพพนา โทล ภิกฺขโว
 ยาววฺหิ วนภูมฺมํ น ฉิชฺชติ อณุมตฺโตปิ นรสฺส นาริสฺสุ
 ปฏิพทฺธมโน ว ตาว โส วจฺโฉ ชีรปโกว มตฺริ”
 “จงพากันตัดป่าแต่อย่าตัดต้นไม้ ภัยย่อมเกิดจากป่า
 ภิกษุทั้งหลาย จงตัดป่าและหมู่ไม้ที่ตั้งอยู่ในป่าเสีย
 จงเป็นผู้ไม่มีป่า เพราะว่าหมู่ไม้ที่ตั้งอยู่ในป่า
 ถึงจะมีจำนวนน้อยของนรชนยังไม่ขาดเพียงใด

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๖/๑๖๐.

^๔ พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร. และคณะ, แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๘-๓๙.

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^๖ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๙/๑๖๖.

เขาย่อมเป็นผู้มีใจปฏิบัติอยู่ในนารีทั้งหลาย
 เหมือนกับลูกวัวตัวที่ยังไม่ยอานม มีใจจดจ่อในแม่วัวฉะนั้น”^๗
 ทรงสอนการตัดต้นหาอุปมาด้วยการตัดรากไม้ไว้ในขุททกนิกาย ว่า
 “ยถาปิ มุเล อนุปทเว ทพเห ฉินโนปิ รุกโข ปุนเรว รุหติ
 เอวมปิ ตณหานุสเย อนุหเต นิพพตตตี ทุกขมิมิ ปุนปปุณ”^๘
 “ต้นไม้ ถึงจะถูกตัดไปแล้ว แต่รากไม้มีอันตรายยังมั่นคงอยู่
 ก็สามารถงอกขึ้นได้อีก แม้ฉันทใด เมื่อตัดหนาสัยที่ยังขจัดไม่ได้
 ทุกข์นี้ก็ยังสามารถเกิดขึ้นอยู่ร่ำไปแม้ฉันทนั้น”
 คำสอนเกี่ยวกับระบบนิเวศนอกนี้ มีดังนี้^๙

๑. ระบบนิเวศกับพุทธประวัติ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประสูติในท่ามกลางระบบนิเวศที่เป็นป่าอันร่มรื่นมีชื่อว่า
 “ลุมพินีวัน” ดังความใน ขุททกนิกาย สุตตนิบาต “พระโพธิสัตว์ผู้เป็นรัตนอันประเสริฐ ไม่มีผู้
 เปรียบเทียบ ได้บังเกิดแล้วในมนุษยโลก ที่ป่าลุมพินีวัน ในคามชนบทของเจ้าศากยะทั้งหลาย เพื่อ
 ประโยชน์เกื้อกูลและความสุข”^{๑๐}

การเสด็จออกบรรพชา การตรัสรู้ การแสดงปฐมเทศนา และการแสดงธรรมในโอกาส
 ต่างๆ รวมทั้งการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธองค์ ล้วนอยู่ในท่ามกลางระบบนิเวศป่าไม้ที่
 ประกอบไปด้วยสิ่งแวดล้อมอันมี ป่า แม่น้ำ และสัตว์ป่า เห็นได้จาก การเสด็จออกมหาภิเนษกรรม
 การบำเพ็ญเพียร และการตรัสรู้ ณ ใต้ร่มไม้ ริมฝั่งน้ำ และการทรงมนสิการปฏิจาสัมบุบาท ดังความ
 ที่ว่า

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่ง
 แม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอรุเวหา ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวย
 วิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์ เป็นเวลา ๗ วัน ที่นั่น พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการ
 ปฏิจาสัมบุบาท โดยอนุโลมและปฏิโลมตลอดปฐมยามแห่งราตรี^{๑๑}

ในการเสวยวิมุตติสุข ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอด ๗ สัปดาหานั้น ทรงประทับ
 อยู่ ใต้ร่มไม้ และบริเวณที่ใกล้ต้นไม้ ดังต่อไปนี้คือ ต้นโพธิพฤกษ์ ต้นอชปาลนิโครธ ต้นมุจลินท์ และ
 ต้นราชายตนะ ทรงแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งเป็นป่าไม้ที่มีหมู่กวางอาศัยอยู่ ใน

^๗ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐/๕๒.

^๘ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๔/๖๐.

^๙ นางรุจี ต้นตือศวโยธี, การวิจารณ์วรรณคดีเชิงพุทธนิเวศ, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษบัณฑิต,
 (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๘๐-๘๘.

^{๑๐} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/ ๖๘๙/ ๖๖๓.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย)/ ๔/ ๑/ ๑.

สัปดาห์ที่ ๖ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับใต้ต้นมุจลินท์ (ต้นจิก) มีฝนตก มุจลินท์นาคราชมา
วงขนดแผ่พังพานปกป้องพระองค์ ทรงเปล่งอุทานแสดงความสุขที่แท้ อันเกิดจากการไม่เบียดเบียน
กัน ดังความในพระไตรปิฎก

ครั้งนั้น ได้บังเกิดเมฆใหญ่ขึ้นในสมัยมิใช่ฤดูกาล เป็นฝนเจือลมหนาว ตกพรำตลอด ๗ วัน
ลำดับนั้น พญานาคมุจลินท์ได้ออกจากที่อยู่ของตนไปโอบรอบพระวรกายของพระผู้มีพระภาค
ด้วยขนด ๗ รอบ แผ่พังพานใหญ่ปกคลุมเหนือพระเศียรด้วยหวังว่า “ความหนาวอย่าได้
เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค ความร้อนอย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค สัมผัสจากเหลือบ ยุง
ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานอย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค” ครั้น ๗ วันผ่านไป พญานาค
มุจลินท์รู้ว่า ฝนหายตลอดเมฆแล้ว จึงคลายขนดออกจากพระกายของพระผู้มีพระภาคจำแลง
ร่างตนเป็นมาณพ ยืนประนมมือถวายอภิวาทอยู่เบื้องพระพักตร์ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค
ทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า พุทธอุทานคาถา ความสงบเป็นสุข
ของบุคคลผู้สันโดษ ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้รู้เห็นอยู่ ความไม่เบียดเบียนคือ ความสำรวมในสัตว์
ทั้งหลายเป็นสุขในโลก ความปราศจากราคะคือความล่วงกามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก ความ
กำจัดอัสมิมานะ (ความถือตัวเป็นนั่นเป็นนี่) เสียได้ เป็นสุขอย่างยิ่ง^{๑๒}

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ใกล้จะเสด็จสู่ปรินิพพาน สถานที่ที่พระพุทธองค์เตรียมเสด็จสู่
ปรินิพพานคือสถานที่ที่เป็นระบบนิเวศป่าไม้ พระพุทธองค์ได้ตรัสให้พระอานนท์จัดที่ประทับใต้ต้น
สาละ ดังความว่า

มาเถิด อานนท์ เราจะเข้าไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิริญญวดี ตรงศาลวันของพวกเจ้ามีลละ
อันเป็นทางเข้ากุสินารากัน ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคพร้อม
ด้วยพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิริญญวดีตรงศาลวันของพวกเจ้ามีลละ
อันเป็นทางเข้ากรุงกุสินารา แล้วรับสั่งเรียกพระอานนท์มาตรัสว่า อานนท์ เธอช่วยตั้งเตียง
ระหว่างต้นสาละทั้งคู่ หันด้านศิระชะไปทางทิศเหนือ เราเห็นดเหนียวจะนอนพัก ท่านพระ
อานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ตั้งเตียงระหว่างต้นสาละทั้งคู่หันด้านพระเศียรไปทางทิศ
เหนือ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสียหิเสยาโดยพระปรีศวีเบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาท
ทรงมีสติสัมปชัญญะ เวลานั้น ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาล บานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละ
เหล่านั้นร่วงหล่น โปรยปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต^{๑๓}

สรุปได้ว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีวิถีชีวิตอยู่ท่ามกลางระบบนิเวศป่า นับตั้งแต่
การประสูติ ณ สวนลุมพินีวันภายใต้ต้นสาละไปจนถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงมีสัมพันธกับ
องค์ประกอบของระบบนิเวศที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วยความเมตตา ประณีประนอม และทรงอยู่กับธรรมชาติ
ได้เป็นอย่างดี

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕/๘ - ๙.

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๑๘๘ - ๑๘๙/ ๑๔๗ - ๑๔๘.

๒. พระอาราม และสถานที่ทรงพำนักอยู่ท่ามกลางระบบนิเวศป่าไม้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทับพักแรมอยู่ท่ามกลางระบบนิเวศป่าไม้ สถานที่ที่ทรงแสดงธรรม ส่วนใหญ่จะแวดล้อมไปด้วยป่าไม้ ซึ่งในแต่ละสถานที่มักจะมีนามของพรรณไม้อันแสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อม ณ ที่นั้นว่าเป็นป่าไม้ชนิดใด เช่น “นิโครธาราม” เป็นพระอารามที่พระญาติวงศ์สร้างถวายพระพุทธเจ้า เป็นป่าไทร อยู่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์, “ชีวกัมพวัน” เป็นพระอารามในสวนมะม่วงเมืองราชคฤห์ ซึ่งชีวกโกมารภัจส์สร้างถวายพระพุทธเจ้า, “ปาวาริกัมพวัน” เป็นพระอารามซึ่งเป็นสวนมะม่วงของปาวาริกเศรษฐีแห่งเมืองนาลันทา, “กุฎาคารศาลา” เป็นศาลาเรือนยอดใน “ป่ามหาวัน”, “อัมพปาลีวัน” สวนมะม่วงของนางคณิกาชื่อ อัมพปาลี ที่ได้ถวายเป็นที่พักแด่พระสงฆ์ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน และ “ป่าเวฬุวัน” ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารถวายแด่พระพุทธเจ้านับเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ดังความในพระวินัยปิฎก

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสาร จอมมคธรัฐ ครั้นถึงแล้วจึงประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวายพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ขณะนั้นพระเจ้าพิมพิสารจอมมคธแห่งรัฐ ทรงนำของเคี้ยวของฉันอันประณีตประเคนพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขด้วยพระองค์เอง กระทั่งพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จแล้ว ทรงห้ามภัตตาหารแล้ว ละพระหัตถ์จากบาตร จึงประทับนั่ง ณ ที่สมควร ท้าวเธอทรงดำริว่า พระผู้มีพระภาคควรประทับที่ไหนหนอ ที่แห่งใดอยู่ไม่ไกล และไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค်พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อีกทีก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการกรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น จึงมีพระราชดำริว่า อุทยานเวฬุวัน ของเรานี้ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก ผู้ประสงค်พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อีกทีก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการกรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น อย่ากระนั้นเลย เราพึงถวายอุทยานเวฬุวันแด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วทรงจับสุวรรณภิงคาร หลั่งน้ำน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาคด้วยพระราชดำรัสว่า หม่อมฉันขอถวายพระผู้มีพระภาค ทรงรับอารามแล้ว ทรงชี้แจงให้พระเจ้าพิมพิสารจอมมคธรัฐเห็นชัด ชวนให้อายากรับไปปฏิบัติ รั้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถาแล้วเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับ เสด็จกลับ ต่อมาพระพุทธองค์ ได้ทรงแสดงธรรมมีกถา เพราะเรื่องนั้นเป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม^{๑๔}

สรุปได้ว่า อาราม และสถานที่ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ส่วนใหญ่จะแวดล้อมไปด้วยป่าไม้ ซึ่งในแต่ละสถานที่มักจะมีนามของพรรณไม้อันแสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อม ณ ที่นั้นว่าเป็นป่าไม้ชนิดใด

๓. กลวิธีการสอนท่ามกลางระบบนิเวศ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีวิถีชีวิตอยู่ท่ามกลางระบบนิเวศของป่าไม้ และทรงใช้องค์ประกอบของระบบนิเวศทั้งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต เป็นเนื้อหา และเป็นสื่อในการสอน ดังเช่น การ

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/ ๓๕๗/ ๔๘๓.

อธิบายความหมายของคำว่า “ปาราชิก” คำว่า แม้ภิกษุนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสเทียบเคียงภิกษุรูปก่อน
คำว่า เป็นปาราชิก อธิบายว่า

ภิกษุถือเอาทรัพย์สินที่เจ้าของมิได้ให้ ๑ บาท บ้าง ควรแก่ ๑ บาทบ้าง เกินกว่า ๑ บาทบ้าง
โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายศากยบุตร เปรียบเหมือนใบไม้เหี่ยว
เหลืองหลุดจากขั้วแล้ว ไม่อาจเป็นของเขียวสดต่อไปได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัส
เรียกว่า เป็นปาราชิก^{๑๕}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา ทรงเปรียบเทียบสิ่งที่พระองค์ทรง
รู้จักกับใบประดู่ ดังความว่า

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่ สีเสปวัน เขตกรุงโกสัมพี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรง
หยิบใบประดู่ลาย ๒ - ๓ ใบขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมา ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายจะเข้าใจความซื่อนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒ - ๓ ใบที่เราหยิบขึ้นมา กับใบที่อยู่บน
ต้น อย่างไหนจะมากกว่ากัน ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบที่อยู่บนต้นไม้นั้นแล
มากกว่าใบประดู่ลาย ๒ - ๓ ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุ
ทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก
เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่
เป็นไปเพื่อคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่
เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนี้เราจึงมิได้บอก สิ่งอะไรเล่า ที่เราบอกแล้ว คือเราได้บอกกว่านี้
ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เพราะเหตุไรเราจึงบอก เพราะสิ่งนี้มี
ประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ
เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เพราะเหตุนี้ เราจึงบอก ภิกษุทั้งหลาย เพราะ
เหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ ทุกขนิโรธคา
มินีปฏิปทา^{๑๖}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเพื่อเปรียบเทียบถึงการพยายาม
ทำความเพียรให้มากเพื่อรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ กับขนาดของใบไม้ ดังความต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เรายังไม่รู้แจ้งทุกขอริยสัจ
ทุกขสมุทยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจตามความเป็นจริง แล้วจัก
ทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบได้ เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลจะพึงกล่าวว่า เราจักใช้ใบตะเคียน ใบ
ทองหลวง หรือใบมะขามป้อมห่อน้ำหรือห่อใบตาลนำไป แม้นั้นใด เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลจะ
พึงกล่าวว่า เราไม่ได้รับรู้แจ้งทุกขอริยสัจ ฯลฯ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจตามความเป็นจริง
แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบได้ ก็ฉนั้นเหมือนกัน แต่เป็นไปได้ที่บุคคลจะพึงกล่าวอย่างนี้
ว่า เราได้รับรู้แจ้งทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ
ตามความเป็นจริง แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบได้ เป็นไปได้ที่บุคคลจะพึงกล่าวว่า เราจัก
ใช้ใบบัว ใบทองกวาว หรือใบย่านไทร ห่อน้ำ หรือห่อใบตาลนำไป แม้นั้นใด เป็นไปได้ที่บุคคล

^{๑๕} วิ.มทา. (ไทย) ๑/ ๙๓/ ๘๒.

^{๑๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/ ๑๑๐๑/ ๖๑๓.

จะฟังกล่าวว่า เราได้รู้แจ้ง ทุกขอรียสัจ ฯลฯ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอรียสัจ ตามความเป็นจริง แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบได้ ก็ฉนั้นเหมือนกัน ภิภุทั้งหลาย เพราะเหตุฉนั้น เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๑๗}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเพื่อเปรียบเทียบคนที่ติดอยู่ในอวิชชาปิดกั้นกับท่อนไม้ ดังความว่า

ภิภุทั้งหลาย ท่อนไม้ที่ขวางไปบนอากาศ บางคราวเอาโคนลงมา บางคราวเอาตรงกลางลงมา บางคราวเอาปลายลงมา แมฉนั้นใด สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีอวิชชาปิดกั้น มีตัณหาโยงโยจึงแล่นไป ท่องเที่ยวไป บางคราวจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม่เห็นอรียสัจ ๔ ประการ อรียสัจ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ทุกขอรียสัจ ฯลฯ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอรียสัจ^{๑๘}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำสิ่งที่ไม่มีชีวิตซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศ เช่น ดวงอาทิตย์ สายฝน และแหล่งน้ำตามธรรมชาติ มาใช้ในเชิงอุปมา เพื่อสอนพระภิภุ ดังเช่น ทรงเปรียบเทียบสัมมาทิฐิกับอาทิตย์อุทัย ดังความว่า

ภิภุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุญนิมิต ฉนั้นใด สัมมาทิฐิก็ฉนั้นเหมือนกัน เหมือนเป็นตัวนา เป็นบุญนิมิต เพื่อความตรัสรู้อรียสัจ ๔ ประการ ภิภุผู้มีสัมมาทิฐิ พึงหวังได้ว่า จักรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๑๙}

นอกจากนี้พระพุทธร่องค์ยังทรงนำสิ่งที่ไม่มีชีวิตซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศ เปรียบเทียบกับความเลื่อมใสในพระพุทธร่องค์ และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธร่องค์ ย่อมยังผลให้พระภิภุสงฆ์บรรลุถึงการสิ้นอาสวะ เช่นเดียวกับการตกของเม็ดฝนที่รินไหลไป จนทำให้แหล่งน้ำต่างๆ ในธรรมชาติเปี่ยมไปด้วยน้ำ ดังความในพระไตรปิฎก

ภิภุทั้งหลาย เมื่อฝนเม็ดใหญ่ตกบนยอดภูเขา น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ทำชอกเขา ลำธารและห้วยเต็มแล้ว ทำให้หนองเต็ม ทำให้บึงเต็ม บึงเต็มแล้วทำให้แม่น้ำน้อยเต็ม แม่น้ำน้อยเต็มแล้วทำแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่เต็มแล้ว ก็ทำให้มหาสมุทรเต็ม แมฉนั้นใด ธรรมเหล่านี้ของอรียสาวก คือ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธร่องค์ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ และศีลที่พระอรียะชอบใจ ไหลไปถึงฝั่งแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ก็ฉนั้นเหมือนกัน^{๒๐}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำสัตว์มาเป็นตัวอย่างในการสอนคุณธรรมดังปรากฏในนิทานชาดกหลายเรื่องซึ่งกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระองค์เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ และเสวยพระชาติเป็นสัตว์ในชาดกเรื่องต่างๆ ดังเช่นเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญานกออก และได้ทรงแสดงคุณธรรมของการเป็นเพื่อน เมื่อพญาเหยี่ยว และครอบครัวถูกชาวบ้านรมไฟที่รังของพญาเหยี่ยว ดังความตอนหนึ่ง

^{๑๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/ ๑๑๐๒/ ๖๑๔.

^{๑๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/ ๑๑๐๓/ ๖๑๔ - ๖๑๕.

^{๑๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/ ๑๑๐๗/ ๖๑๗.

^{๒๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๓๔/๕๕๕.

ข้าแต่พญานกออก ราชปักษี ท่านนะเป็นนกที่ประเสริฐกว่านกทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอยึดท่านเป็นที่พึ่ง พวกนายพรานชาวชนบทประสงค์จะกินลูกน้อยๆ ของข้าพเจ้า เพื่อความสุขของข้าพเจ้า ขอท่านจงเป็นที่พึ่งเถิด พญานกออกตอบเหยี่ยวว่า บัณฑิตทั้งหลายผู้แสวงหาความสุขอยู่ ย่อมคบมิตรสหายทั้งในกาลและมีไช้กาล เจ้าเหยี่ยว เราจะหาตามความประสงค์ของเจ้าฉันนั้น เพราะว่าคนดีจะต้องช่วยเหลือคนดี^{๒๑}

สรุปได้ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้องค์ประกอบของระบบนิเวศทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นทั้งเนื้อหา และเป็นสื่อในการสอน ซึ่งช่วยให้พระภิกษุสงฆ์ หรือผู้ฟังอื่นๆ เกิดความเข้าใจถึงปัญหาที่แท้จริงและวิธีการแก้ปัญหา ทรงใช้สิ่งที่เป็นธรรมชาติเป็นทั้งสื่ออุปกรณ์ คือให้ข้อมูลและความรู้โดยตรง และเป็นสื่อบริบทเพื่อสนับสนุนการสอน ได้แก่ สภาพแวดล้อม และสถานการณ์ ดังเช่น เหตุการณ์เมื่อชาวบ้านผูกแพ และบรรทุกไม้เพื่อข้ามแม่น้ำ อจิริวดี แต่เชือกขาด บรรดาไม้ลอยกระจายไป ภิกษุเข้าใจว่าไม้ที่ลอยมาเป็นของบังสุกุลจึงขนขึ้นฝั่ง ทรงตัดสินว่าไม่ต้องอาบัติ แต่อีกเหตุการณ์หนึ่ง เหตุการณ์ที่เหมือนกัน ภิกษุมิไถยจิตขนไม้ขึ้นฝั่งทรงตัดสินว่าภิกษุต้องอาบัติ

๔. ระบบนิเวศกับการบัญญัติสิกขาบท

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ในพระธรรมวินัยที่แสดงให้เห็นว่าทรงเห็นความสำคัญของสรรพสิ่งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิตในระบบนิเวศ ดังที่กล่าวไว้ในพระวินัยปิฎกเกี่ยวกับ “ดิน” ว่า

ดิน ภิกษุสำคัญว่าเป็นดิน ขุด หรือใช้ให้ขุด ทำลาย หรือใช้ให้ทำลาย เผา หรือใช้ให้เผา ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดิน ภิกษุไม่แน่ใจ ขุด หรือใช้ให้ขุด ทำลาย หรือใช้ให้ทำลาย เผา หรือใช้ให้เผา ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ต้องอาบัติทุกกฏ ดิน ภิกษุสำคัญว่าไม่ใช่ดิน ขุด หรือใช้ให้ขุด ทำลาย หรือใช้ให้ทำลาย เผา หรือใช้ให้เผา ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๒๒}

ข้อบัญญัติของศีลในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงการไม่เบียดเบียนกันในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศีลข้อที่ ๑ ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงห้ามการฆ่าสัตว์ การเบียดเบียนชีวิตสัตว์ และทรงให้ความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตทุกชีวิตไม่ว่าจะน้อยใหญ่ ดังความในพระวินัยปิฎก ที่ว่า

น้ำมีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีสัตว์มีชีวิต บริโภค ต้องอาบัติปาจิตตีย์ น้ำมีสัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ บริโภค ต้องอาบัติทุกกฏ น้ำมีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่มีสัตว์มีชีวิต บริโภค ไม่ต้องอาบัติ น้ำไม่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติทุกกฏ น้ำไม่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุกกฏ น้ำไม่มีสัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่มีสัตว์มีชีวิต ไม่ต้องอาบัติ^{๒๓}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่เข้าพรรษา เนื่องจากได้รับการติเตียนจากชาวบ้านว่าพระภิกษุเหล่านั้นเหยียบย่ำทำลายสิ่งมีชีวิต ดังความว่า

^{๒๑} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/ ๔๕ - ๔๖/ ๔๒๙.

^{๒๒} วิ.มहा. (ไทย) ๒/ ๘๖ - ๘๗/ ๒๗๕.

^{๒๓} วิ.มहा. (ไทย) ๒/ ๗๓๗/ ๕๐๕.

สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์^{๒๔} เข้าจํานำพรรษาแล้วก็ยังเที่ยวจาริกไปในระหว่างพรรษามนุษย์ทั้งหลายพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า ไฉน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร จึงได้เที่ยวจาริกไปทั้งฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ย่าติณชาติอันเขียวสด เปียดเบียนสิ่งมีชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว เหยียบสัตว์เล็กๆจำนวนมากให้ถึงความวอดวายเล่า พวกอัญญเดียรถีย์เหล่านี้ผู้สอนธรรมไม่ดียังพักอยู่ประจำที่ตลอดฤดูฝน อีกทั้งฝูงนกเหล่านี้เล่า ก็ยังทำรวงรังบนยอดไม้พักอยู่ประจำที่ในฤดูฝน ส่วนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้เที่ยวจาริกไปทั้งฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ย่าติณชาติอันเขียวสด เปียดเบียนสิ่งมีชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว เหยียบสัตว์เล็กๆจำนวนมากให้ถึงความวอดวาย ภิกษุทั้งหลายได้ยินมนุษย์เหล่านั้นตำหนิ ประณาม โพนทะนา บรรดาภิกษุผู้มักน้อย พากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า ไฉนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เข้าจําพรรษาแล้ว จึงได้เที่ยวจาริกไปในระหว่างพรรษาเล่า แล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเข้าจํานำพรรษาแล้วไม่อยู่จําให้ตลอด ๓ เดือน พรรษาต้นหรือ ๓ เดือน พรรษาหลัง ไม่พึงหลีกจาริกไป รูปใดหลีกไปต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๕}

พราหมณ์กฏทันตะแห่งแคว้นมคธ กำลังเตรียมพิธีบูชามหาโยถุด้วย โคเพศผู้ ลูกโคเพศผู้ แพะ และแกะ อย่างละ ๗๐๐ ตัว และนำไปที่หลักเพื่อบูชายัญ แต่เมื่อพราหมณ์กฏทันตะได้ฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าเขาได้เปลี่ยนใจ และเกิดความเลื่อมใสในสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมทั้งกล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ ดังความว่า

ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจน ไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่ท่านพระโคดม ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่างๆ เปรียบเหมือนบุคคลหลายของที่คว่ำ ปิดของที่ปิด บอกรทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด โดยตั้งใจว่า ตนมีตาดีจักเห็นรูปได้ ข้าพระองค์นี้ ขอถึงท่านพระโคดม พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคดมจงทรงจําข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วັນนี้ไปจนตลอดชีวิต ข้าพระองค์ได้ปล่อยโคเพศผู้ ลูกโคเพศผู้ ลูกโคเพศเมีย แพะ และแกะ อย่างละ ๗๐๐ ตัว ได้ให้ชีวิตแก่สัตว์เหล่านั้น ขอสัตว์เหล่านั้นจงได้กินหญ้าเขียวสด ได้ดื่มน้ำเย็น กระแสลมอ่อนๆ จงพัตถูกตัวสัตว์เหล่านั้นเถิด^{๒๖}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมองเห็นถึงความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพ และทรงเห็นว่าไม่ควรทำลาย ดังที่ทรงกำหนดสิกขาบทเกี่ยวกับ “กุตคาม” ดังความในพระไตรปิฎก

ที่ชื่อว่า กุตคาม ได้แก่ พืชพันธุ์ ๕ ชนิด คือ (๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า (๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น (๓) พืชพันธุ์เกิดจากตา (๔) พืชพันธุ์เกิดจากยอด (๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ที่ชื่อว่าพืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ที่ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุตพิด ข่า ผัก หัวหมู หรือพืชพันธุ์อย่างอื่นซึ่งเกิดที่เหง้า งอกที่เหง้า นี้ชื่อว่าพืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ที่ชื่อ

^{๒๔} ฉัพพัคคีย์พระภิกษุ ๖ รูปที่ประพฤติไม่เหมาะสม คือ พระปณทกะ พระโลหิตะ พระเมตติยะ พระกุมมชกะ พระอัสสชิ (คนละรูปกับพระอัสสชิ ในพระปัญญาวัคคีย์) และพระปุณัพพสุกะ

^{๒๕} วิมทา. (ไทย) ๔/ ๑๘๕/ ๒๙๓ - ๒๙๔.

^{๒๖} ที.สี. (ไทย) ๙/ ๓๕๔/ ๑๔๘ - ๑๔๙.

ว่า พืชพันธุ์เกิดจากลำต้นได้แก่ ต้นโพ ต้นไทร ต้นตปีลี ต้นมะเดื่อ ต้นเต่าร้าง ต้นมะขวิด หรือ พืชพันธุ์อย่างอื่นซึ่งเกิดจากลำต้น งอกที่ลำต้น นี้ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น ที่ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากตา ได้แก่ อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ หรือพืชพันธุ์อย่างอื่น ซึ่งเกิดที่ตา งอกที่ตา นี้ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากตา ที่ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากยอด ได้แก่ ผักบุงล้อม แมงลัก เถาหญ้านาง หรือพืชพันธุ์อย่างอื่นซึ่งเกิดที่ยอด งอกที่ยอด นี้ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากยอด ที่ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ได้แก่ ข้าว ถั่ว งา หรือพืชพันธุ์อย่างอื่นซึ่งเกิดที่เมล็ด งอกที่เมล็ด นี้ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด พืชพันธุ์ ฤกษ์สำคัญว่าเป็นพืชพันธุ์ ตัด หรือใช้ให้ตัด ทำลาย หรือ ใช้ให้ทำลาย ต้ม หรือใช้ให้ ต้ม ต้องอาบัติปาจิตตีย์ พืชพันธุ์ ฤกษ์ไม่แน่ใจ ตัด หรือใช้ให้ตัด ทำลาย หรือใช้ให้ทำลาย ต้ม หรือใช้ให้ต้ม ต้องอาบัติทุกกฏ พืชพันธุ์ ฤกษ์สำคัญว่าไม่ใช่พืชพันธุ์ ตัด หรือใช้ให้ตัด ทำลาย หรือใช้ให้ทำลาย ต้ม หรือใช้ให้ต้ม ไม่ต้องอาบัติ^{๒๗}

นอกจากนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงกำหนดสิกขาบท ห้ามการทำให้พื้นที่สีเขียว หรือแม่น้ำ ลำคลองสกปรก ดังข้อความในพระไตรปิฎก “ฤกษ์ไม่เป็นไข้ ไม่พึงถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ”^{๒๘}

สรุปได้ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดสิกขาบทไว้ในพระธรรมวินัยที่แสดงให้เห็นว่าทรงเห็นความสำคัญของสรรพสิ่งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิตในระบบนิเวศ ทั้งพืช สัตว์ และสิ่งไม่มีชีวิต โดยทรงเอื้อเฟื้อ และไม่เบียดเบียนต่อสรรพสิ่งที่อยู่ร่วมกัน

๔.๒ แนวปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ความเป็นมาของการอนุรักษ์และส่งเสริมป่าชุมชนเกิดจากสาเหตุที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

- ๑) **ป่าโคกซี ต.หนองห้าง จ.กาฬสินธุ์** เกิดจากความต้องการเห็นป่าได้รับการจัดการเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ป้องกันการบุกรุกทำลายป่า และเพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเป็นระบบและมีความคุ้มค่า ปลูกฝังให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกรักและหวงแหนผืนป่าอันเป็นแหล่งทำมาหากินของชาวบ้านโคกป่าซีและหมู่บ้านในเขตตำบลหนองห้าง
- ๒) **ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อ.โพนทอง จ.ร้อยเอ็ด** การฟื้นฟู อนุรักษ์ และส่งเสริมป่าชุมชนเกิดจากการเห็นสภาพป่าที่เสื่อมโทรม ซึ่งเกิดจากการบุกรุกและขาดจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์ ไม่มีการดูแลรักษา ดังนั้นตั้งแต่ปี ๒๕๕๑ เป็นต้นมา ชาวบ้านโดยการนำของพระสงฆ์คือพระครูสุวรรณโพธิธาภิบาล จอ.โพนทอง จึงประชุมกันเพื่อฟื้นฟูป่าเป็นเบื้องต้น โดยคณะกรรมการดูแลป่าชุมชนได้วางแผนพัฒนา ๓ ระยะ ได้แก่ ระยะแรก (พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๕) ปลูกต้นไม้ให้ได้มากที่สุด ระยะที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๕๖-๒๕๖๐) ปลูกซ่อมแซมต้นไม้ที่ปลูกครั้งแรกที่เสียหายด้วยเหตุต่างๆ เช่น คนที่ไม่เห็นด้วยถอนทิ้ง สัตว์เลี้ยงกัดกิน แห้งตายเพราะขาดการดูแล เป็นต้น ระยะที่ ๓ ป้องกันไฟป่า เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ป่า
- ๓) **ป่าดงใหญ่ อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม** เกิดจากความต้องการจัดการป่าให้เป็นระบบ อนุรักษ์ป่าให้เป็นแหล่งอาหารของ

^{๒๗} วิมหา. (ไทย) ๒/ ๙๑-๙๒/ ๒๗๘ - ๒๗๙.

^{๒๘} วิมหา. (ไทย) ๒/๖๕๔/ ๗๓๔.

ชาวบ้านในปัจจุบันและลูกหลานในอนาคต ๔) ป่าโคกเขวา อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด เกิดจากการป้องกันการบุกรุกป่าชุมชนและออกเอกสารสิทธิ์เป็นที่ดินส่วนบุคคลของผู้มีสิทธิพล

แนวคิดหรือปรัชญาในการอนุรักษ์ป่า: แนวคิดของป่าดงใหญ่คำปลากั้ง คือ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” (ศาสตร์พระราชา) “เอาใจล้อมป่า ไม่ใช่เอาลวดหนามล้อม” “อาศัยพระและผีรักษาป่า” คำว่า เข้าใจ หมายถึง เข้าใจประโยชน์ของป่าและการอนุรักษ์ป่า, เข้าถึง หมายถึง การดูแลรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างรู้คุณค่า ส่วน พัฒนา หมายถึง การส่งเสริมป่าด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ปลูกป่า เป็นต้น, คำว่า เอาใจล้อมป่า ไม่ใช่เอาลวดหนามล้อม เพราะหากคนเกิดความหวงแหนและรู้คุณค่าของป่าแล้ว เขาก็จะหาทางดูแลและป้องกันป่าไม่ให้ถูกบุกรุกทำลายเอง ดีกว่าใช้ลวดหนามล้อม เพราะไม่อาจล้อมได้จริงหากมนุษย์มีใจโลก เห็นแก่ประโยชน์ตนและพวกพ้องมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม คิดบุกรุกทำลายป่า, คำว่า อาศัยพระและผีรักษาป่า หมายถึง พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ท่านทำด้วยใจเสียสละเพื่อส่วนรวมจริงๆ ไม่ใช่เพื่อการทำตามหน้าที่หรือเพื่อประโยชน์ตน แต่ทุกอย่างล้วนยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และการนับถือผีทำให้ชาวบ้านเกิดความเกรงกลัว ไม่กล้าทำลายป่า รูปแบบการอาศัยพระ เช่น การบวชป่า เป็นต้น ส่วนรูปแบบการอาศัยผี เช่น ศาลปู่ตา เป็นต้น^{๒๙}

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของป่าชุมชนโคกเขวา คือ “ต่อต้านความถูกต้อง แต่ไม่ชอบธรรม เพื่อรักษามรดกทางธรรมชาติไว้ให้ลูกหลาน” หมายถึง ผู้มีสิทธิพลและเจ้าหน้าที่รัฐบางคนร่วมมือกันออกเอกสารสิทธิ์ให้มีความถูกต้องตามกฎหมาย แต่ไม่มีความชอบธรรม เพราะเป็นการใช้อำนาจเงินและกฎหมายเอื้อประโยชน์แก่ตนเองและพวกพ้อง ทั้งนี้เพราะการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านเกิดขึ้นจากการต่อต้านการบุกรุกป่าชุมชนของนายทุนและผู้มีสิทธิพล^{๓๐} ชาวบ้านโคกเขวาไม่ได้ต่อต้านการบุกรุกป่าเพียงอย่างเดียว แต่ได้ส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไปพร้อมๆ กันด้วย เพราะเล็งเห็นว่าวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับชาวบ้านที่สุดคือการได้อาศัยประโยชน์จากธรรมชาติที่บรรพบุรุษของพวกเขาตนได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างมาเป็นเวลานานแล้ว และเป็นวิธีการที่ถูกต้องยั่งยืน ไม่มีผลกระทบในอนาคตเหมือนการพัฒนาแบบก้าวกระโดดในปัจจุบันที่คำนึงแต่ความสะดวกสบาย แต่ไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นการทำร้ายลูกหลานของตนเองในระยะยาว

วิธีปฏิบัติในการดูแลรักษาป่า: ป่าชุมชนทั้งหมดที่ศึกษามีหลักปฏิบัติที่เหมือนกันอย่างหนึ่งคือมีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน **กำหนดระเบียบปฏิบัติของคณะกรรมการ** มีการประชุมหารือเพื่อกำหนดแนวทางอนุรักษ์ป่า ทำกิจกรรมร่วมกัน ติดตามการทำงาน แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนหาแนวทางพัฒนาป่าชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า, ตั้งกฎระเบียบ/ข้อห้ามของป่าชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างระเบียบปฏิบัติหรือบรรทัดฐานร่วมกัน ห้ามปฏิบัติในสิ่งไม่สมควรอันจะทำให้เกิดความเสียหายต่อป่าหรือการอนุรักษ์ป่า ข้อห้ามในการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ห้ามลักลอบตัดไม้ ห้ามนำของป่าออกไปทั้งต้น เหง้าห้ามเผาป่า เป็นต้น ระเบียบปฏิบัติ เช่น ป่า

^{๒๙} นายบัณฑิต อัครประชะ, ปราชญ์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๐} นายหมื่น ลุนสร, ปราชญ์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

โคกซีมีเก็บค่าใช้ประโยชน์จากป่า คนละ ๒๐ บาท เพื่อบำรุงป่า มีการเฝ้าระวังการลักลอบตัดต้นไม้ เผาป่า ไฟป่า และเมื่อพบเห็นการฝ่าฝืนกฎระเบียบหรือไฟป่า ก็จะแจ้งคณะกรรมการป่าชุมชน^{๓๑}

ในการตั้งกฎระเบียบป่าชุมชนนี้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นว่าควรมีอะไรบ้าง ไม่ใช่เป็นการตั้งขึ้นจากคณะกรรมการป่าชุมชนเพียงฝ่ายเดียว ปัญหาการทำผิดกฎระเบียบก็มีบ้างแต่ไม่มาก การเผาป่า แต่บางครั้งก็เกิดขึ้นจากความไม่ตั้งใจ เช่น เผาไร่ของตน แต่ไฟลามไหม้ป่า เป็นต้น^{๓๒} การห้ามโดยกฎเพียงอย่างเดียวเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก วิธีการที่ได้ผลดีกว่าการห้ามคือปลูกจิตสำนึกชาวบ้านในการหวงแหนผืนป่าและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ซึ่งทำให้เขาห้ามใจตนเองได้ และทำในสิ่งที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์ เมื่อเปรียบเทียบกับสมัยก่อนที่ยังไม่มีการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน พบว่า ชาวบ้านมีความเกรงกลัวต่อการลงโทษ ไม่กล้าตัดไม้ทำลายป่าโดยคิดว่าเป็นเรื่องธรรมดา(อาจมีการลักลอบตัดลอบตัดต้นไม้สดไปทำฟืนบ้างเป็นบางครั้ง) มีระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่ามากกว่าเดิม ซึ่งเหมาะกับสมัยปัจจุบันที่ป่าถูกทำลายไปมากแล้ว หากไม่มีการห้ามป่าก็จะถูกทำลายมากกว่านี้จนกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม^{๓๓}

กิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในวันแม่แห่งชาติ โดยเฉพาะป่าโคกใหญ่ค่าปลากั้งมีกิจกรรมการปลูกป่าที่โดดเด่นกว่าที่อื่น เพราะชาวบ้านต้องการฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม ปัจจุบันอยู่ในช่วงแผนพัฒนาการป้องกันไฟป่า จุดมุ่งหมายของการปลูกป่าคือเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม และเพื่อเสริมป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขั้นตอนในการปลูกป่าคือคณะกรรมการป่าชุมชนหรือชาวบ้านจะขอลำไม้จากศูนย์เพราะพันธุ์กล้าไม้ของราชการหรือในกรณีที่มีงบประมาณดำเนินการ ก็จะซื้อกล้าไม้จากสวนเพาะพันธุ์กล้าไม้ เพื่อเตรียมไว้ปลูกในวันทำกิจกรรม ต้นไม้ที่นำมาปลูกมีหลายชนิด สำหรับต้นไม้ที่นิยมปลูก เช่น ยางนา สัก ประดู่ ยุง เต็ง รัง เป็นต้น โดยเฉพาะยางนานั้นเป็นที่นิยมมาก เพราะทำให้ได้กินเห็ดด้วย^{๓๔} ผลที่ได้จากการปลูกป่าเบื้องต้นคือความสามัคคีร่วมมือจากชาวบ้านและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้อาศัยอาหารป่า สัตว์ป่าได้อาศัยพึ่งพิงในการอยู่อาศัยและหาอาหาร อากาศบริสุทธิ์ ระบบนิเวศเกิดความสมดุล

การบวชป่า เป็นกิจกรรมที่นิยมทำกับป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์พอสมควร เพราะนิยมบวชต้นไม้ใหญ่ การบวชป่าคือเป็นกุสโลบายเพื่อการป้องกันลักลอบตัดต้นไม้ เพราะสัญลักษณ์ของผ้าเหลืองจะช่วยเตือนใจให้คนทำผิดรู้สึกละอายใจหรือเกรงกลัวต่อบาปกรรม พระสงฆ์มีส่วนสำคัญในกิจกรรมดังกล่าว เพราะเป็นผู้นำพาชาวบ้านประกอบพิธีกรรม^{๓๕}การบวชป่านี้หลวงพ่อนาน จังหวัดสุรินทร์ เป็นผู้ริเริ่มกิจกรรม ต่อมาก็ได้แพร่หลายไปตามจังหวัดต่างๆ จนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง

^{๓๑} นายนิยม ดงพระจันทร์. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๒} นายอเนก แสงสวัสดิ์. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๓} นายสัมฤทธิ์ ชมศิริ, ข้าราชการบำนาญ. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๔} พระครูสุวรรณโพธิธาภิบาล (วิทย์ อคคฺพลโย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ร้อยต้น และเจ้าคณะอำเภอโพหนอง, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๕} นายอุดม จันทร์วัง, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

และเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน กิจกรรมดังกล่าวนี้ป่าโคกใหญ่คำปลากั้งทำเป็นประจำเกือบทุกปี โดยมีพระครูสุวรรณโพธาราบิบาล เจ้าคณะอำเภอโพธารอง เป็นแกนนำสำคัญของชาวบ้าน ส่วนป่าโคกซี มีพระครูสถิตธรรมาภรณ์ เจ้าคณะตำบลหนองห้าง เป็นแกนนำ

การสำรวจพันธุ์ไม้ และการสำรวจและอนุรักษ์พืชสมุนไพร ป่าชุมชนโคกป่าซี ป่าชุมชนดงใหญ่ และป่าชุมชนโคกเขวา ได้มีการสำรวจพันธุ์ไม้ เพื่อจัดทำบัญชีพันธุ์ไม้ นอกจากนี้ยังมีการสำรวจพืชสมุนไพรเพื่อทำบัญชีพืชสมุนไพร แต่ยังไม่ถึงขั้นพัฒนาเป็นศูนย์สมุนไพรเหมือนศูนย์ตะบิลไพรที่จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น โดยเฉพาะป่าชุมชนดงใหญ่มีคณะวิจัยพืชพันธุ์ไม้จากมหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นผู้สำรวจ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลพืชพันธุ์ไม้ ไม่ใช่เพียงแค่สำรวจเท่านั้น แต่ศึกษาการเจริญเติบโตของพืชพันธุ์ไม้ด้วย สิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านอยากพัฒนาต่อไปคือการนำพืชป่า เห็ดป่า มาปลูกที่บ้าน^{๓๖}

การจัดงานประจำปี ป่าโคกใหญ่มีการจัดมหกรรมเห็ดป่า ช่วงเดือนสิงหาคม เป็นประจำทุกปี ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้คณะวิจัยป่าชุมชนจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นผู้ริเริ่มนำพาชาวบ้านจัดทำขึ้น และทำติดต่อกันมาทุกปีจนกลายเป็นงานประจำปีเห็ดที่ชาวบ้านเก็บมาขายในงานมหกรรม เช่น เห็ดโคน เห็ดระโงก เห็ดผึ้ง เห็ดโค เห็ดน้ำหมาก เห็ดเผาะ เห็ดถ่าน เป็นต้น ในงานนี้มีการประกวดเห็ดด้วย ได้รับความสนใจจากชาวบ้านใกล้เคียงและอำเภอใกล้เคียงมาร่วมงานมากพอสมควร^{๓๗} นอกจากจะได้เห็ดป่าไปทำอาหารรับประทานแล้วยังได้ความสนุกสนานเพลิดเพลินอีกด้วย

หลักการในการอนุรักษ์ป่าชุมชน หลักธรรมที่พระสงฆ์และชาวบ้านได้นำมาประยุกต์ใช้ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัจจะ ความสามัคคี อปริหานิยธรรม เมตตา และจาคะ กล่าวคือ ๑) **สัมมาทิฐิ** ชาวบ้านเป็นผู้มีความเห็นถูกต้องในการรักษาและส่งเสริมประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน เพราะทุกคนได้อาศัยร่วมกัน ดังนั้นการไม่ทำลายอย่างเดียว แต่ไม่รักษาและส่งเสริมจึงยังไม่เพียงพอ ต้องเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวม บางครั้งต้องละหรืออดกลั้นความอยากที่เกิดขึ้น เพื่อการผดุงความถูกต้อง ส่วนคนที่ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ เห็นแก่ความอยากแล้วทำผิดต่อส่วนรวม แม้จะรู้ว่าผิดแต่ยังทำลงไปก็จัดว่าเป็นผู้มีความเห็นผิด ๒) **สัจจะ** คือความจริง หรือความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ประพฤติดัดคิดคดต่อส่วนรวม บทพิสูจน์ความจริงเริ่มแต่การปฏิบัติตามกฎระเบียบของป่าชุมชนได้ นอกจากนี้ในการทำงานต้องความจริงจังต่อกัน ประโยชน์จึงจะสำเร็จได้อย่างเต็มที่ ผู้อนุรักษ์ป่าต้องหลีกเลี่ยงการอาศัยประโยชน์ส่วนรวมเพื่อประโยชน์ตน เช่น มีรายได้เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมรายได้นั้นต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเท่านั้น ให้ละเว้นการยกยอก หรือไม่คืนเงินทอง เพราะสิ่งเหล่านี้บั่นทอนปริมาณและคุณภาพประโยชน์สาธารณะ ๓) **ความสามัคคี** เป็นพลังสำคัญในการทำงานร่วมกัน เพราะสามัคคีทำให้คนมีความเสียสละและให้ความร่วมมือกันทำงาน ซึ่งมีหลายด้านตามความถนัดหรือกำลังของตน ได้แก่ (๑) เสียสละกำลังกาย แม้ไม่มีเงินก็ทำได้ (๒) เสียสละกำลัง

^{๓๖} นายไมตรี ชาวสวน. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๗} นายวินัย นาสูงชน, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ปฏิบัติหน้าที่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลดงใหญ่. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ทรัพย์ หากไม่มีเวลาทำงานร่วมกับคนอื่นก็สามารถบริจาคเงินช่วยเหลือกิจกรรมได้ (๓) เสียสละ กำลังสติปัญญา หากไม่ได้ช่วยทำงานหรือบริจาคเงินก็ช่วยออกความเห็นหรือเป็นที่ปรึกษาได้ หากมีความสามารถก็สามารถทำได้ทั้งสามอย่างดังที่กล่าวมานี้พร้อมๆ กัน^{๓๘} ๔) **อปินิยธรรม** คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม ในงานวิจัยนี้หมายถึงการประชุมหารือกันเพื่อวางแผนการทำงาน ติดตามงาน และประเมินงานอย่างสม่ำเสมอ, มีความประพฤติไม่เสียหาย หรือไม่เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ มีความปรารถนาดีต่อคนอื่นโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ซึ่งทำให้เกิดความรักเคารพ ไว้วางใจกัน และสนิทสนมกัน นอกจากนี้ยังรู้จักแบ่งปันหรือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่น ๕) **เมตตา** เกิดจากความตั้งใจดี เป็นคุณธรรมที่ทำให้มนุษย์มีความรัก เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ปราศจากความอิจฉาริษยา และความอาฆาตแค้น ๖) **จาคะ** หรือความเสียสละ เป็นการแสดงน้ำใจต่อผู้อื่น ในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ปัจจุบันนิยมเรียกว่า “จิตอาสา” หรือ “จิตสาธารณะ” มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ อุทิศตน ความเสียสละ การมีเวลาให้ส่วนรวม ความเห็นด้วยของคนในครอบครัว และละเว้นประโยชน์ตน ไม่ใช่จิตอาสาแอบแฝง อ้างประโยชน์ส่วนรวมเพื่อประโยชน์ตน

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และประชาชน: การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการป่าชุมชน เพราะมีข้อดีหลายอย่าง เช่น การยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น ป้องกันความขัดแย้ง (เพราะมีมติร่วมกันแล้ว) ได้แนวทางการทำงานที่หลากหลาย ความสามัคคี เสียสละ เป็นต้น ป่าชุมชนที่พระสงฆ์มีบทบาทโดดเด่นในการอนุรักษ์คือโคกใหญ่คำปลากั้ง คือมีพระครูสุวรรณโพธิบาล เจ้าคณะอำเภอโพธารอง เป็นผู้นำพาชาวบ้านทำกิจกรรม ซึ่งท่านเป็นคนเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงทำให้เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน สามารถขอความร่วมมือชาวบ้านและหน่วยงานรัฐได้ ส่วนป่าโคกขี้มีพระครูสถิตธรรมาภรณ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ซึ่งท่านเป็นพระที่มีความรู้และความเสียสละ กิจกรรมที่พระสงฆ์นำพาชาวบ้านทำหลักๆ คือ การปลูกป่า และการบวชป่า การป้องกันไฟป่า นอกจากนี้ยังมีโครงการส่งเสริมอาชีพแก่ชาวบ้าน ความร่วมมือมีทั้งชาวบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเอกชน, พระสงฆ์คือผู้นำจิตวิญญาณเป็นศูนย์รวมจิตใจ ชาวบ้านคือกำลังหลักในการทำงาน

ป่าโคกเขวามีความโดดเด่นเรื่องการป้องกันบุกรุกทำลายป่าโดยเฉพาะการบุกรุกและออกเอกสารสิทธิ์ของผู้มีสิทธิพล ซึ่งชาวบ้านอ้างว่าเป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้มีสิทธิพลกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคน ทำให้ผู้มีสิทธิพลนั้นสามารถครอบครองที่ดินสาธารณะโดยถูกต้องตามกฎหมาย จนชาวบ้านเรียกว่า “ถูกต้อง แต่ไม่ชอบธรรม” เพราะใช้วิธีการที่ไม่ถูกต้องทำให้เป็นเรื่องถูกต้อง ดังนั้นชาวบ้านจึงต่อสู้ถึงขั้นถืออาวุธไปประท้วงที่ว่าการอำเภอและชาวบ้านถูกดำเนินคดีในข้อหาบุกรุกสถานที่ราชการก็มี และมีการร้องเรียน ฟ้องร้องกันมากที่สุด แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนเอกสารสิทธิ์ที่ออกด้วยความถูกต้องตามหลักกฎหมายได้ ทำให้ชาวบ้านมีความทุกข์ใจที่ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขมาโดยตลอด^{๓๙} พระสงฆ์ เช่น พระครูสุวรรณโพธิบาล เป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน เพราะหากไม่มี

^{๓๘} พระครูสถิตธรรมาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดบูรพาวนาราม. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๙} นายทองคุณ งอกศรี. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

พระสงฆ์เป็นผู้คอยเตือนสติ ปัญหาความรุนแรงคือการประท้วงราชการอาจมีมากและรุนแรงกว่านี้ กิจกรรมที่ช่วยเยียวยาหรือหล่อเลี้ยงจิตใจให้อ่อนโยน เช่น การทำบุญตักบาตร เป็นต้น^{๔๐}

นโยบายและกลไกภาครัฐในการส่งเสริม: ภาครัฐมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายและกลไกการทำงานอนุรักษ์ป่าชุมชนให้เป็นไปในทิศทางที่กำหนดได้ โดยเฉพาะการส่งเสริมงบประมาณที่เพียงพอต่อการดำเนินงาน ป่าชุมชนมีรูปแบบการจัดการในลักษณะที่เอื้อต่อวิถีชีวิตและความต้องการของชาวบ้าน เพราะป่าชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ไม่ได้เน้นกฎหมายหรือการลงโทษเหมือนป่าสวนแห่งชาติ^{๔๑} นโยบายและกลไกภาครัฐในการส่งเสริมป่าชุมชนนอกจากจากกฎระเบียบข้อบังคับทางกฎหมายต่างๆ แล้ว ยังมีการส่งเสริมงบประมาณดำเนินการต่างๆ เช่น การทำแนวป้องกันไฟป่า สร้างป้อมยามรักษาป่า สร้างแหล่งเรียนรู้ป่าชุมชน เป็นต้น^{๔๒} ปัญหาในการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐและชาวบ้านมีน้อยมาก เพราะรัฐไม่ได้เน้นการบังคับใช้กฎหมาย^{๔๓} พื้นที่ที่มีปัญหาคือป่าชุมชนโคกเขวา ซึ่งชาวบ้านไม่ยอมรับการออกเอกสารสิทธิ์ครอบครองที่ดินทำกิน เพราะเห็นว่าเป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้มีอิทธิพลกับเจ้าหน้าที่รัฐบางคน จึงมีการเรียกร้อง แต่รัฐก็ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาอะไร โดยให้เหตุผลว่าเอกชนมีสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ ดังนั้นปัญหาความขัดแย้งเรื่องแนวเขตจึงไม่ได้รับการแก้ไข จะกล่าวว่าเป็นปัญหาเรื่องนโยบายและกลไกก็ไม่ใช่ แต่เป็นเรื่องของการทำงานบกพร่องส่วนบุคคลมากกว่า แต่รัฐก็ไม่ได้แสดงความรับผิดชอบและรับฟังเสียงชาวบ้าน มีแต่กล่าวหาว่าชาวบ้านชอบก่อความเดือดร้อนวุ่นวาย ขัดขวางรัฐในการทำหน้าที่ พยายามทำร้ายร่างกายคนอื่น และบุกรุกสถานที่ราชการ ทำให้เสียความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ความต้องการของชาวบ้านคือรัฐสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอ กรณีพื้นที่พิพาทคือป่าโคกเขวาชาวบ้านต้องการให้รัฐมีความยุติธรรม กล่าวลงโทษคนผิด ไม่เกรงกลัวอิทธิพลหรืออำนาจมืด และให้ความสำคัญกับความต้องการของชาวบ้าน^{๔๔}

เครือข่ายการทำงาน: คือการทำงานร่วมกันของกลุ่มงานหรือทีมงานในลักษณะเดียวกัน เป็นการแชร์หรือแลกเปลี่ยนวิธีการ ประสบการณ์ทำงานระหว่างกลุ่ม ซึ่งทำให้มีแนวคิด มุมมอง หรือองค์ความรู้ที่กว้างขวางขึ้น มีความหลากหลายของการทำงาน สามารถปรับวิธีการทำงานของพื้นที่อื่น เข้ากับการทำงานของกลุ่มตน ได้รับความร่วมมือจากผู้อื่น มีความไว้วางใจกัน สามัคคี และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน^{๔๕} เครือข่ายการอนุรักษ์ป่าชุมชนของโคกป่าซี เช่น ศูนย์วนศาสตร์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโพธิสาร กอมน. จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งให้การสนับสนุนเรื่องการสร้างฝาย, เครือข่ายการทำงานของดงใหญ่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม บริษัทโตโยต้า เครือข่ายการอนุรักษ์ป่าในเขตจังหวัดมหาสารคาม ๕๐ เครือข่าย ส่วนเครือข่ายการทำงานของป่าโคก

^{๔๐} นางเพ็ญ โคตรจันทิก สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๔๑} นายไพฑูรย์ สุระเสียง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๔๒} นายพงษ์ศักดิ์ พลคำมาก สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๔๓} นายวิจิตร ทองภูธรณ์ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๔๔} นายสายพิน จิตรนอก สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๔๕} นายไมตรี ชาวสวน สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

เขวา ได้แก่ บริษัทปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย มูลนิธิพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ มูลนิธิสิปปนนท์ และเครือข่ายในจังหวัดมหาสารคาม ศีระเกษ และชัยภูมิ

ประโยชน์ของการอนุรักษ์ป่า: การอนุรักษ์ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ได้รับประโยชน์หลายอย่าง โดยรวมเป็นการได้อาศัยปัจจัย ๔ ในการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะอาหารและยารักษาโรค ส่วนที่อยู่อาศัยปัจจุบันไม่เหมือนอดีตแล้ว คือไม่มีการอนุญาตให้ตัดต้นไม้ไปสร้างที่อยู่อาศัย เพราะต้องการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคืออาหารป่า ชาวบ้านได้อาหารจากป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง อิ่ง ดอกกระเจียว กิ่งก่า แยม เป็นต้น ที่ป่าโคกใหญ่มีร้านขายเห็ดริมทางติดกับป่า ผู้คนที่สัญจรไปมาต้องการกินเห็ดก็แวะซื้อไปทำอาหาร ในการเก็บของป่า คณะกรรมการป่าชุมชนอนุญาตให้เก็บไปได้เฉพาะสำหรับทำอาหารกินในครอบครัวเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปจำหน่าย แต่ในความเป็นจริงแล้วค่อนข้างห้ามได้ยาก เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่คอยดูแลตลอดเวลา และป่าชุมชนเป็นการอนุรักษ์เชิงบวกคือให้ชาวบ้านได้อาศัยประโยชน์ ไม่ใช่การห้ามอย่างเด็ดขาดเหมือนป่าสงวนแห่งชาติ ดังนั้นจึงต้องอาศัยจิตสำนึกของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์เป็นสำคัญ^{๔๖} วิธีการอนุรักษ์ป่าที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งถือปฏิบัติเป็นอย่างเดียวกันทุกแห่งคือการป้องกันไฟป่า เพราะไฟป่าทำลายป่าได้มากที่สุด โดยเฉพาะหน้าแล้งกับหน้าหนาวต้องคอยระมัดระวังให้มากที่สุด สาเหตุที่เกิดจากการเผาป่าของชาวบ้านนั่นเอง ซึ่งอาจเกิดจากความไม่ตั้งใจก็มี เช่น เผาไร่นาตัวเองที่อยู่ติดกับป่าชุมชน แต่ไฟลุกลามไหม้ป่า^{๔๗} ป่าชุมชนโคกใหญ่มีการสำรวจอนุรักษ์สมุนไพรด้วย ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจากการศึกษาสำรวจป่าของคณะวิจัยป่าชุมชนของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๔.๓ รูปแบบการจัดการป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เฉียงเหนือ

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า เป็นการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม การอนุรักษ์ป่า การต่อต้านความอยุติธรรม การให้ความรู้ และการส่งเสริมและพัฒนา ซึ่งมีรายละเอียดของรูปแบบดังนี้

๑. การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม

การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม หมายถึง การคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับผืนป่าโดยการปลูกป่าทดแทน ซึ่งรูปแบบการจัดการป่าชุมชนลักษณะนี้ป่าโคกใหญ่ค่าปลากั้ง ซึ่งมีพื้นที่กว่า ๖๐๐ ไร่ มีความโดดเด่นกว่าป่าชุมชนแห่งอื่นในบรรดาป่าที่เป็นพื้นที่การวิจัยในครั้งนี้ กล่าวคือ โคกใหญ่มีสภาพป่าที่ทรุดโทรมค่อนข้างมากเนื่องจากปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและการบุกรุกแนวเขตที่ดินสาธารณะเพื่อทำไร่ของชาวบ้านที่มีเขตที่ดินติดต่อกัน จากสภาพปัญหาป่าเสื่อมโทรมดังกล่าวทำให้

^{๔๖} นายตื้อ บุตรสุริโย เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๔๗} นายถาวร พลเยี่ยม, หัวหน้างานทะเบียน การศึกษานอกระบบ ตำบลโพธิ์ทอง. สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

คณะสงฆ์อำเภอโพธารอง ซึ่งนำโดยพระครูสุวรรณโพธาราบิบาล เจ้าคณะอำเภอโพธารอง ร่วมกับส่วนงานราชการดำเนินการฟื้นฟูตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นมา^{๔๘} ในขณะเดียวกันก็ได้ฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าแห่งอื่นในเขตอำเภอโพธารอง จำนวน ๔ แห่ง ไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ ๑) ที่พัทสงฆ์พรหมประทาน ตำบลโนนชัยศรี จำนวน ๓๑๕ ไร่ ๒) วัดธาตุดุบมุง ตำบลโพธิ์ศรีสว่าง จำนวน ๙๑ ไร่ ๓) ที่พัทสงฆ์สุทธิธรรมวิเวก ตำบลหนองใหญ่ จำนวน ๑๑๐ ไร่ และ ๔) ที่พัทสงฆ์โคกดินแดง ตำบลโพธิ์ศรีสว่าง จำนวน ๑,๓๐๐ ไร่^{๔๙} การฟื้นฟูของคณะสงฆ์และชาวบ้านคือการปลูกป่าทดแทน ซึ่งดำเนินการมาเรื่อยๆ ทุกปี โดยทำเป็นโซนหรือเขต ลักษณะที่ถือว่าเป็นการบริหารจัดการที่ไม่ค่อยมีปรากฏให้เห็นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแห่งอื่นๆ คือ คณะสงฆ์ได้กำหนดแผนพัฒนาป่าชุมชน ซึ่งทำเป็นช่วงๆ ช่วงแรกเป็นการฟื้นฟู เมื่อทำตามแผนได้สำเร็จ ระยะต่อมาคือการอนุรักษ์และส่งเสริม

ช่วงแรกๆ ของการปลูกป่าทดแทนพบปัญหาบ้างเหมือนกันคือชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่ให้ความร่วมมือ มีการแอบถอนต้นไม้ทิ้งก็มี เลี้ยงสัตว์ในบริเวณปลูกป่าทดแทนก็มี แต่ด้วยความตั้งใจจริงของพระสงฆ์และชาวบ้านทำให้สามารถเอาชนะอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จากผลงานการฟื้นฟูป่าเป็นที่ประจักษ์ ทำให้ป่าโคกใหญ่ค่าปลากั้งได้รับรางวัล “ลูกโลกสีเขียว” จากคณะกรรมการตัดสินรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ ๑๔ ประจำปี ๒๕๕๕ ในงานเสวนาและนิทรรศการผลงานการประกวดรางวัลลูกโลกสีเขียวระดับประเทศ รางวัลดังกล่าวเป็นเครื่องยืนยันความสำเร็จของการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม เป็นการได้ยกย่องเชิดชูผลงานการทำงานป่าชุมชน และทำให้คณะทำงานมีกำลังใจในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมต่อไป

นอกจากป่าโคกใหญ่ค่าปลากั้งแล้ว ป่าชุมชนอีก ๓ แห่งนอกนี้ก็มีการปลูกป่าเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าเหมือนกัน ที่ใกล้เคียงกับการฟื้นฟูคือป่าโคกเขวา เพราะพื้นที่ป่าส่วนหนึ่งเสื่อมโทรมจากการบุกรุกและการใช้ประโยชน์เกินความพอดี การปลูกป่าทดแทนนิยมทำในช่วงวันสำคัญ เช่น วันแม่แห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งนิยมทำเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ได้รับการบริจาคต้นกล้าจากผู้มีจิตศรัทธาทัวไป ซึ่งได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี เพราะชาวบ้านศรัทธาพระสงฆ์ที่ทานอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง หน่วยงานราชการที่ร่วมปลูกป่ากับชาวบ้าน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียน เป็นต้น งบประมาณส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลนั้นๆ^{๕๐}

๒. การอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์หรือการรักษาป่าเป็นการจัดการพื้นฐานของป่าที่มีความสมบูรณ์อยู่แล้ว เพราะสภาพป่าที่มีความสมบูรณ์ไม่ต้องการจัดการอะไรมาก เพียงแค่รักษาความอุดม

^{๔๘} พระพรทิตย์ สุนตจิตโต, เลขานุการเจ้าคณะอำเภอโพธารอง, วัดโพธิ์ร้อยต้น, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๔๙} พระครูขันติธรรมมานุยุต, เจ้าคณะตำบลโพธิ์ทอง เขต ๑, วัดโคกก่อ, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๕๐} พระครูโพธิ์วิรุณ, เจ้าคณะอำเภอปทุมรัตน์, วัดโพธิ์การาม, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

สมบูรณ์ให้คงอยู่ต่อไปได้ก็ถือว่าประสบความสำเร็จแล้ว ป่าชุมชนที่เลือกศึกษาในครั้งนี้มีกิจกรรมการอนุรักษ์ที่คล้ายๆ กัน เช่น การบวชป่า การเฝ้าระวังไฟป่า การกำหนดกฎระเบียบในการหาของป่า เป็นต้น การบวชป่าเป็นกุศโลบายในการรักษาป่าไม้ไม่ให้ถูกทำลาย กิจกรรมดังกล่าวนี้เป็นการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมคือความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาคือความเคารพต่อสัญลักษณ์พระพุทธศาสนา คือเมื่อได้บวชต้นไม้ต้นใดแล้วก็เชื่อว่าต้นไม้ต้นนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากผ้าเหลืองและพิธีบวช ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าตัดต้นไม้ต้นดังกล่าวนั้น, การเฝ้าระวังไฟป่าเป็นกิจกรรมพื้นฐานของป่าชุมชนทุกแห่งโดยเฉพาะหน้าแล้งและหน้าหนาวไฟป่าเกิดขึ้นได้ง่าย ส่วนหนึ่งเกิดจากการเผาป่าของมนุษย์เองและลูกกลมไหม้ป่า ซึ่งเกิดจากความตั้งใจก็มี ไม่ได้ตั้งใจ แต่ดับไม่ได้ก็มี เวลาเกิดไฟป่า หากใครพบเห็นก็ให้แจ้งคณะกรรมการป่าชุมชนหรือชวนชาวบ้านด้วยกันมาช่วยดับไฟ หากลูกกลมมากจนไม่สามารถดับได้ ก็ต้องขอความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบลให้นำรถดับเพลิงมาช่วยดับ^{๕๑}

ป่าชุมชนที่มีกิจกรรมการอนุรักษ์โดดเด่นไม่แพ้การฟื้นฟูป่าคือป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง ซึ่งมีพระสงฆ์คือพระครูสุวรรณโพธิธาภิบาลเป็นผู้นำพาทำกิจกรรม นอกจากการปลูกป่าแล้วก็มีพิธีบวชป่า ซึ่งได้รับความร่วมมือเรื่องงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ทอง และเงินบริจาคจากชาวบ้านทั่วไป ส่วนบุคลากรที่เข้าร่วมกิจกรรมนอกจากจะมีพระสงฆ์และชาวบ้านแล้วยังมีนักเรียนจากโรงเรียนประจำหมู่บ้านอีกด้วย กิจกรรมการบวชป่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าไว้ได้, การกำหนดกฎระเบียบของป่ามีความสำคัญประการหนึ่งในการอนุรักษ์ป่า เพราะทำให้ชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์ปฏิบัติตนให้เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ไม่เก็บของป่าเกินความจำเป็น ไม่ทำลายป่า เป็นต้น หากไม่มีกฎระเบียบเหล่านี้ก็ยากที่จะจัดการได้ เพราะจะทำให้ป่ามีสภาพตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้วนั้น กฎระเบียบที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ประการหนึ่งคือการเก็บธรรมเนียมการหาของป่าจากคนนอกพื้นที่ของป่าโคกซี ซึ่งทำให้มีรายได้เกิดขึ้น แม้จะไม่มากแต่ก็ได้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการป่าที่ทำให้คณะกรรมการสามารถดำเนินงาน/กิจกรรมต่างๆ ได้ และทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของการใช้ประโยชน์มากขึ้น คือไม่คิดว่าของฟรีจะหาอย่างไรก็ได้

๓. การต่อต้านความอยุติธรรม เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นที่ป่าชุมชนโคกเขาวาเท่านั้น เพราะการจัดการป่าชุมชนมีจุดเริ่มต้นมาจากการต่อต้านการบุกรุกป่าชุมชนออกเอกสารสิทธิ์ครอบครองเป็นที่ดินส่วนบุคคล โดยในเบื้องต้นชาวบ้านโดนหลอกว่าจะมีการซื้อที่ดินในราคาสูง แต่ความเป็นจริงคือถูกบุกรุกที่ดินสาธารณะแทน และเป็นความร่วมมือกันระหว่างผู้ถือกฎหมายกับนายทุนหรือผู้มีอิทธิพล ชาวบ้านจึงเรียกร้องความเป็นธรรม แต่ปัญหาก็ไม่ได้รับการแก้ไข เพราะเจ้าหน้าที่ยืนยันว่าเอกชนเจ้าของที่ดินมีสิทธิ์ครอบครองที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย ปัญหาความขัดแย้งเคยรุนแรงถึงขั้นชาวบ้านถืออาวุธ เช่น มีด จอบ เสียม รวมตัวกันประท้วงที่อำเภอปทุมรัตน์ แต่กลายเป็นว่าชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกสถานที่ราชการและส่วนหนึ่งถูกจับกุมดำเนินคดีตามกฎหมาย แต่ชาวบ้านก็ไม่ยอมแพ้ ยังคงต่อต้านและปกป้องผืนป่าที่มีอยู่อย่างแข็งขัน ไม่เพียงเฉพาะชาวบ้านเท่านั้นที่รวมตัวกัน

^{๕๑} พระครูดิถิตถรรมานุกูล, รองเจ้าคณะอำเภอปทุมรัตน์, วัดท่าม่วง, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ปกป้อง ความหวงแหนผืนป่าถูกถ่ายทอดแก่ลูกหลานด้วย เคยมีเหตุการณ์ที่ครูพานักเรียนออกไปต่อต้านการบุกรุกป่าของผู้มีอิทธิพลอย่างไม่เกรงกลัวต่ออันตรายใดๆ ที่อาจเกิดขึ้น ปัจจุบันลูกหลานเหล่านั้นโตเป็นหนุ่มสาวแล้ว แต่พวกเขาไม่เคยลืมเลือนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตและยังคงสืบต่ออุดมการณ์อย่างแน่วแน่นมั่นคง^{๕๒}

วันที่คณะวิจัยไปสัมภาษณ์ แกนนำชาวบ้านก็ฝากช่วยให้ประชาสัมพันธการเรียกร้องความยุติธรรมคืนจากผู้มีอิทธิพลด้วย เพราะความทรมานเสียหายสละของชาวบ้านเพื่อผืนป่ายังไม่ประสบความสำเร็จ รัฐบาลทุกสมัยไม่อาจแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ได้ คงปล่อยให้ปัญหาค้างคาต่อไปไม่รู้จักจบสิ้นเพียงแต่ปัญหาไม่รุนแรงเหมือนระยะแรกเท่านั้นเอง ปัญหาพิพาทเขตแดนที่ดินนี้จะได้รับการแก้ไขก็ต่อเมื่อมีการกำหนดแนวเขตที่ดินตามที่เป็นจริงมาแต่เดิม ส่วนที่บุกรุกถูกเวนคืนเป็นพื้นที่ป่าชุมชนเหมือนเดิม กรณีดังกล่าวนี้ผู้วิจัยเห็นว่าค่อนข้างเป็นไปได้ยากหากไม่มีหลักฐานเดิม หากปัญหาเกิดขึ้นตามที่ชาวบ้านเข้าใจและเรียกร้องคือการทำหลักฐานใหม่โดยทำเรื่องผิดให้เป็นเรื่องที่ถูกต้องและยื่นกรณาวานี้เป็นหลักฐานที่ถูกต้อง ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ยิ่งเวลาผ่านไปหลายปี มีการเปลี่ยนแปลงเจ้าหน้าที่ทำงาน เจ้าหน้าที่คนใหม่ก็ต้องยึดถือตามหลักฐานที่มีที่กล่าวมานี้ไม่นับรวมกับผู้ที่มีอิทธิพลที่อยู่เบื้องหลังการบุกรุกป่าชุมชน ซึ่งเป็นผู้บังคับใช้กฎหมาย หรือติดสินบนเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตามแม้ชาวบ้านไม่อาจเรียกร้องผืนป่าที่ถูกบุกรุกคืนมาได้ แต่อย่างน้อยก็ได้ป้องกันผืนป่าถูกบุกรุกมากกว่านี้

๔. การให้ความรู้ เป็นการให้แนวทางหรือวิธีการที่ทำได้ไม่ยาก แต่มีความคุ้มค่ามาก เพราะสามารถถือเป็นหลักการ/หลักปฏิบัติได้ตลอดไป เพราะเป็นการสอนหรือแนะนำวิธีปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ใช้หรืออำนวยความสะดวกให้อย่างไม่รู้จักหมดสิ้น รูปแบบการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่า เช่น การอบรม สัมมนา เป็นต้น การอบรมเป็นรูปแบบที่นิยมใช้ในการพัฒนาบุคคลขององค์กรให้มีความรู้ความสามารถในงานของตนนั้นๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้จากวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญสู่ผู้ฟัง เป็นรูปแบบง่ายๆ ไม่ซับซ้อนอะไร แต่ได้ผลคุ้มค่า การอบรมเชิงปฏิบัติการมุ่งฝึกให้ผู้อบรมมีประสบการณ์หรือมีความเข้าใจที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจริง เวลาในการจัดอบรมประมาณ ๒-๓ วัน ค่อนข้างได้ผลดีกว่าการฟังเพียงอย่างเดียว เพราะได้ลงมือทำจริง ความเข้าใจและมั่นใจจึงมีมากกว่ากัน นิยมใช้วิทยากรเป็นทีม ส่วนการสัมมนาเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้และประสบการณ์ เพราะใช้วิทยากร ๓-๔ คน คอยและถามตอบปัญหา

รูปแบบของการอบรมและสัมมนาเรื่องป่า เช่น กิจกรรม/โครงการดังกล่าววิทยากรนำผู้เข้าอบรมเดินศึกษาป่าเพื่อให้เห็นและสัมผัสข้อมูลจริง กำหนดประเด็นในการเก็บข้อมูล หลังจากนั้นก็นำมาเสนอและอภิปราย เพื่อสรุปองค์ความรู้ ที่ป่าชุมชนคงใหญ่ค่าปลากั้ง พระครูสุวรรณโพธิ์ธาภิบาล และพ่อบัณฑิต อัคระปะชะ เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องการจัดการป่าชุมชน ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เพราะทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ท่านทั้งสองได้เป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนอยู่เสมอ มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ทั้งในระดับจังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ นับว่าเป็นบุคลากรที่ทรงคุณค่าของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในปัจจุบัน ในแง่ของการจัดการความรู้ท่านทั้งสองเป็นผู้สั่งสมและรวบรวมประสบการณ์การทำงานที่

^{๕๒} นางนพพร โคตรมุงคุณ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ไม่ได้มีสอนในโรงเรียน แต่เกิดจากการลงมือทำงานจริง การสังเกต แก้ไขปัญหา และคิดค้นเพื่อพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น จัดว่าเป็นองค์ความรู้ในตัวบุคคล ซึ่งอนุชนรุ่นหลังสมควรได้เรียนรู้และสืบทอดประสบการณ์อันมีค่านี้ต่อไปเพื่อประโยชน์ในการจัดการป่าชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น

๕. การส่งเสริมและพัฒนา พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมการจัดการป่าที่โดดเด่นกว่าหน่วยงานราชการเสียอีก เพราะท่านเป็นผู้เสียสละอย่างแท้จริง ทำเพราะเล็งเห็นประโยชน์ที่คนในชุมชนจะได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคต ไม่ใช่เพียงเพราะทำตามหน้าที่เหมือนกับหน่วยงานราชการซึ่งมักไม่ค่อยติดตามผลของการทำงาน ดังนั้นหลายๆ โครงการจึงเป็นเพียงการหมดสิ้นงบประมาณโดยได้รับประโยชน์ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน โดยเฉพาะการปลูกป่าซึ่งมีความกระตือรือร้นตอนเริ่มต้นโครงการ แต่หลังจากนั้นก็ไม่มีติดตามผล ทำให้โครงการบวชป่าไม่ได้ผลที่ควร แต่พระสงฆ์จะเป็นผู้นำพาชาวบ้านปลูกป่า บวชป่า และกิจกรรมอื่นๆ เกี่ยวกับป่าเอง งบประมาณได้จากการบริจาคที่เกิดจากความเคารพศรัทธาในตัวท่านเอง เพราะคนบริจาคเล็งเห็นว่าเงินของพวกเขาจะถูกใช้อย่างคุ้มค่า ส่วนหนึ่งได้จากการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐ ส่วนหนึ่งท่านบริจาคเพิ่มเติมเอง กิจกรรม/โครงการที่จัดว่าเป็นการส่งเสริมและพัฒนาการจัดการป่าชุมชน เช่น การสร้างศูนย์เรียนรู้ป่าชุมชน โดยเฉพาะป่าชุมชนโคกป่าซันมีศูนย์อบรมเกี่ยวกับการจัดการป่าตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้อาศัยอบรมและทำกิจกรรมเกี่ยวกับป่า บางครั้งชาวบ้านและหน่วยงานอื่นๆ ก็ได้อาศัยสถานที่ในการอบรมกิจกรรมอย่างอื่นก็มี^{๕๓}

การนำพานักเรียนศึกษาระบบนิเวศของป่าชุมชน เช่น โรงเรียนบ้านโคกเขาวาจัดกิจกรรมเข้าค่ายศึกษาระบบนิเวศของป่าโคกเขาวา กิจกรรมในโครงการมีการสำรวจประเภทต้นไม้และสมุนไพร ประโยชน์หรือสรรพคุณของพืชนั้นๆ ศึกษาเรียนรู้การอาศัยพึ่งพากันของระบบนิเวศ และการอาศัยป่าเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทำให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับป่า การพึ่งพิงอาศัยประโยชน์จากป่า เห็นความสำคัญและมีใจรักหวงแหนในผืนป่าของตน^{๕๔} ป่าชุมชนโคกซันก็จัดกิจกรรมในลักษณะเดียวกันนี้ ป่าชุมชนที่มีกิจกรรมการส่งเสริมและพัฒนาโดดเด่น ได้แก่ ป่าดงใหญ่ อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม เพราะส่งเสริมวัฒนธรรม การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจ กล่าวคือ คณะกรรมการป่าชุมชนส่งเสริมให้ชาวบ้านออกร้าขายเห็ดข้างป่าริมทางได้ คนสัญจรผ่านไปมาหน้าผืนที่สนใจรับประทานเห็ดและอาหารป่าอื่นๆ สามารถเลือกซื้ออาหารป่าประเภทผักได้ตามความชอบใจทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากการขายอาหารป่าที่ไม่ต้องลงทุนอะไร อาศัยความขยันและอดทนก็สามารถสร้างรายได้แล้ว กิจกรรมที่โดดเด่นอย่างหนึ่งจนกลายเป็นงานประจำปีแล้วคืองานประกวดธิดาเห็ด เป็นเหมือนตลาดนัดเห็ด ทำให้ผู้ไปเที่ยวได้ความเพลิดเพลินและได้ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน นอกจากนี้กิจกรรมดังกล่าวนี้แล้วป่าชุมชนแห่งนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ระบบนิเวศของผู้ที่สนใจทั้งนักเรียนจาก

^{๕๓} พระสมุห์บุญมี ยโสธโร, เจ้าคณะตำบลสระบัว เขต ๑, วัดโนนท่อน, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๕๔} พระครูธรรมญาณโสภณ, เจ้าคณะตำบลสระบัว เขต ๒, วัดสะแบง, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

โรงเรียนภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง รวมทั้งอาจารย์ นักวิจัย และนักศึกษาโดยเฉพาะจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หลักการและแนวปฏิบัติของพระสงฆ์ทางนิเวศวิทยา และรูปแบบการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคอีสาน ดังนี้

๑. หลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา ไม่ได้สอนเรื่องนิเวศโดยตรง เพราะไม่ได้เป็นไปเพื่อการพ้นจากทุกข์ แต่ก็สามารถศึกษาในเชิงนิเวศได้ ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนว่า ป่าเป็นสถานที่เงียบสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ป่าเป็นแหล่งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พระพุทธเจ้าทรงอาศัยป่าในการบำเพ็ญเพียรจนถึงบรรลุโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกของโลก ทรงบัญญัติสิกขาบทหลายสิกขาบทเพื่อให้ภิกษุไม่ทำลายระบบนิเวศ และทรงสอนธรรมโดยอาศัยธรรมชาติ

๒. วิธีการหรือแนวทางปฏิบัติ ประกอบด้วย การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนของชาวบ้านในการรักษาป่า คัดเลือกจากคนที่มีใจเสียสละ มีความรู้ และความสนใจเรื่องการอนุรักษ์ป่า ทำหน้าที่กำหนดนโยบายหรือแนวทางการจัดการป่า เพื่อการได้อาศัยประโยชน์อย่างคุ้มค่าและเกิดความยั่งยืน ตั้งกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน และปฏิบัติตามกฎนั้นอย่างเคร่งครัด ไม่เลือกปฏิบัติกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ ทำกิจกรรมร่วมกัน กำกับติดตาม และประเมินผลการทำงาน, แนวคิดในการทำงาน เช่น “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” (ศาสตร์พระราชา) “เอาใจล้อมป่า ไม่ใช่เอาลวดหนามล้อม” “อาศัยพระและผีรักษาป่า” “ต่อต้านความถูกต้อง แต่ไม่ชอบธรรม เพื่อรักษามรดกทางธรรมชาติไว้ให้ลูกหลาน” เป็นต้น

๓. กิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่น การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในวันแม่แห่งชาติ ต้นไม้ที่นิยมปลูก เช่น ยางนา สัก ประดู่ ยุง เต็ง รัง เป็นต้น โดยเฉพาะยางนานั้นเป็นที่นิยมมาก เพราะทำให้ได้กินเห็ดด้วย ผลที่ได้จากการปลูกป่าเบื้องต้นคือความสามัคคีของชาวบ้าน ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้อาศัยอาหารป่าดำรงชีวิต สัตว์ป่าได้อาศัยพึ่งพิงในการอยู่อาศัยและหาอาหาร อากาศบริสุทธิ์ และระบบนิเวศเกิดความสมดุล, **การบวชป่า** เป็นกุศโลบายเพื่อการป้องกันลักลอบตัดต้นไม้ เพราะสัญลักษณ์ของผ้าเหลืองจะช่วยเตือนใจให้คนทำผิดรู้สึกละอายใจหรือเกรงกลัวต่อบาปกรรม, **การสำรวจพันธุ์ไม้** และ**การสำรวจและอนุรักษ์พืชสมุนไพร** ป่าชุมชนโคกป่าสี ป่าชุมชนดงใหญ่ และป่าชุมชนโคกเขวา ได้มีการสำรวจพันธุ์ไม้ เพื่อจัดทำบัญชีพันธุ์ไม้และบัญชีพืชสมุนไพร โดยเฉพาะป่าชุมชนดงใหญ่มีคณะวิจัยพืชพันธุ์ไม้จากมหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นผู้สำรวจเพื่อจัดทำฐานข้อมูลพืชพันธุ์ไม้ รวมทั้งวิจัยเกี่ยวกับพันธุกรรมของพืชพันธุ์ไม้ด้วย, **การจัดงานประจำปี** ป่าโคกใหญ่มีการจัดมหกรรมเห็ดป่า ช่วงเดือนสิงหาคม เป็นประจำทุกปี ซึ่งกิจกรรม

ดังกล่าวนี้คณะวิจัยป่าชุมชนจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นผู้ริเริ่มนำพาชาวบ้านจัดทำขึ้น และทำติดต่อกันมาทุกปีจนกลายเป็นงานประจำปี

๔. การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และประชาชน ป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง มีพระครูสุวรรณโพธิธาภิบาล เจ้าคณะอำเภอพนทอน เป็นผู้นำพาชาวบ้านทำกิจกรรม, ป่าโคกซิมมีพระครูสถิตธรรมมาภรณ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ซึ่งท่านทั้งสองเป็นคนเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงทำให้เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน สามารถขอความร่วมมือชาวบ้านและหน่วยงานรัฐได้ กิจกรรมที่พระสงฆ์นำพาชาวบ้านทำหลักๆ คือ การปลูกป่า และการบวชป่า การป้องกันไฟป่า นอกจากนี้ยังมีโครงการส่งเสริมอาชีพแก่ชาวบ้าน ภาควิชาครุศึกษามีทั้งชาวบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเอกชน ส่วนป่าโคกเขวามีชื่อเสียงเรื่องการป้องกันบุกรุกทำลายป่าโดยเฉพาะการบุกรุกและออกเอกสารสิทธิ์ของผู้มีอิทธิพล ซึ่งชาวบ้านอ้างว่าเป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้มีอิทธิพลกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคน ทำให้ผู้มีอิทธิพลนั้นสามารถครอบครองที่ดินสาธารณะโดยถูกต้องตามกฎหมาย การต่อต้านเครณรังษณ์ถึงขั้นชาวบ้านถืออาวุธไปประท้วงที่ที่ว่าการอำเภอและชาวบ้านถูกดำเนินคดีในข้อหาบุกรุกสถานที่ราชการ เป็นพื้นที่ที่มีการร้องเรียนและฟ้องร้องกันมากที่สุด แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนเอกสารสิทธิ์ที่ออกด้วยความถูกต้องตามกฎหมายได้ ทำให้ชาวบ้านมีความทุกข์ใจที่ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขมาโดยตลอด

๕. เครือข่ายการทำงาน เครือข่ายการอนุรักษ์ป่าชุมชนของโคกป่าซิม เช่น ศูนย์วนศาสตร์เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโพธิสาร กอธมน. จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งให้การสนับสนุนเรื่องการสร้างฝาย, เครือข่ายการทำงานของดงใหญ่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม บริษัทโตโยต้า และเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าในเขตจังหวัดมหาสารคาม ๕๐ เครือข่าย ส่วนเครือข่ายการทำงานของป่าโคกเขวา ได้แก่ บริษัทปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย มูลนิธิพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ มูลนิธิสีปอนนท์ และเครือข่ายในจังหวัดมหาสารคาม ศิระเกษ และชัยภูมิ

๖. ประโยชน์ของการอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ได้รับประโยชน์หลายอย่าง เช่น ชาวบ้านได้อาศัยอาหาร ยารักษาโรค เป็นต้น อาหารป่า ได้แก่ เห็ด หน่อไม้ ไช้เม็ด แดง อัง ดอกกระเจียว กิ่งก่า แยม นก ฯลฯ ยารักษาโรค ได้แก่ สมุนไพโร ซึ่งมีข้อดีหลายอย่าง เพราะไม่ทำให้สิ้นเปลืองเงิน และไม่มีผลข้างเคียงเหมือนยารักษาโรคแผนปัจจุบัน, เป็นสถานที่ปลูกฝังความสามัคคี และส่งเสริมความเสียสละของคนในชุมชน, ทำให้มีเครือข่ายการทำงาน, อากาศบริสุทธิ์ เพราะป่าคือปอดของชุมชน, ระบบนิเวศมีความสมดุล เพราะสิ่งมีชีวิตทั้งสัตว์และพืชได้พึ่งพิงอาศัยกัน ที่สำคัญคือรูปแบบการอาศัยป่าดำเนินชีวิตเป็นไปเพื่อความสุขและความยั่งยืน

๗. หลักธรรมที่ปรากฏในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์และชาวบ้าน ได้แก่ ๑) ความเสียสละ ซึ่งยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ละความเห็นแก่ตัวสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้ ๒) ความสามัคคี ความเสียสละนำมาซึ่งความสามัคคี ซึ่งทำให้เกิดมีพลังในการทำงาน เพราะความร่วมมือร่วมใจกันทำให้มีกำลังใจและความมุ่งมั่นอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ๓) ความมุ่งมั่น เมื่อได้ตั้งใจลงมือทำแล้วย่อมคาดหวังความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นตามมา แม้บางครั้งจะมีอุปสรรคและปัญหา ก็ไม่ละความพยายาม บากบั่นมุ่งมั่นต่อสู้และเอาชนะอุปสรรคและปัญหาทั้งหลายให้ได้ แม้จะได้มาด้วยความยากลำบากก็ตาม ความสำเร็จคือเป้าหมายที่ทำให้ขับเคลื่อนหรือก้าวเดิน

ไปได้ ๔) ความกล้าหาญ อุปสรรคและปัญหาบางเรื่องเป็นกำแพงขวางกั้นอันมืมหิมา ยากที่ก้าวข้ามไปได้ อาจแลกมาด้วยความสูญเสียแม้กระทั่งชีวิต แต่เพื่ออุดมการณ์ที่แน่วแน่และพลังแห่งความบากบั่น พระสงฆ์และชาวบ้านก็พร้อมที่จะต่อสู้ด้วยความกล้าหาญ เพราะมั่นใจในความถูกต้องและความดีงามที่ตนได้กระทำอยู่นั้น อย่างน้อยก็เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีของคนรุ่นหลัง ๕) ความเมตตา คือความรักหวังดี ปราศจากอคติต่อผู้อื่น เกิดขึ้นทั้งในขณะที่ทำงานร่วมกัน เห็นความตั้งใจดีของกัน และความหวังดีให้คนรุ่นหลังได้ประโยชน์ที่ตนเสียสละรักป่าไว้ด้วยความยากลำบากนี้ ๖) ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นดั่งน้ำทิพย์ชโลมจิตใจให้เยือกเย็น เกิดจากใจที่คิดหวังดี ต้องการให้คนอื่นหรือส่วนรวมได้รับประโยชน์ สุขจากการกระทำของตนนั้น ดังนั้นจึงแบ่งปันสิ่งที่ดีหรือทำอยู่นั้นให้แก่คนอื่น เพื่อร่วมงานด้วยใจบริสุทธิ์ ไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ ทั้งนี้ สิ่งเหล่านี้จะเกื้อหนุนและเป็นกลไกขับเคลื่อนการทำงานให้ได้รับความสุขในที่สุด

๘. รูปแบบการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม การอนุรักษ์ป่า การต่อต้านความอยุติธรรม การให้ความรู้ และการส่งเสริมและพัฒนา, รูปแบบการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมเกิดจากความต้องการให้ป่าให้กลับอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม, การอนุรักษ์ป่าก็เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์และป้องกันการทำลายป่า, การต่อต้านเกิดขึ้นเพื่อคัดค้าน ไม่เห็นด้วยกับเหตุการณ์หรือเรื่องที่ตนเกี่ยวข้องอยู่นั้น ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้ถูกบังคับใช้กฎหมายอย่างไม่เป็นธรรม ถูกจำกัดเสรีภาพในการแสดงออก ตลอดจนถูกกีดกันบทบาทที่จะทำให้ฝ่ายที่ไม่ถูกต้องเสียผลประโยชน์, การให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนก็เพื่อถ่ายทอดหรือเผยแพร่องค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาหรือประสบการณ์ทำงานของผู้ให้ความรู้หรือวิทยากรนั้น ส่วนการส่งเสริมและพัฒนา มีจุดมุ่งหมายเพื่อสนับสนุน/อำนวยความสะดวกการทำงานของคุณะทำงาน เพื่อให้งานสำเร็จ ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ/กิจกรรม

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผล

ป่าชุมชน คือป่าที่ประชาชนในชุมชนนั้นๆ ได้ร่วมกันรักษาไว้ เพื่อประโยชน์ของชุมชน มีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ที่ดิน (ป่า)ชุมชน และกิจกรรมที่ทำให้ป่าชุมชนเกิดความมั่นคงและยั่งยืนถาวร เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การป้องกัน การปลูกป่า การบำรุงรักษา ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้จากพื้นที่ วิธีการอนุรักษ์มีหลายวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชุมชนนั้นๆ จะเลือกวิธีใดมาใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนตน ได้แก่ การใช้สอยประโยชน์การรวบรวมและเก็บรักษาทรัพยากร การรักษาซ่อมแซม พื้นฟู พัฒนา ป้องกัน สงวน แบ่งเขต ประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการดูแลรักษาและจัดการป่า ได้แก่ ๑) ประโยชน์เพื่ออนุรักษ์ดิน น้ำ และสมุนไพรรักษาโรค ๒) ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น ๓) ประโยชน์จากเนื้อไม้ เช่น เป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอยต่างๆ และ ๔) ประโยชน์ที่ให้แก่อสังคัม เช่น การพักผ่อนหย่อนใจ การศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนในรูปชุมชน เป็นต้น

การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมมือกันทำงานของผู้เกี่ยวข้องในงานหรือกิจกรรมนั้นๆ มี ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ ขั้นตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา ขั้นตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนดำเนินการพัฒนา ขั้นตอนที่ ๔ การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ขั้นตอนที่ ๕ การมีส่วนร่วมขั้นประเมินผลการพัฒนา

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ๑๑ ประการ ได้แก่ ๑) การปฏิบัติตนให้สอดคล้องตามความเชื่อพื้นฐาน ๒) มาตรฐานคุณค่า ๓) เป้าหมาย ๔) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา ๕) ความคาดหวัง ๖) การมองแต่ตนเอง ๗) การบีบบังคับ ๘) นิสัยและประเพณี ๙) โอกาส ๑๐) ความสามารถ และ ๑๑) การสนับสนุน

แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน ๕ ประการ ได้แก่ ๑) การยอมรับ (wider acceptance) ๒) ความรู้สึกผูกพันและเป็นการเข้าถึงยิ่งขึ้น (deeper commitment) ๓) การบริหารและดำเนินงานมีประสิทธิภาพดีขึ้น (better execution) ๔) ขีดความสามารถเพิ่มขึ้น (increased capacities of the people) ๕) ผลประโยชน์เพิ่มขึ้น (wider utilization of benefit) การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการป่าชุมชน เพราะมีข้อดีหลายอย่าง เช่น การยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น ป้องกันความขัดแย้ง (เพราะมีมติร่วมกันแล้ว) ได้แนวทางการทำงานที่หลากหลาย ความสามัคคี เสียสละ เป็นต้น

พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนเรื่องนิเวศโดยตรง เพราะไม่ได้เป็นไปเพื่อการพ้นจากทุกข์ แต่ก็สามารถศึกษาในเชิงนิเวศได้ ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนว่า ป่าเป็นสถานที่เงียบสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติ

ธรรม ป่าเป็นแหล่งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พระพุทธเจ้าทรงอาศัยป่าในการบำเพ็ญเพียรจนถึงบรรลุโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกของโลก ทรงบัญญัติสิกขาบทหลายสิกขาบทเพื่อให้ภิกษุไม่ทำลายระบบนิเวศ และทรงสอนธรรมโดยอาศัยธรรมชาติ

ป่าชุมชนที่พระสงฆ์มีบทบาทโดดเด่นในการอนุรักษ์คือโคกใหญ่คำปลากั้ง คือมีพระครูสุวรรณโณธาภิบาล เจ้าคณะอำเภอโพธารอง เป็นผู้นำพาชาวบ้านทำกิจกรรม ซึ่งท่านเป็นคนเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงทำให้เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน สามารถขอความร่วมมือชาวบ้านและหน่วยงานรัฐได้ ส่วนป่าโคกขี้มีพระครูสถิตธรรมภรณ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ซึ่งท่านเป็นพระที่มีความรู้และความเสียสละ กิจกรรมที่พระสงฆ์นำพาชาวบ้านทำหลักๆ คือ การปลูกป่า และการบวชป่า การป้องกันไฟป่า นอกจากนี้ยังมีโครงการส่งเสริมอาชีพแก่ชาวบ้าน ความร่วมมือมีทั้งชาวบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเอกชน, พระสงฆ์คือผู้นำจิตวิญญาณ เป็นศูนย์รวมจิตใจ ชาวบ้านคือกำลังหลักในการทำงาน ส่วนป่าโคกเขวามีความโดดเด่นเรื่อง การป้องกันบุกรุกทำลายป่าโดยเฉพาะการบุกรุกและออกเอกสารสิทธิ์ของผู้มีอิทธิพล ซึ่งชาวบ้านอ้างว่าเป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้มีอิทธิพลกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคน ทำให้ผู้มีอิทธิพลนั้นสามารถครอบครองที่ดินสาธารณะโดยถูกต้องตามกฎหมาย จนชาวบ้านเรียกว่า “ถูกต้อง แต่ไม่ชอบธรรม” เพราะใช้วิธีการที่ไม่ถูกต้องทำเรื่องผิดให้เป็นเรื่องถูก ดังนั้นชาวบ้านจึงต่อสู้ถึงขั้นถืออาวุธไปประท้วงที่ว่าการอำเภอและชาวบ้านถูกดำเนินคดีในข้อหาบุกรุกสถานที่ราชการก็มี และมีการร้องเรียนฟ้องร้องกันมากที่สุด แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนเอกสารสิทธิ์ที่ออกด้วยความถูกต้องตามหลักกฎหมายได้ ทำให้ชาวบ้านมีความทุกข์ใจที่ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขมาโดยตลอด พระสงฆ์ เช่น พระครูสุวรรณประโชติ เป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน เพราะหากไม่มีพระสงฆ์เป็นผู้คอยเตือนสติ ปัญหาความรุนแรงคือการประท้วงราชการอาจมีมากและรุนแรงกว่านี้ กิจกรรมที่ช่วยเยียวยาหรือหล่อเลี้ยงจิตใจให้อ่อนโยน เช่น การทำบุญตักบาตร เป็นต้น

แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าของป่าดงใหญ่คำปลากั้ง คือ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” (ศาสตร์พระราช) “เอาใจล้อมป่า ไม่ใช่เอาลวดหนามล้อม” “อาศัยพระและผีรักษาป่า” กล่าวคือ เข้าใจประโยชน์ของป่าและการอนุรักษ์ป่า, ดูแลรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างรู้คุณค่า, ส่งเสริมป่าด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ปลูกป่า เป็นต้น, ปลูกจิตสำนึกคนให้เห็นความสำคัญและเกิดความหวงแหนรู้คุณค่าของป่า ซึ่งเขาก็จะหาทางดูแลและป้องกันป่าไม่ให้ถูกบุกรุกทำลายเอง ดีกว่าใช้ลวดหนามล้อมป่าไว้, อาศัยพระและผีรักษาป่า, แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของป่าชุมชนโคกเขวา คือ “ต่อต้านความถูกต้อง แต่ไม่ชอบธรรม เพื่อรักษามรดกทางธรรมชาติไว้ให้ลูกหลาน”, ป่าชุมชนทั้งหมดที่ศึกษามีหลักปฏิบัติที่เหมือนกันอย่างหนึ่งคือมีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และกำหนดระเบียบปฏิบัติของคณะกรรมการ มีการประชุมหารือเพื่อกำหนดแนวทางอนุรักษ์ป่า ทำกิจกรรมร่วมกัน ติดตามการทำงาน แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนหาแนวทางพัฒนาป่าชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า ตั้งกฎระเบียบ/ข้อห้ามของป่าชุมชน เพื่อสร้างระเบียบปฏิบัติหรือบรรทัดฐานร่วมกัน ห้ามปฏิบัติในสิ่งไม่สมควรอันจะทำให้เกิดความเสียหายต่อป่าหรือการอนุรักษ์ป่า เช่น การลักลอบตัดไม้ เผาป่า เป็นต้น ในการตั้งกฎระเบียบป่าชุมชนนี้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นว่าควรห้ามเรื่องใดบ้าง การห้ามโดยกฎเพียงอย่างเดียวเป็นสิ่งที่ยาก วิธีการที่ได้ผลดีคือการห้ามคือปลูกจิตสำนึกชาวบ้าน

ในการวางแผนฟันป่าและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ซึ่งทำให้เขาห้ามใจตนเองได้และทำในสิ่งที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์

กิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ ๑) **การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในวันแม่แห่งชาติ** โดยเฉพาะป่าโคกใหญ่ค่าปลากั้งมีกิจกรรมการปลูกป่าที่โดดเด่นกว่าที่อื่น เพราะชาวบ้านต้องการฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรม (ปัจจุบันอยู่ช่วงแผนพัฒนาการป้องกันไฟป่า) จุดมุ่งหมายของการปลูกป่าคือเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม และเพื่อเสริมป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขั้นตอนในการปลูกป่าคือคณะกรรมการป่าชุมชนหรือชาวบ้านจะขอกกล้าไม้จากศูนย์เพราะพันธุ์กล้าไม้ของราชการหรือในกรณีที่มีงบประมาณดำเนินการ ก็จะซื้อกล้าไม้จากสวนเพาะพันธุ์กล้าไม้ เพื่อเตรียมไว้ปลูกในวันทำกิจกรรม ต้นไม้ที่นำมาปลูกมีหลายชนิด สำหรับต้นไม้ที่นิยมปลูก เช่น ยางนา สัก ประดู่ ยุง เต็ง รัง เป็นต้น ผลที่ได้จากการปลูกป่าเบื้องต้นคือความสามัคคีร่วมมือจากชาวบ้านและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้อาศัยอาหารป่า สัตว์ป่าได้อาศัยพึ่งพิงในการอยู่อาศัยและหาอาหาร อากาศบริสุทธิ์ ระบบนิเวศเกิดความสมดุล ๒) **การบวชป่า** เป็นกิจกรรมที่นิยมทำกับป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์พอสมควร เพราะนิยมบวชต้นไม้ใหญ่ เป็นอุบายเพื่อการป้องกันลักลอบตัดต้นไม้ เพราะสัญลักษณ์ของผ้าเหลืองจะช่วยเตือนใจให้คนทำผิดรู้สึกละอายใจหรือเกรงกลัวต่อบาปกรรม พระสงฆ์มีส่วนสำคัญในกิจกรรมดังกล่าว เพราะเป็นผู้นำพาชาวบ้านประกอบพิธีกรรม กิจกรรมดังกล่าวนี้ป่าโคกใหญ่ค่าปลากั้งทำเป็นประจำเกือบทุกปี โดยมีพระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล เจ้าคณะอำเภอโพธารอง เป็นแกนนำสำคัญของชาวบ้าน ส่วนป่าโคกซี มีพระครูสถิตธรรมาภรณ์ เจ้าคณะตำบลหนองห้าง เป็นแกนนำ ๓) **การสำรวจพันธุ์ไม้และพืชสมุนไพร** ป่าชุมชนโคกป่าซี ป่าชุมชนดงใหญ่ และป่าชุมชนโคกเขวา ได้มีการสำรวจพันธุ์ไม้ เพื่อจัดทำบัญชีพันธุ์ไม้ นอกจากนี้ยังมีการสำรวจพืชสมุนไพรเพื่อทำบัญชีพืชสมุนไพร แต่ยังไม่ถึงขั้นพัฒนาเป็นศูนย์สมุนไพรเหมือนศูนย์ตะบิลไพรที่จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น โดยเฉพาะป่าชุมชนดงใหญ่มีคณะวิจัยพืชพันธุ์ไม้จากมหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นผู้สำรวจ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลพืชพันธุ์ไม้ ไม่ใช่เพียงแค่สำรวจเท่านั้น แต่มีศึกษาการเจริญเติบโตของพืชพันธุ์ไม้ด้วย ๔) **การจัดงานประจำปี** ป่าโคกใหญ่มีการจัดมหกรรมเห็ดป่า ช่วงเดือนสิงหาคม เป็นประจำทุกปี ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้คณะวิจัยป่าชุมชนจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นผู้ริเริ่มนำพาชาวบ้านจัดทำขึ้น และทำติดต่อกันมาทุกปีจนกลายเป็นงานประจำปี เห็ดที่ชาวบ้านเก็บมาขายในงานมหกรรม เช่น เห็ดโคน เห็ดระโงก เห็ดผึ้ง เห็ดไค เห็ดน้ำหมาก เห็ดเผาะ เห็ดถ่าน เป็นต้น ในงานนี้มีการประกวดธิดาเห็ดด้วย ได้รับความสนใจจากชาวบ้านใกล้เคียงและอำเภอใกล้เคียงมาร่วมงานมากพอสมควร นอกจากจะได้เห็ดป่าไปทำอาหารรับประทานแล้วยังได้ความสนุกสนานเพลิดเพลินอีกด้วย ๕) **การเข้าค่ายศึกษาป่าชุมชน** เช่น คณะครูโรงเรียนบ้านโคกเขวานำนักเรียนเข้าค่ายศึกษาระบบนิเวศของป่าโคกเขวา มีการสำรวจและบันทึกชนิดของต้นไม้และสมุนไพร ตลอดจนอธิบายการเจริญเติบโต และประโยชน์หรือสรรพคุณของสมุนไพรด้วย

นโยบายและกลไกของรัฐในการส่งเสริมป่าชุมชนนอกจากจากกฎระเบียบข้อบังคับทางกฎหมายต่างๆ แล้ว ยังมีการส่งเสริมงบประมาณดำเนินการต่างๆ เช่น การทำแนวป้องกันไฟป่า สร้างป้อมยามรักษาป่า สร้างแหล่งเรียนรู้ป่าชุมชน เป็นต้น ปัญหาในการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐและชาวบ้านมีน้อยมาก เพราะรัฐไม่ได้เน้นการบังคับใช้กฎหมาย พื้นที่ที่มีปัญหาคือป่าชุมชนโคกเขวา ซึ่ง

ชาวบ้านไม่ยอมรับการออกเอกสารสิทธิ์ครอบครองที่ดินทำกิน เพราะเห็นว่าเป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้มีอิทธิพลกับเจ้าหน้าที่รัฐบางคน จึงมีการเรียกร้อง แต่รัฐก็ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาอะไร โดยให้เหตุผลว่าเอกชนมีสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ ดังนั้นปัญหาความขัดแย้งเรื่องแนวเขตจึงไม่ได้รับการแก้ไข

เครือข่ายการทำงาน คือการทำงานร่วมกันของกลุ่มงานหรือทีมงานในลักษณะเดียวกัน เป็นการแชร์หรือแลกเปลี่ยนวิธีการ ประสบการณ์ทำงานระหว่างกลุ่ม ซึ่งทำให้มีแนวคิด มุมมอง หรือองค์ความรู้ที่กว้างขวางขึ้น มีความหลากหลายของการทำงาน สามารถปรับวิธีการทำงานของพื้นที่อื่น เข้ากับการทำงานของกลุ่มตน ได้รับความร่วมมือจากผู้อื่น มีความไว้วางใจกัน สามัคคี และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เครือข่ายการอนุรักษ์ป่าชุมชนของโคกป่าซี เช่น ศูนย์วนศาสตร์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโพธิสาร กอมน. จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งให้การสนับสนุนเรื่องการสร้างฝาย, เครือข่ายการทำงานของดงใหญ่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม บริษัทโตโยต้า เครือข่ายการอนุรักษ์ป่าในเขตจังหวัดมหาสารคาม ๕๐ เครือข่าย ส่วนเครือข่ายการทำงานของป่าโคกเขวา ได้แก่ บริษัทปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย มูลนิธิพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ มูลนิธิสีปพนนท์ และเครือข่ายในจังหวัดมหาสารคาม ศิริสะเกษ และชัยภูมิ

การอนุรักษ์ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ได้รับประโยชน์หลายอย่าง โดยรวมเป็นการได้อาศัยปัจจัย ๔ ในการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะอาหารและยารักษาโรค ส่วนที่อยู่อาศัยปัจจุบันไม่เหมือนอดีตแล้ว คือไม่มีการอนุญาตให้ตัดต้นไม้ไปสร้างที่อยู่อาศัย เพราะต้องการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคืออาหารป่า ชาวบ้านได้อาหารจากป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง อัง ดอกกระเจียว กิ่งก่า แยม นก เป็นต้น ที่ป่าโคกใหญ่มีร้านขายเห็ดริมทางติดกับป่า ผู้คนที่สัญจรไปมาต้องการกินเห็ดก็แวะซื้อไปทำอาหารในการเก็บของป่าคณะกรรมการป่าชุมชนอนุญาตให้เก็บไปได้ เฉพาะสำหรับทำอาหารกินในครอบครัวเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปจำหน่าย แต่ในความเป็นจริงแล้วค่อนข้างห้ามได้ยาก เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่คอยดูแลตลอดเวลา และป่าชุมชนเป็นการอนุรักษ์เชิงบวกคือให้ชาวบ้านได้อาศัยประโยชน์ ไม่ใช่การห้ามอย่างเด็ดขาดเหมือนป่าสงวนแห่งชาติ ดังนั้นจึงต้องอาศัยจิตสำนึกของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์เป็นสำคัญ

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า เป็นการต่อต้าน การให้ความร่วมมือ การให้ความรู้ และการส่งเสริม ๑) **การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม** เป็นการปลูกป่าทดแทนป่าที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรม เช่น ป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง เป็นต้น ๒) **การอนุรักษ์ป่า** เป็นการรักษาป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่แล้วให้มีความสมบูรณ์ต่อไป ป้องกันไม่ให้เกิดการทำลายป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ๓) **การต่อต้านความอยุติธรรม** เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นที่ป่าชุมชนโคกเขวาเท่านั้น เพราะการจัดการป่าชุมชนมีจุดเริ่มต้นมาจากการต่อต้านการบุกรุกป่าชุมชนออกเอกสารสิทธิ์ครอบครองเป็นที่ดินส่วนบุคคล ชาวบ้านจึงเรียกร้องความเป็นธรรม แต่ปัญหาก็ไม่ได้รับการแก้ไข เพราะเจ้าหน้าที่ยืนยันว่าเอกชนเจ้าของที่ดินมีสิทธิ์ครอบครองที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย ปัญหาความขัดแย้งเคยรุนแรงถึงขั้นชาวบ้านถืออาวุธรวมตัวกันประท้วงที่อำเภอ แม้ชาวบ้านไม่อาจเรียกร้องผืนป่าที่ถูกบุกรุกคืนมาได้ แต่อย่างน้อยก็ได้ป้องกันผืนป่าถูกบุกรุกมากกว่านี้ ๔) **การให้ความรู้** เป็นการสอนหรือแนะนำวิธีปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ใช้หรืออำนวยการประโยชน์ให้อย่างไม่รู้จักหมดสิ้น

รูปแบบการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่า เช่น การอบรม สัมมนา เป็นต้น ที่ป่าชุมชนดงใหญ่คำปลาแก้ว พระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล และพ่อบัณฑิต อัครปะชะชะ เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องการจัดการป่าชุมชน ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เพราะทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ท่านทั้งสองได้เป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนอยู่เสมอ นับว่าเป็นบุคลากรที่ทรงคุณค่าของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในปัจจุบัน ๔) การส่งเสริมและพัฒนา พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมการจัดการป่าที่โดดเด่นกว่าหน่วยงานราชการเสียอีก เพราะท่านเป็นผู้เสียสละอย่างแท้จริง ทำเพราะเล็งเห็นประโยชน์ที่คนในชุมชนจะได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคต ไม่ใช่เพียงเพราะทำตามหน้าที่เหมือนกับหน่วยงานราชการ ซึ่งมักไม่ค่อยติดตามผลของการทำงาน พระสงฆ์จะเป็นผู้นำพาชาวบ้านปลูกป่า บวชป่า และกิจกรรมอื่นๆ เกี่ยวกับป่าเอง งบประมาณได้จากการบริจาคที่เกิดจากความเคารพศรัทธาในตัวท่านเอง เพราะคนบริจาคเล็งเห็นว่าเงินของพวกเขาจะถูกใช้อย่างคุ้มค่า ส่วนหนึ่งได้จากการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐ ส่วนหนึ่งท่านบริจาคเพิ่มเติมเอง กิจกรรม/โครงการที่จัดว่าเป็นการส่งเสริมและพัฒนาการจัดการป่าชุมชน เช่น การปลูกป่า บวชป่า เข้าค่ายศึกษาป่า จัดงานประจำปี เป็นต้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หลักการและแนวปฏิบัติของพระสงฆ์ทางนิเวศวิทยา วิธีการหรือแนวทางปฏิบัติ ประกอบด้วย การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ตั้งกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน กำกับติดตาม และประเมินผลการทำงาน หลักธรรมที่ปรากฏในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์และชาวบ้าน ได้แก่ ๑) ความเสียสละ ความสามัคคี ความกล้าหาญ ๕) ความเมตตา และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รูปแบบการจัดการป่าชุมชนคือการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม การอนุรักษ์ป่า การต่อต้านความอยุติธรรม การให้ความรู้ และการส่งเสริมและพัฒนา

๕.๒ อภิปรายผล

ในการวิจัยเกี่ยวกับหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

๑. ป่าชุมชนโคกเขวาพัฒนา เป็นพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง ซึ่งมีการร้องเรียนและการประท้วงรัฐ ก่อให้เกิดความความขัดแย้ง ซึ่งเป็นผลเสียต่อการจัดการป่าชุมชน เพราะไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากรัฐในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน ซึ่งการประท้วงไม่ใช่สันติวิธี แต่เป็นการสร้างความขัดแย้งมากขึ้น วิธีปฏิบัติที่ดีคือพยายามลดความขัดแย้งโดยรูปแบบของสันติวิธีกระแสหลักคือ การสานเสวนา ประนีประนอม และการให้อภัยกัน ข้อดีคือเพื่อเปิดใจคุยปัญหาที่เกิดขึ้นและความต้องการของทั้งสองฝ่าย เมื่อได้ทราบปัญหาแล้วก็ลดความต้องการเพื่อความปรองดองกัน วางใจเป็นกลาง ยึดหลักเหตุผลสากล ถึงขั้นนี้แล้วหากยังแก้ปัญหาไม่ได้ก็ต้องให้อภัยกัน ซึ่งเป็นวิธีการสุดท้ายของการสร้างความปรองดอง

๒. ป่าชุมชนโดยมากเป็นการทำงานของกลุ่มผู้ใหญ่ ยังขาดการสร้างกลุ่มจิตอาสาเยาวชนเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ของตน เมื่อเป็นเช่นนี้หากหมดยุคของตนแล้วการจัดการป่าชุมชนอาจเกิดการ

เปลี่ยนแปลงไปในทางที่แย่ลง หรืออาจถึงขั้นไม่มีก็ได้ เพราะเด็กทุกวันนี้ถูกรอบงำโดยวัตุนิยม จำเป็นที่ต้องได้รับการปลูกจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าของวิถีชุมชนที่เป็นรากเหง้าของตนโดยเร่งด่วน ก่อนที่ทุกอย่างจะเลวร้ายมากไปกว่านี้ วิธีประชาแบบชุมชนจะช่วยกลมเกลียวจิตใจของพวกเขาให้รัก ความสงบ และเป็นอยู่ได้ด้วยความสุขในยุคที่โลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นจึงสมควรที่จะ สร้างกลุ่มเยาวชนจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ของคนในชุมชนให้มีความยั่งยืน ต่อไป ซึ่งมีผลดีหลายอย่าง เช่น เป็นการปลูกฝังเยาวชนให้มีใจเสียสละ รู้รักสามัคคี รู้จักการทำงาน เป็นทีมและมีใจรักและห่วงใยในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่บรรพบุรุษรักษาสืบต่อมาเป็นเวลา ช้านาน

๓. การสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนของรัฐยังมีน้อยมาก รัฐควรให้ความสำคัญกับการ พัฒนาที่ยั่งยืนอย่างจริงจัง ไม่ใช่เพียงแค่ฉาบฉวย เพราะปัจจุบันรัฐยังทำงานในเชิงรับมากกว่าเชิงรุก คณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการป่าเป็นหลัก ได้รับความร่วมมือ จากรัฐบ้าง ไม่ได้รับบ้าง หรือได้รับสนับสนุนแต่ไม่เต็มที่ ทำให้บางครั้งคณะทำงานของชุมชนขาด กำลังใจในการทำงาน รัฐควรศึกษาวิถีประชาและกำหนดนโยบายพัฒนาอย่างจริงจัง และทำงานใน เชิงรุกทั้งโดยการให้คำแนะนำการทำงาน การฝึกอบรม และการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการ ซึ่ง เป็นการได้ตอบโจทย์ชุมชนคือความต้องการของชาวบ้าน อันจะมีผลทำให้พัฒนาที่ยั่งยืน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของ พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่ายังมีประเด็นอื่นที่ศึกษาเพิ่มเติมได้อีก เพื่อความสมบูรณ์ แห่งองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ดังนั้นจึงขอเสนอประเด็นวิจัยดังต่อไปนี้

๑. ควรศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนาของกลุ่ม เยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ควรศึกษาการพัฒนาารูปแบบการจัดการป่าชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา ของ พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในลักษณะของเครือข่าย

บรรณานุกรม

๑. หนังสือทั่วไป

กรมป่าไม้. **ป่าชุมชน**. ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๕๑.

กาญจนา แก้วเทพ. **สื่อสาร- สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: หจก.พิมพ์ภาพ, ๒๕๕๖.

โกมล แพรกทอง. **ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนากรมการศาสนา, ๒๕๓๗.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **การจัดการเครือข่ายการ: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จทางการปฏิรูปศึกษา**. กรุงเทพฯ: ซีเอสเอ็มดี, ๒๕๕๓.

จิรากรณ์ คชเสนี. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ดวงใจ สุขเฉลิม. **คู่มือการศึกษาป่าไม้ไทย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ยูโอเฟ่น จำกัด, ๒๕๕๘.

ดอกกรัก มารอด. **นิเวศวิทยาป่าไม้ประยุกต์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๕.

ดุสิต เวชกิจ และคณะ. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชน: ศึกษากรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖.

ธนากร สังเขป. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ธวัชชัย สันติสุข. **ป่าไม้ของประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: กรมอุทยานแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

นิวัติ เรืองพานิช. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: กรุงเทพมหานคร. เฉลิมชาญการพิมพ์**, ๒๕๔๒.

ประลอง ดำรงไทย. **ป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, ๒๕๕๗.

ประชุม รอดประเสริฐ. **การบริหารโครงการ.กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์**, ๒๕๒๙.

ปรีศนา พรหมมา และมนตรี สนิทวงศ์. **ชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพโครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน**. เชียงใหม่ : บี เอส การพิมพ์, ๒๕๔๑.

ปาริชา ติวลัยเสถียร. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓.**

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน). **เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้และการจัดการ**. กรุงเทพฯ:

โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๗.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๓.

พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ:

มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

พิทยา ว่องกุล. บรรณาธิการ. **ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๑๙๙๙-๒๐๐๐**. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์

พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **การป่าไม้ชุมชน**. เอกสารการสอน สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและ

สหกรณ์.นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

มัน เสือสูงเนิน. **พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา**. ฉะเชิงเทรา: บริษัท เดอะ โมเดิร์น ชิสเต็ม

ออฟเซท จำกัด, ๒๕๕๒.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖.

ยืนหยัด ใจสมุทร. **คำอธิบาย พ.ร.บ.ป่าไม้** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๕๙.

วิชัย เทียนน้อย. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา,

๒๕๓๙.

วัตติ เรืองพานิช. **การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม: คู่มือสำหรับการสอนและฝึกอบรม**.

โครงการตำราชุดการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเล่มที่ ๑.

คณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๓.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. **การจัดการป่าชุมชน: เพื่อคนและเพื่อป่า**. กรุงเทพฯ: บริษัททิวทัศน์การพิมพ์จำกัด,

๒๕๕๐.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

สุรีย์ และวิเชียร มีผลกิจ. **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด,

๒๕๔๓.

เสน่ห์ จามริก. **บทบาทของวัฒนธรรมในการพัฒนา**.เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องวัฒนธรรม

การพัฒนา. สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียนมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓.

_____ **การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ**.พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ชื่อหนังสือ, ๒๕๔๐.

โสภณาจุสมบัติ. **นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

๒๕๕๑.

๒. รายงานการวิจัย

กฤษฎา บุญชัย ดร. และคณะ. การปรับปรุงและพัฒนากฎหมายว่าด้วย ทรัพยากรป่าไม้

และสัตว์ป่า. รายงานวิจัย. คณะกรรมการเฉพาะเรื่องที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม: สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย, ๒๕๕๘.

กาญจนาพันธุ์ และคณะ. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย.

กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ณัฐวรรณ สุนทรวิริโชติ. การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามบัณฑิต :

กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ

ประชาชน.

รายงานการวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : วิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏ

พระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๖.

ธนาวรรณ สุขเกษม และคณะ. โครงการการศึกษาความหลากหลายชนิดของเห็ดป่าในชุมชน

พัฒนารพงษ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. รายงานการวิจัย. สำนักงานบริหารโครงการส่งเสริม

การวิจัยในอุดมศึกษา และพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการ

อุดมศึกษา, ๒๕๕๖.

พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. และคณะ. แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา-

เถรวาท. รายงานวิจัย. สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระชาลัญชัย เพชรดี และคณะ. แนวทางพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม:

กรณีศึกษาโครงการส่งเสริมให้ ที่พักสงฆ์เขารงทองช่วยงานด้านป่าไม้ บ้านป่าแดง

ตำบลป่าเลา อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์. รายงานวิจัย. สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และ

สหกรณ์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐.

วิสาชา ภูจินดา. แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยใช้หลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรม.

รายงานการวิจัย. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๘.

สุทิน บุญญาธิการ และคณะ. การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชน : กรณีศึกษา โครงการที่มี

ผลกระทบต่อประชาชน. รายงานการวิจัย. สถาบันดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๐.

สุพัฒน์ หน่อแหวน. การจัดระเบียบป่าชุมชนกับการพัฒนาชนบท. รายงานการวิจัย

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.

อดิศร อิศรางกูร ณ อยุธยา และผการัตน์ เฟิงส์สวัสดิ์. กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย,
๒๕๕๓.

อรยุพา สังขมาน. **สถานการณ์ป่าไม้ไทย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, ๒๕๕๖.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด. **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขต**

ป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย,
๒๕๓๕.

_____. **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย**.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓.

๓. บทความ

กาญจนา คุ่มทรัพย์. “การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนกรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู
จังหวัดอุบลราชธานี”. **วารสารการเกษตรราชภัฏ**. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๘).

จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ. “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า
ชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน”.
วารสารวิจัยและพัฒนา มจร. ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๖).

ชัยวัฒน์ ขวัญบุญ. “วาทกรรมว่าด้วยความเข้าใจในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวิเคราะห์ในเชิงวาท
กรรมป่าชุมชน”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์**. ปีที่ ๘
ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๓).

พระอนุสรณ์ ปรุกโกโม. “ศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท”.
วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒
(กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘).

สมชัย เบญจชัย. “ป่าชุมชน... ชาวบ้านต้องการอะไร? ไม่ต้องการอะไร?”. **วารสารข่าวสารป่ากับ
ชุมชน**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑๕ (กันยายน ๒๕๕๓).

สุกัลยา โทราเรือง. “พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาหนี้เวศวิทยาอย่างยั่งยืน”. **วารสารวิจัยราชภัฏ
พระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน
๒๕๖๐).

สุชาวดี ชูเอน. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา ตำบลวังมะปราง
อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง”. **วารสารวิทยบริการ**. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๓ (กันยายน -
ธันวาคม, ๒๕๕๕).

๔. เว็บไซต์

- กรมป่าไม้. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <http://forestinfo.forest.go.th> [๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐].
- คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๑ (๒๕๔๒). รางวัลลูกโลกสีเขียว. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pttinternet.pttplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].
- คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๕ (๒๕๔๖). รางวัลลูกโลกสีเขียว. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pttinternet.pttplc.com> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].
- คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๖ (๒๕๔๗). รางวัลลูกโลกสีเขียว. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pttinternet.pttplc.com>, [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].
- คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๗ (๒๕๔๘). รางวัลลูกโลกสีเขียว. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pttinternet.pttplc.com>, [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].
- คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๘ (๒๕๔๙). รางวัลลูกโลกสีเขียว. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pttinternet.pttplc.com>, [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].
- คณะกรรมการจัดงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๑๐ (๒๕๕๑). รางวัลลูกโลกสีเขียว. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pttinternet.pttplc.com>, [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].
- โครงการเพิ่มศักยภาพป่าแห่งการเรียนรู้ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://oknation> [๒๕ มกราคม ๒๕๖๐].
- เฉลิมเกียรติ แก้วหอม. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนววิถีพุทธ : พุทธอุทยานวัดเขาศาลา อตุลฐานะจาโร อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://sites.google.com> [๗ มีนาคม ๒๕๖๑].
- ทฤษฎีการมีส่วนร่วม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://gotoknow.org> [๑๖ มกราคม ๒๕๖๒].
- พระพุทธรศานากับนิเวศวิทยา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://taninkhamka.blogspot.com> [๗ มีนาคม ๒๕๖๑].

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง “ป่าชุมชน : การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งเป็น ๒ ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒. ผู้สัมภาษณ์ไม่ใช่พระสงฆ์ ไม่ต้องกรอกข้อมูลส่วนตัวช่อง ฉายา และพรรษา

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ ฉายา นามสกุล อายุ
 พรรษา วัด / บ้าน ตำบล
 อำเภอ จังหวัด
 ตำแหน่ง/อาชีพ/หน้าที่.....
 วัน/เดือน/ปี ที่ให้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

- ๑.๑ ท่านมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนอย่างไรบ้าง
- ๑.๒ ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดกฎระเบียบอย่างไรบ้าง ?
- ๑.๓ ท่านมีส่วนร่วมในการทำงานอย่างไรบ้าง ?
- ๑.๔ ท่านมีส่วนร่วมในการกำกับติดตามอย่างไรบ้าง ?
- ๑.๕ ท่านมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างไรบ้าง ?
- ๑.๕ ท่านมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างไรบ้าง ?
- ๑.๖ ผลของการมีส่วนร่วมคืออะไรบ้าง ?

๒. ด้านหลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์

- ๒.๑ มีหลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติอย่างไรบ้าง ?
- ๒.๒ หลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติได้รับการวิพากษ์หรือไม่อย่างไร ?
- ๒.๓ ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติหรือไม่อย่างไร ?
- ๒.๔ ในการใช้หลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติ ได้รับความร่วมมือหรือไม่อย่างไร ?

๒.๕ ปัญหาของการใช้หลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติคืออะไรบ้าง ?

๒.๖ การใช้หลักการ กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติเกิดผลดีอย่างไร ?

๓. ด้านแนวปฏิบัติ/กิจกรรมการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์

๓.๑ มีแนวปฏิบัติ/กิจกรรมอย่างไรบ้าง ?

๓.๒ แนวปฏิบัติ/กิจกรรมดังกล่าวพระสงฆ์มีส่วนร่วมในลักษณะใด ?

๓.๓ ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องอย่างไรบ้าง ?

๓.๔ ปัญหาของการการจัดกิจกรรมมีอะไรบ้าง ?

๓.๕ ความสำเร็จของกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนคืออะไร ?

๓.๖ แนวทางในการพัฒนากิจกรรมควรเป็นเช่นไร ?

๔. ด้านนโยบายและกลไกภาครัฐในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

๔.๑ นโยบายและกลไกภาครัฐในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนมีอะไรบ้าง ?

๔.๒ ภาครัฐให้ความสำคัญต่อความต้องการและวิถีชีวิตชาวบ้านหรือไม่อย่างไร ?

๔.๓ นโยบายและกลไกภาครัฐมีความเหมาะสมต่อวิถีชุมชนหรือไม่อย่างไร เพราะเหตุใด ?

๔.๔ ชุมชนมีสิทธิต่อนโยบายการจ้ดอนุรักษ์ป่าชุมชนมากน้อยแค่ไหน ?

๔.๕ มีปัญหาในการปฏิบัติตามนโยบายและกลไกของรัฐอย่างไรบ้าง ?

๔.๖ ชุมชนต้องการนโยบายและกลไกแบบใด ?

นายสนั่น ประเสริฐ

หัวหน้าโครงการวิจัย

ภาคผนวก ข
หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์

ที่ พิเศษ/๒๕๖๐

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๕๒ ถนนแจ้งสนิท ต.นิเวศน์
อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด ๔๕๑๗๐

๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน/เจริญพร
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์การวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วยนายสนั่น ประเสริฐ อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้ทำวิจัย เรื่อง “ปาฐมชน : การศึกษาหลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ซึ่งได้เก็บข้อมูลในเขตพื้นที่ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมหาสารคาม

ดังนั้น จึงขอเรียน/เจริญพร ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลการวิจัยจากท่าน ซึ่งข้อมูลที่ได้จักใช้เป็นประโยชน์เพื่อการวิจัยเท่านั้น จะไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระเมธีธรรมจารย์)

รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

ติดต่อประสานงานโทร. ๐๙๖-๘๓๖-๗๘๐๐

ภาคผนวก ค
ภาพถ่ายการลงพื้นที่ทำวิจัย

สนทนากลุ่ม : ป่าชุมชนโคกชี

สัมภาษณ์ : พระครูสุวรรณโพธิบาล เจ้าคณะอำเภอพนทอง
ป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง

สนทนากลุ่ม : ป่าชุมชนดงใหญ่

สัมภาษณ์ : ป่าชุมชนโคกเขวา

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์:

- ด้านวิชาการ
 ด้านเศรษฐกิจ/พาณิชย์/อุตสาหกรรม
 ด้านสังคม/ชุมชน
 ด้านนโยบาย

หน่วยงานร่วมดำเนินการและการบริหารจัดการ:

ประเภท	ชื่อหน่วยงาน	โทรศัพท์	หนังสือยินยอม	จัดการ
	กลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าชุมชนดง ทำเลดอนใหญ่-หนองบัว	๐๘๙ ๐๔๗ ๐๘๓๘		

ประโยชน์ที่ได้จากการร่วมมือกับภาคเอกชน:

- พัฒนาบุคลากร
 ถ่ายทอดองค์ความรู้
 แลกเปลี่ยนประสบการณ์และถ่ายทอดเทคโนโลยี
 อื่น ๆ (กรุณาอธิบาย)

ได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับหลักการและวิธีปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบการฟื้นฟูอนุรักษ์ และพัฒนาวิธีการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ในระดับที่สูงขึ้น สอดคล้องและเหมาะสมกับความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชนและสังคมปัจจุบัน

หน่วยงานที่นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์:

กลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าชุมชนดงทำเลดอนใหญ่-หนองบัว ต.ช้างเผือก อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด

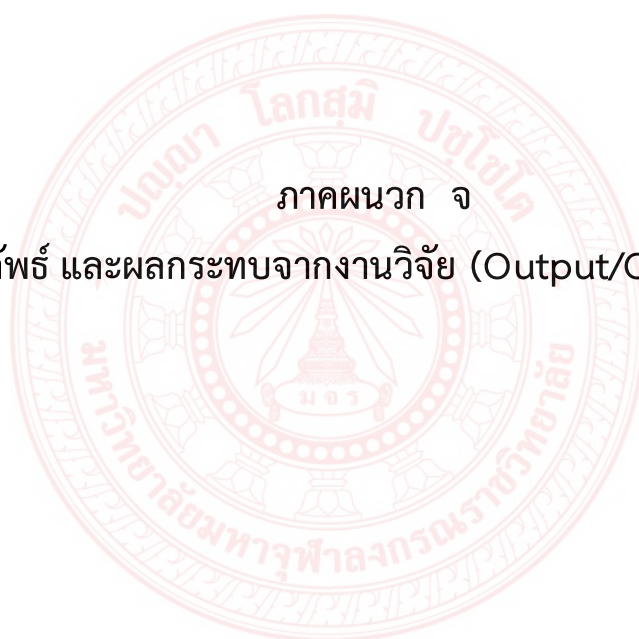
รายละเอียดการใช้ประโยชน์:

กลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าชุมชนดงทำเลดอนใหญ่-หนองบัว ได้นำองค์ความรู้จากงานวิจัยไปต่อยอดพัฒนาป่าชุมชนของตนโดยการจัดเวทีสัมมนาการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน วิธีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๑ นอกจากนี้กลุ่มจิตอาสาฯ ได้รูปแบบการร่วมมือกับสถานศึกษานำเด็กนักเรียนเข้าค่ายเรียนรู้ทรัพยากรป่าคือ ชนิดต้นไม้ สมุนไพร และอาหารที่ได้จากป่า

ภาคผนวก จ
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต (Output) จากงานวิจัย

ประเภทผลงานที่ได้รับ:

- ต้นแบบผลิตภัณฑ์
- ต้นแบบเทคโนโลยี
- กระบวนการใหม่
- องค์ความรู้
- การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ
- การพัฒนากำลังคน
- ทรัพย์สินทางปัญญา
- บทความทางวิชาการ
- การประชุม/สัมมนาระดับนานาชาติ
- การประชุม/สัมมนาระดับชาติ

ระดับของผลงานที่ได้รับ:

- ระดับอุตสาหกรรม
- ระดับกิ่งอุตสาหกรรม
- ระดับภาคสนาม
- ระดับห้องปฏิบัติการ

รายละเอียดผลงาน:

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หลักการจัดการป่าชุมชน เช่น “เอาใจล้อมป่า ไม่ใช่เอาลวดหนามล้อม” “อาศัยพระและผีรักษาป่า” เป็นต้น วิธีปฏิบัติ เช่น บวชป่า เข้าค่ายเรียนรู้ป่า จัดงานประจำปี เป็นต้น ซึ่งสามารถนำไปต่อยอดความรู้และพัฒนาการจัดการป่าชุมชนได้ เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน

จำนวนผลงาน: ๒ หน่วยนับ: ผลงาน

ผลลัพธ์ (Outcome) ที่ได้ตลอดระยะเวลาโครงการ:

ชื่อผลลัพธ์: หลักการ และวิธีปฏิบัติในการจัดการป่าชุมชน

ประเภท:

- เชิงปริมาณ
- เชิงคุณภาพ
- เชิงเวลา
- เชิงต้นทุน

รายละเอียด:

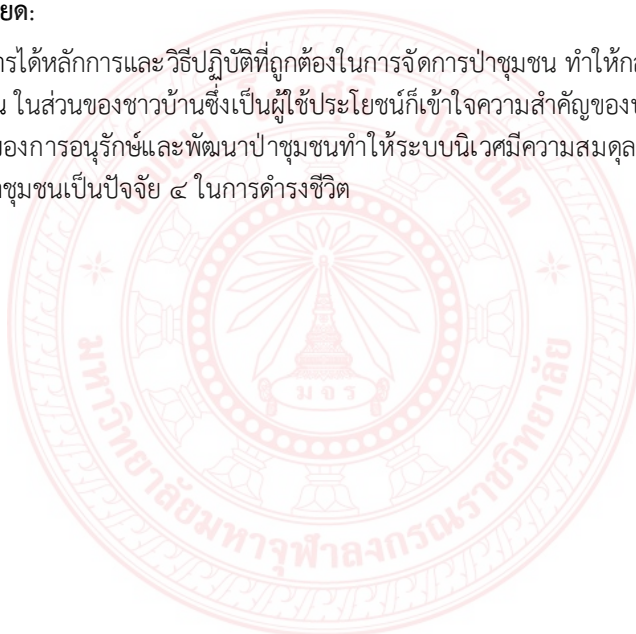
กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน ผู้ศึกษา นักวิจัย และผู้สนใจได้หลักการและแนวทางปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ:

- ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศ
- ผลกระทบต่อภาคการผลิตและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- ผลกระทบต่อขีดความสามารถทาง วทน.
- ผลกระทบต่อการจ้างงาน
- ผลกระทบต่อสังคม
- ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- เพิ่มความสามารถการแข่งขันของเอกชนที่ร่วมโปรแกรม
- เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup)

รายละเอียด:

ผลจากการได้หลักการและวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องในการจัดการป่าชุมชน ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ป่าได้แนวทางที่ดีในการจัดการป่าชุมชน ในส่วนของชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ใช้ประโยชน์ก็เข้าใจความสำคัญของป่าชุมชน และรู้จักใช้ทรัพยากรป่าอย่างคุ้มค่า ผลของการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทำให้ระบบนิเวศมีความสมดุล ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้อาศัยป่าชุมชนเป็นปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิต

ภาคผนวก ฉ
ประวัติผู้วิจัย

๑. ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย (สัดส่วน ๘๐ %)

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายสนั่น ประเสริฐ M
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) r. Sanan Prasert - อ
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน อาจารย์
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน
๔. หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
บ้านท่าเยี่ยม ตำบลนิเวศน์ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๔๓๕๖๙๔๘๗ โทรสาร -
มือถือ ๐๙๖ ๘๓๖ ๗๘๐๐
๕. ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๖ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา (พธ.บ.)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๐ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
(พธ.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : บาลี
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย : การเสนองานวิจัยครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๔

๒. ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย (สัดส่วน ๕ %)

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.สังเวียน สามาง
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr. Sangwian
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน Saphang -
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์
๔. หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
๒๕๒ หมู่ ๔ บ้านท่าเยี่ยม ตำบลนิเวศน์ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
๔๕๑๗๐
โทรศัพท์ - โทรสาร -
มือถือ ๐๙๔-๕๗๔๙๙๐๙ E-mail. sangsapang@gmail.com
๕. ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๗ สอบไล่ได้ นักรรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก) สำนักเรียน วัดเบญจมบพิตร
กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๒๗ สำเร็จการศึกษาชั้น (ป.ว.ช.) ช่างสำรวจ ร.ร. ขอนแก่นเพาะศิลป์

พ.ศ. ๒๕๔๘ สำเร็จการศึกษาปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ.) สาขาวิชาภาษาบาลี-
สันสกฤต ม. มหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๕๒ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (Master of Arts)
สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ม. ศิลปากร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๕๙ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : สาขาวิชาภาษาสันสกฤต
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย : มี / การเสนองานวิจัยครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๒

๓. ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย (สัดส่วน ๕ %)

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร. สงวน หล้าโพนทัน
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr. Snguan
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน Lapontan -
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน นักวิจัย/อาจารย์
๔. หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
วัดพระพุทธบาทเขากระโดง ตำบลเมืง อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์
๓๑๐๐๐
โทรศัพท์ - โทรสาร -
มือถือ ๐๘-๙๒๗๔-๕๘๗๔ E-mail. Snguan๐๐๘๙@gmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๒๕ สอบไล่ได้ นักรธรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก) สำนักเรียนคณะจังหวัด
ร้อยเอ็ด
พ.ศ. ๒๕๓๓ สอบไล่ได้ เปรียญธรรม ๖ ประโยค (ป.ธ.๖) สำนักเรียนวัดจักรวรรดิ
ราชาวาส
พ.ศ. ๒๕๓๘ สำเร็จการศึกษาปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ.) สาขาวิชาปรัชญา
จาก สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๔๖ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (Master of Arts)
สาขาวิชาปรัชญา(Philosophy)จากมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (ABAC)
กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๕๙ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/การสอนภาษาบาลี
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย : มี / การเสนองานวิจัยครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๒

๔. ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย (สัดส่วน ๕ %)

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร. ทิพย์ ภวิษณ์ ไส
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) ชาติ Dr. Thippavit
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน Saichart - อาจารย์ ประ
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน จำบัณฑิตศึกษา

๔. หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ถนนสมเด็จ บ้านหมากมี (ดงบังไฟ) ตำบลกระโสบ อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี
โทรศัพท์ - โทรสาร -
มือถือ ๐๘๗-๙๕๐๐๐๔๖ E-mail. S.dhammakosa_@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๔๑ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก) สำนักเรียนคณะจังหวัดเพชรบูรณ์
พ.ศ. ๒๕๔๔ สอบไล่ได้เปรียญธรรมสามประโยค (ป.ธ.๓) สำนักเรีย่วัดกาญจนสิงหาสน์
กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๔๘ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๘ สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.วค.)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๓ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.)
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๙ สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู (ป.บัณฑิต) สาขาวิชาวิชาชีพครู
มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
พ.ศ. ๒๕๕๙ สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.)
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : สาขาวิชาภาษาบาลี, วาทศิลป์และวิชาพระพุทธศาสนา

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย : มี / การเสนองานวิจัยครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๒

๕. ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย (สัดส่วน ๕ %)

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) กิตติพัทธ์ เทศกำจร
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr, Kittiphat Thedkamchorn
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
๔. หน่วยงาน วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มือถือ 0878602191 Email: suphakrit101@gmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๔๗ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต (ศาสนา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๑ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา)
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ: สาขาวิชาการคอมพิวเตอร์

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย : หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง บทบาทวิทยาลัยสงฆ์
ร้อยเอ็ดกับการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น อยู่ระหว่างดำเนินการ